Рік—Année I, 1934 Львів—Léopol (Lwów) Книжка—Livre 2

УКРАЇНСЬКИЙ АҐРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК

ЧВЕРТЬРІЧНИК

LA REVUE AGRONOMIQUE UKRAINIENNE

REVUE TRIMESTRIELLE

Адреса: Львів, Ринок 10/II. — Adresse: Lwów, Rynok 10/II. (Pologne).

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Випускаючи отсю другу книжку нашого журналу ділимося з нашими Читачами відрадною вісткою, що Український Аґрономічний Вістник найшов признання серед нашого громадянства. Вже першу книжку приняла прихильно фахова критика, своя і чужа. Маємо вже приятелів, що активно співпрацюють з нами над дальшою появою і розбудовою журналу. Маємо признання чужих наукових господарських установ про те, що наш журнал потрібний нетільки нам, але і на чужині, бо він відзеркалює наші господарські й аґрономічні змагання, які для чужинців цікаві та чимраз більше потрібні. Ми вже наладнали звязок з чужинним господарським світом через наш журнал.

Тимто в цій книжці містимо більше статтей, які говорять про стан нашого сільського господарства на наших землях, про його потреби, про досліди над ним, бо ці речі цікаві для всіх, хто цікавиться нашою батьківщиною.

Разом з тим просимо всіх, кому цей журнал видається потрібним і корисним, підтримувати його своєю співпрацею та передплатою.

AVIS.

En publiant le second livre de Revue Agronomique Ukrainienne la Rédaction a le plaisir d'informer ses lecteurs que cette publication fut acueillie favorablement dans le pays et à l'étranger.

Nous insérons ici quelques articles qui donnent une vue d'ensemble sur l'état économique actuel du territoire ukrainien dans l'espérance qu'ils pourraient intéresser les spécialistes.

СТАТТІ — ARTICLES

АГРАРНА ПОЛІТИКА, ГРОМАДСЬКА АГРОНОМІЯ, ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ, СІЛЬ. Г. КООПЕРАЦІЯ.

Politique agraire, agromomie sociale, questions économiques, coopération agricole.

ПРОФ. В. ІВАНИС, Прага.

СУЧАСНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ ТА КАВКАЗІ.

PROF. B. IVANYS: A SHORT SKETCH OF THE ACTUAL STATE OF AGRICULTURE IN THE SOVIET UKRAINE AND CAUCASUS.

Під Великою Україною та Кавказом ми розуміємо територію, що складає південно-західну частину Східної Европи і має загальну площу 1013,8 кв. км. На цій території, після революції р. 1917, утворилися такі держави: Україна, Всевелике Військо Донське, Кубанський Край, Республики: Горців Північного Кавказу, Азербайджану, Грузії і Вірменії, які оголосили себе незалежними від Росії. Але наприкінці р. 1920 всі ці держави, після довшої чи коротшої збройної боротьби, були переможені армією Московщини і їх території окуповані. Влада СССР поділила Велику Україну та Кавказ на економічні райони, що охопили, хоч і не цілком точно, території зазначених вище держав. Райони ці такі: УССР і Крим з площею в 477,7[1]) тис. кв. км., що не цілком відповідає території Вел. України; Північний Кавказ з площею у 293,6 т. кв. км., що охоплює більшу частину Всевеликого Війська Донського та Кубанський Край із Ставропільщиною, Терщиною та Чорноморським побережжям; Дагестанська Автономна Соціялістична Совітська Республіка з площею в 55,3 т. кв. км.; Азербайджанська Соціялістична Совітська Республіка з площею — 86,0 т. кв. км.; Грузинська Соц. Сов. Республіка з площею — 70,2 т. кв. км. і Вірменська Соц. Сов. Республика з площею — 31,0 т. кв. км. більше менше відповідають республикам: Горців Північного Кавказу, Азербайджану, Грузії й Вірменії. Відповідно до цього районування ми і розглянемо сучасний стан сільського господарства цеї території. За наведеними числами площа території УССР та Кавказу є майже у двічі більша, ніж територіяльно найбільша держава Західньої Европи — Франція (550 т. кв. км.)[2]) і 1,4 разів більша, ніж ціла територія держав Малої Антанти (684,1 т. кв. км.)[3]), а з цілого СССР (21274,3 т. кв. км.) вони складають $^{1}/_{20}$ частину його території. Сама УССР з Кримом є менша в Зах. Европі лише від одної Франції. Північний Кав

[1]) Числа для районів нами визначені за даними „Статистического Справочника СССР", 1932, ст. 401—403.

каз площею території дорівнює Румунії (295 т. кв. км.)[4]), перевищує Велику Британію (228,2 т. кв. км.)[5]) і багато інших держав Зах. Европи. Дагестанська АССР, Азербайджанська ССР, Грузинська ССР і Вірменська ССР своїми територіями дорівнюють меншим державам Зах. Европи, як: Бельгії, Данії, Голяндії, Латвії, тощо.

Кількістю населення за останнім переписом (р. 1931) УССР та Кавказ (49198 тис. мешканців)[6]) є більші, ніж усі окремі держави Зах. Европи, крім Німеччини, що за переписом 16/VI 1933 р. мала 66165,9 т. м.[7]) Сама УССР кількістю свого населення (32401,9 т. м.)[8]) трохи перевищує Польщу (32132,9 т. м.)[9]) і є меншою тільки від окремих великих держав Зах. Европи (Вел. Британія, Німеччина, Італія й Франція). Півн. Кавказ кількістю населення (9377,8 т. м.)[10]) більший, ніж такі держави Зах. Европи, як Бельгія, Голяндія, Данія, Фінляндія, Швеція. Дагестанська АССР та окремі райони Закавказзя дорівнюють кількістю населення найменшим державам Західньої Европи, як Естонії, Латвії, Литві, й Норвегії. На 1/VII 1931 р. УССР і Кавказ по кількости населення складали 30,3% цілого СССР. Селянське населення у більшости частин цієї території становить коло 80%. Отже цілий південь СССР і окремі його частини треба вважати хліборобськими країнами.

Росподіл площі землі після вжитків. Звертаючись до росподілу площі землі УССР і Кавказу після вжитків, ми за даними на рік 1930[11]) маємо таку таблицю (в тис. га):

	Садиба	Орна земля	Сінокоси	Толока	Ліси й чагарники	Інші удоб. вжитки	Всі с.-г. вжитки
УССР з Кримом . . .	2831	31763	2122	1366	3850	488	43420
Північний Кавказ . .	1016	15603	1505	4726	3230	346	26426
Дагенстанска АССР. .	62	400	215	2572	240	—	3489
Закавказька СФСР . .	274	3547	356	6450	4070	—	14697
УССР та Кавказ . . .	4183	51313	4192	15114	11390	834	88032
СССР	11461	197611	46215	241084	736522	28780	1261873

Загальною площею с.-г. вжитків УССР та Кавказ є в $2^1/_2$ рази більші, ніж найбільша у цьому відношенню держава Зах. Европи — Францiя, що на 1930 рік мала 35566[12]) тис. га с.-г. вжитків та більші у 2 рази від площі держав Малої Антанти разом (40141 т. га — 1931 р.)[13]). Зокрема сама УССР мала площу с.-г. вжитків більшу від Франції і держав М. Антанти разом. Північний Кавказ площею с.-г. вжитків (26426 т. га) є менший лише від Франції і Німеччини (р. 1932 — 29370 т. га)[14]) і більший навіть від таких держав, як Еспанія (р. 1931 — 24978 т. га)[15]), Італія (р. 1931 — 22216 т. га)[16])

[6]), [8]), [10]), [11]) Статистич. справочник СССР, 1932, ст. 186, 187.

і В. Британія (р. 1931 — 19311 т. га)[17]). ЗСФСР по площі с.-г. вжитків (14693 т. га) дорівнює окремим державам Малої Антанти. Площею с.-г. вжитків УССР та Кавказ становили в р. 1930 коло 7% цілого СССР.

Наведені дані свідчать, що УССР та Кавказ площею с.-г. вжитків значно перевищують всі окремі держави Західньої Европи та що у цьому відношенні сама УССР мала перше місце серед тих же держав.

Посівна площа після ґруп культур. Росподіл посівної площі після ґруп окремих культур на рік 1931 ілюструє така таблиця[18]) (в тис. га):

	Озимі	Ярі	Разом зернові	Технічні культури	Городина й баштани	Кормові	Увесь посів разом
УССР з Кримом . . .	11327	11059	22386	3168	2235	2501	30292
Північний Кавказ . .	4180	5125	9305	1884	634	553	12376
Даґестанська АССР .	143	119	262	40	22	4	328
Закавказька СФСР . .	1130	808	1938	409	74	37	2458
УССР та Кавказ . . .	16780	17111	33891	5501	2965	3095	45454
СССР	39465	65025	104490	14079	9093	8745	136407

Отже УССР та Кавказ складають $^1/_{20}$ площі території цілого СССР, а площею посіву становлять $^1/_3$ у ньому. При цьому в р. 1931 вони засівали 32,4% пос. площі цілого СССР зерновими культурами, 39,0% технічними і 32,0% городиною. В самих же УССР та Кавказі під зерновими культурами було 33.891 т. га, або 75% цілої площі посіву, лишаючи $^1/_4$ площі під технічні й інші культури, хоч кліматичні й ґрунтові умови тут сприяють якраз розвиткові технічних і спеціяльних культур. Зокрема посівна площа Північного Кавказу становила 40,7%, а ЗСФСР — 8,1% площі посіву УССР. Але площею посіву технічних культур вони у відношенні до УССР підносяться до 59,3% та 12,8%.

За останній 1933 рік стан посівної площі (в тис. га), загальний збір (в тис. сотнарів) та родючість (в сотн. з 1 га) окремих культур можна простежити з отсеї таблиці, що складена на підставі постанови Ради народних комісарів СССР.[19]) (Гляди табл. на ст. 117).

Після даних цієї таблиці УССР та Кавказ займають площею посіву й продукцією жита, пшениці і ячменю 2-ге місце серед держав світу, а площею і продукцією пшениці і ячменю 1-е місце серед

[18]) За даними Статистич. справочника СССР, 1932, ст. 154.
[19]) Н. Осинский, Урожай 1933 г., Известия, 8/I. 1934, ст. 2.
*) Кара-Калпацька АССР — змінена в розмірах попередня територія Даґестанської АССР.
**) Інші зернові складають: гречка, просо, всі бобові, зерно вики, голомша (полба), риж й інші.

	Посіяно тис. га	Зібрано тис. сот.	сот. з га	Посіяно тис. га	Зібрано тис. сот.	сот. з га	Посіяно тис. га	Зібрано тис. сот.	сот. з га	Посіяно тис. га	Зібрано тис. сот.	з ц. га
	Всі зернові прод.			Жито			Пшениця			Ячмінь		
УСРР. та Крим	20619·6	230955	11·2	4549·8	47228	10·3	7131·3	88737	12·4	2811·2	36829	13·1
Північний Кавказ . .	7904·1	80892	9·1	899·9	6313	7·0	4068·7	32047	7·8	1042·1	12232	11·7
Кара-Калпатська АССР	19·6	206	10·5	—	—	—	7·9	86	10·8	3·3	31	9·3
ЗСФСР.	1915·9	17313	9·0	2·0	15	7·5	951·1	8099	8·5	419·5	3833	9·1
У тому числі: Азербайджанська ССР.	753·6	6813	9·0	—	—	—	448·1	3941	8·8	216·3	1981	9·1
Грузинська ССР. . .	807·5	7518	9·3	0·8	7	7·9	285·9	2478	8·6	98·0	853	8·7
Вірменська ССР. . . .	354·8	2982	8·4	1·2	8	6·3	217·1	1685	7·7	105·2	999	9·5
УСРР. і Кавказ . . .	31459·2	329366	10·4	5451·7	53556	9·8	12159·0	128969	10·6	4276·1	52925	12·3
СССР.	101351·5	896523	8·8	25382·1	241857	9·5	33240·9	277268	8·3	7256·8	78484	10·8

	Овес			Кукурудза			Соняшник			Інші зернові		
УСРР та Крим . . .	1844,7	20498	11,1	1618,4	19382	11,9	870,9	6374	7,3	2664,2	18771	7,0
Північний Кавказ . .	757,3	4120	9,0	1682,5	22536	13,4	992,9	7092	7,1	683,6	3644	5,3
Кара-Калпацька АССР	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8,4	89	10,6
Закавказька СФСР . .	12,7	118	9,3	410,8	4072	9,9	10,2	62	6,1	119,8	1176	9,8
У тому числі: Азербайджамська ССР	6,7	67	10,0	7,9	112	14,1	3,2	17	5,6	74,6	712	9,2
Грузинська ССР . . .	3,2	21	6,7	401,6	3940	9,8	6,5	42	6,[illegible]	18,0	110	6,1
Вірменська ССР . . .	2,8	30	10,8	1,3	20	15,5	0,5	305	6,1	27,2	245	9,0
УСРР і Кавказ . .	2614,7	24736	9,4	3711,7	45990	12,4	1874,1	13528	7,2	3475,8	23690	6,8
СССР	16682,7	154109	9,2	3956,7	48004	12,1	3878,4	23433	6,0	14832,3	96801	6,5

держав Західньої Европи. Навіть такі продуценти пшениці як Канада й Арґентина лишаються позаду УССР та Кавказу. Після загального збору вівса вони стоять на 4-му місці після СДПАмерики, Канади, Німеччини й Франції. Загальним збором кукурудзи УССР і Кавказ мають 2-ге місце в Зах. Европі, після Румунії (1932 р. — 59.930 т. сотн.)[20]) та 4-е в світі; за океаном їх перевищують збором кукурудзи СДПА (1932 р. — 138.673 т. сотн.)[21]) та Арґентина (1932 р. — 67.000 т. сотн.)[22]).

Зупиняючись на зборі зернових продуктів з 1 га (родючість) різних культур в УССР та на Кавказі, мусимо ствердити, що, коли не зважати на різність кліматичних, ґрунтових і інших умов, під цим оглядом вони займають останне місце серед усіх держав Зах. Европи, крім Югославії й Румунії, і є попереду лише країн за океаном (СДПА, Арґентини і Канади). Отже характер зернових культур с.-господарства є тут ще екстенсивний.

В білянсі збору зернових продуктів цілого СССР в р. 1933 УССР та Кавказ становили: всіх зернових — 36,7%, жита — 22,1%, пшениці — 46,5%, ячменю — 67,4%, вівса — 16,0%, кукурудзи — 95,7%, соняшника — 57,6%, інших — 24,4%, себто були головними доставцями більшости культур, маючи під посівною площею 30% площі посіву цілого СССР.

Між окремими частинами цієї території займає УССР 1-е місце так після абсолютн. збору як і після збору з 1 га, за виключенням кукурудзи. Північний Кавказ дає 35% збору всіх культур УССР, ціла ЗСФСР — 7,5% і Даґестанська АССР коло 0,1%.

Окремі культури по всіх частинах розділені у %% так:

	Жито	Пшениця	Ячмінь	Овес	Кукурудза	Соняшник
УССР і Крим	20,4	34,5	15,9	8,8	8,4	2,7
Північний Кавказ	7,8	39,6	15,1	5,0	27,8	8,7
Кара-Калпацька АССР	—	41,7	15,0	—	—	—
ЗСФСР	0,8	46,7	22,1	0,6	23,5	0,3

Отже бачимо, що головною культурою у всіх частинах є пшениця. Цілу цю територію щодо культури зернових треба вважати пшеничною. Другою культурою в УССР є жито, а на Півн. Кавказі і в Закавказзі — кукурудза. Зокрема в Грузинській ССР кукурудза займає 1-е місце, даючи 52,4% цілого збору зернових. На Півн. Кавказі велике значіння має культура соняшника.

Динаміку росту зернових культур на досліджуваній нами території у %% до цілого СССР представляють такі дані:[23])

Рр.:	1928	1929	1930	1933
УССР та Крим . . .	19,3	26,8	28,1	25,7
Північний Кавказ . . .	6,7	7,3	7,7	9,0
Даґестанська АССР . .	0,3	0,3	0,3	—
ЗСФСР	2,4	2,6	2,4	1,9
УССР та Кавказ . . .	28,7	27,0	28,5	36,6

Піднесення збору зернових продуктів, таким чином, є лише на

[23]) Статистич. справочн. СССР, 1932, ст. 65 та Известия 8/I. 1934.

Півн. Кавказі, а в інших частинах за останні 3 роки помічуємо зниження збору. Загалом-же за 5 років ціла територія дала приріст збору зернових продуктів на 7,9%.

В 1933 р. Рада Народн. Комісарів СССР визначила плян оранки на зяб такий:[24])

УССР та Крим	6.438 тис. га
Північний Кавказ	2174 „ „
ЗСФСР	262 „ „
УССР та Кавказ	8874 тис. га
СССР	36500 „ „

В біжучому 1934 р. постанова тої-ж Ради плянує такий розмір ярової оранки (в тис. га):[25])

	Всього	у тому числі:		
		совхози	колхози	поодинокі
УССР та Крим . . .	16950,4	2607,4	11291,0	3052,0
Бувш. Північний Кавказ	7660,5	1370,5	5740,0	600,0
Кара-Калпацька АССР .	112,3	3,3	67,0	42,0
ЗСФСР	1449,3	102,3	622,0	725,0
УССР та Кавказ . .	26172,5	4083,5	17720,0	4419,0
СССР	92998,0	11870,0	68334,0	12794,0

Отже, коли був би виконаний такий плян оранки, то він дав би збільшення посівної площі УССР та Кавказу на 3587,3 т. га, або на 11,4% проти р. 1933. Але до площі посіву цілого СССР за цим пляном УССР і Кавказ становлять 27,1%, себто на 9,6% менше проти минулого 1933 року.

Загальні збори технічних та спеціяльних культур окремих районів досліджуваної території на рік 1930 означують такі числа у %% до цілого СССР:[26])

	УССР і Крим	Півн. Кавказ	Дагестанська АССР	ЗСФСР	УССР і Кавказ
Бавовняк	0,2	0,5	0,1	6,2	7,0
Коноплі — прядиво	22,2	0,9	—	0,1	23,2
Соняшник	28,3	25,8	—	0,2	54,3
Лен — насіння	5,9	3,1	0,1	0,3	9,4
Коноплі — насіння	17,5	0,7	—	0,1	18,3
Цукровий буряк	83,0	1,0	—	—	84,0
Бараболя	19,2	1,4	0,1	0,6	21,3
Овочі	38,6	4,9	0,1	1,3	44,9
Городина	52,2	18,6	0,4	1,2	72,4
Тютюн	10,2	40,7	—	38,4	89,3
Махорка	53,2	—	—	—	53,2

Таким чином продукцією більшости технічних і спеціяльних культур УССР та Кавказ мають домінуюче, або поважне значіння

[24]) Социалистическая реконструкция сельского хозяйства, 1933, ч. 8, ст. 3, 4.

[25]) Правда 1/I. 1934, ч. 30.

[26]) Статистич. справочник СССР, 1932 ,ст. 182—185.

в господарстві цілого СССР, а саме: тютюном — 89,3%, буряком — 84%. городиною — 72,4%, соняшником — 54,3%, махоркою — 53,2%, овочами — 44,9%, коноплями-прядивом — 23,2%, бараболею — 21,3% і т. д.

Плекання технічних культур, коли брати на увагу умови клімату й ґрунтів на цій території, моглоби розвинутися значно інтенсивніше, колиб була поширена система зрошування поля. Про це питання маємо обмежені і неціликом певні відомости. Можемо лише ствердити, що в Закавказзі, де головно плекають бавовняк, площа зрошування зросла з 1078,0 т. га у р. 1927 на 1432,3 т. га у р. 1932,[27]) себто за 5 років на 354,3 т. га, або на 24,7%.

Велику вагу в с.-господарстві УССР і Кавказу має також насаджування многолітніх культур, як: садки, винниці, чай і т. інші. Вичерпуючих відомостей і в цьому відношенні про цілу територію УССР та Кавказу немає. Можна тут навести лише динаміку розвитку площі цих культур за останні 5 років в Закавказзі (найбільше сприятливій для цього частині), а саме (в тис. га):[28])

	Рр. 1928	1932	абсол. ріст	%% росту
Суцільні садки	43,7	95,4	51,7	218,3
Винниці	71,9	71,9	—	—
Цитруси	—	2,4	2,4	—
Чай	4,2	28,6	24,4	681,0
Рам	—	1,0	1,0	—
Душиця (Кендир)	—	1,4	1,4	—
Чагарникова шовковиця	—	6,1	6,1	—
Разом	119,8	206,8	87,0	172,6

Ці дані свідчать, що на Закавказзі найбільший приріст з довгорічних культур дали культури чаю і суцільних садків, та зявилося плекання декількох нових культур.

Стан скотарства. За останні роки положення скотарства на території УССР і Кавказу значно погіршилося через експерименти влади СССР. Після р. 1930 даних про стан скотарства по районах не публікують. Маємо лише короткі сумаричні відомости про стан скотарства у цілому СССР. Для характеристики стану скотарства і динаміки його за першу половину 1-ої пятирічки варто навести таку, складену нами, таблицю (в тис. голів):[29]) (Гляди таблицю на стор. 121):

За наведеними даними кількістно вся худоба, крім коней, зменшується, починаючи з першого року пятирічки (1928). Найбільше зменшилися вівці й свині.

Кількістю коней УССР та Кавказ у р. 1929 мали 3-е місце в світі, після СДПА (1932 — 12163 т. г.)[30]) та Арґентини (1930 — 9859 т. г.),[31]) перевищували усі держави Західньої Европи і цілу малу Антанту (1931 — 3904 т. г.).[32]) Кількістю вел. рогатої худоби вони мають теж 3-е місце в світі, після СДПА (1932 — 25136 т. г.)[33])

---

[27]), [28]) Плановое хозяйство, 1933, Ф. Шихинов, ЗСФСР на пороге второй пятилетки, ст. 146 і 148.

[29]) Під ред. А. Гайстера, Животноводство СССР, 1930, ст. 14—147; Статистич. справочник СССР, 1932, ст. 191.

	Рік обліку	Всіх коней	У тому числі робочих	Вел. рог. худоби		Овець і кіз	Свиней
				всього	у тому числі корів		
УССР і Крим . . .	1927	5226,7	4017,5	8704,5	3988,1	9220,0	5388,8
	1928	5636,8	4191,0	8835,8	4086,8	8990,9	7016,0
	1929	5156,4	4306,6	7774,3	3962,2	7721,5	4198,0
УССР без Криму .	1930	5679,0	4240,9	6594,7	3369,8	4639,1	3182,0
Північний Кавказ .	1927	1619,2	1136,2	5095,1	1606,1	6308,8	1623,2
	1928	1802,2	1252,0	6208,5	1703,2	7820,0	1396,0
	1929	1941,5	1367,9	4628,1	1648,4	6625,9	1231,9
Даґестанська . . .	1927	63,2	37,9	698,4	220,0	2555,8	17,3
	1928	73,0	52,1	725,8	2 9,4	2729,8	15,5
	1929	84,3	58,5	740,0	231,9	2743,4	12,6
Закавказька СФСР .	1927	308,8	37,5	3901,3	1198,0	7350,1	707,6
	1928	324,4	38,8	3882,9	1174,8	6957,4	596,9
	1929	339,2	43,4	4007,8	1227,7	7145,6	636,5
	1930	347,7	44,0	3857,4	1169,1	6596,6	572,0
УССР і Кавказ . .	1929	7521,4	5776,4	17150,2	5842,5	24236,4	6079,0
СССР	1929	34637,2	23368,2	67111,9	30359,6	146976,1	20384,4

і Німеччині (1932 — 19139 т. г.),[34]) та 2-е в Зах. Европі, перевищуючи і в цьому відношенню цілу Малу Антанту (1931 — 12402 т. г.).[35]) По кількости овець і кіз УССР та Кавказ у цілому світі мають 5-е місце, після В. Британії (1932 — 27159,8 т. г.),[36]) Еспанії (1931 — 24654,4 т. г.,[37]) СДПА (1932 — 56451 т. г.)[38]) і Арґентини (1930 — 50060,6 т. г.[39]) та 3-е в Зах. Европі. По плеканню свиней вони відстають лише від СДПА (1932 — 60716 т. г.,[40]) Німеччини (1932 — 22858 т. г.[41]) і Франції (1931 — 6398 т. г.)[42]).

Кількістю худоби УССР та Кавказ складає на р. 1929 кіньми — 21,7%, рогатою худобою — 25,5%, вівцями й козами —16,5% і свинями — 29,3% цілого СССР, себто від $^1/_5$ до майже $^1/_3$ частини.

Щодо окремих частин цієї території, то УССР перевищує абсолютною кількістю всю решту частин і більшість держав Зах. Европи.

Зміну структури поголовя рогатої худоби за 3 роки по відсотках корів можна прослідити з таких даних:[43])

Роки	УССР (степ)	Крим	Півн. Кавказ	ЗСФСР
1927	43,6	31,5	36,6	30,7
1928	45,9	32,7	43,4	30,8
1929	52,1	35,7	55,2	31,1

Отже напрямок в бік молочного господарства помітний в УССР і Кримі, де кількість корів на р. 1929 складала більше 50%, а на Півн. Кавказі і в Закавказзі переважало примітивно мясне господарство.

Забезпечення худобою населення й структуру поголовя на рік 1929 дає отся таблиця.[44])

[30-42]) Statist. Jahrbuch f. d. Deutsche Reich, Intern. Übersicht, ст. 42, 43.
[43-44]) Під редакц. А. Гайстера, Животноводство СССР, 1930, ст. 15 і 43.

	Худоби перевед. на велику		%% в череді, переведені на велику худобу				%% коров в череді великої рогатої худоби
	на 100 мешкан. селян. населення	на 100 га посіву	коней	Рогат. худоби: великої	Рогат. худоби: дрібної	свиней	
УССР	44	43	42	47	5	6	51
Крим	72	43	39	39	20	2	54
Північний Кавказ . .	76	54	29	57	10	3	36
Даґестанська . . .	113	302	8	61	28	—	31
Закавказька СФСР .	85	186	7	73	16	3	31
СССР	70	76	31	49	13	3	45

Отже бачимо, найгірше забезпечена худобою є УССР, яка в цьому відношенні відстає навіть від цілого СССР. Ліпше, чим інші, вона забезпечена лише свиньми.

Забезпечення тракторами. Питання про забезпечення тракторами с.-господарства УССР та Кавказу досі не набуло якоїсь певности; трактори весь час дуже швидко псуються і повертаються на ремонт, а кількість їх хутко міняється. Стан тракторних парків на 1. X. 1930 р. був такий:[45])

	Кількість тракторів	HP
УССР та Крим	19368	224416
Півн. Кавказ і Даґест. АССР	8471	121382
ЗСФСР	1352	17241
УССР та Кавказ	29191	363039
СССР	66332	913348

Наведені числа свідчать, що в р. 1930 на УССР і Кавказі припадало 44% тракторів і 39.6% їх потужности цілого СССР.

Орґанізація с.-господарства. В орґанізації с.-господарства на територіях УССР і Кавказу ще досі немає сталости. На р. 1930 кількість господарств та с.-г. підприємств по районах була така:[46])

	Совхози	у т. числі трестиров.	Колхози	Поодинокі селянські господар.
УССР та Крим	1709	1081	21652	3201
Півн. Кавказ	206	118	3715	635
Даґестанська АССР	16	16	395	175
ЗСФСР	120	80	3147	635
УССР та Кавказ	2051	1295	28909	4656
СССР	4832	2832	85950	20240

[45]-[46]) Статистич. справочник СССР, 1932, ст. 146, 147 та 122, 123.

За цими даними поодинокі господарства в УССР і на Півн. Кавказі становлять коло 15% колхозів, в Даґестанській АССР — 44%, а в ЗСФСР коло 20%, себто найповніше колективізованим в р. 1930 були УССР та Півн. Кавказ.

Висновки. УССР та Кавказ територіяльно є більші від усіх окремих держав Західньої Европи, а населенням є менші лише від Німеччини.

Площею с.-г. вжитків УССР та Кавказ, а навіть сама УССР мають 1-е місце між державами Зах. Европи. Сам Півн. Кавказ в цьому має 3-е місце серед держав Зах. Европи.

По площі посіву й продукції жита, пшениці й ячменю УССР та Північний Кавказ мають 2-е місце серед держав світу, а пшеницею і ячменем 1-е місце серед держав Зах. Европи. Загальним збором кукурудзи вони мають 2-е місце серед держав Зах. Европи.

В р. 1933 в білянсі збору зернових продуктів цілого СССР— УССР та Кавказ були головними продуцентами більшости культур.

Головною зерновою культурою в УССР та на Кавказі є пшениця.

Щодо технічних і спеціяльних культур то УССР та Кавказ є головними продуцентами СССР, — вони постачають: 89,3% тютюну, 84% цукрового буряка, 72,4% городини, 54,3% соняшника, 53,2% махорки і 44,9% овочів.

Щодо кількости коней, то УССР і Кавказ у р. 1929 мали 3-е місце серед держав світу і 1-е у порівнанні з державами Західньої Европи. Кількістю рогатої худоби вони займають теж 3-е місце серед держав світу та 2-е в Зах. Европі.

Частина цієї території, що найгірше забезпечена худобою — це УССР. Вонаж та Північний Кавказ найповніше колективізовані.

C O N T E N T S.

The Soviet Ukraine and Caucasus occupy a territory larger than any country of Western Europe, and considering the number of the population it is one the biggest countries (second after Germany).

The Ukraine and Caucasus have a larger area of arable land than any a country of Western Europe. The territory of Ukraine alone, without Caucasus, has more agricultural land than any of the European countries. Caucasus alone occupies the third place in this respect i. e. it comes after France and Germany.

The Soviet Ukraine and Caucasus have an area of cultivation and production of rye, wheat, and barley, which is second largest among all the countries of the world; as to the cultivation of wheat and barley, they have a larger area than any of the countries of Western Europe; in regard to the total crop of maize they stand in the second place among the countries of Western Europe.

As regards the total crop of all grain products of the whole SSSR, the Ukraine and Caucasus were, in 1933, the chief producing lands supplying these products.

Wheat is the chief grain of the Ukraine and Caucasus.

The Ukraine and Caucasus are the chief producers of technical and special cultures in the SSSR. They produce: 89·3% of fine Turkish tobacco, 94·0% of sugar beets, 72·4% of garden products, 54·3% of

sunflower, 53·2% of coarse tobacco (makhorka), and 44·9% of fruit — out of the total crop in SSSR.

In regard to the number of horses the Ukraine and Caucasus occupied, in 1929, the third place among all countries of the world, and had a larger number of horses than any of the countriers of Western Europe. Also the number of cattle in the Ukraine and Caucasus was third largest among all countries of the world, and second largest among the countries of Western Europe.

In 1929, the Soviet Ukraine and Caucasus bred 16·5% of sheep and goats and 29·3% of swine of the whole production of the USSR. The Ukraine has on average less cattle than Caucasus.

ДОЦ. ДР. ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ — Краків.

РОЗМІЩЕННЯ РІЛЛІ НА НАШИХ ЗАХІДНИХ ЗЕМЛЯХ.

DR. VLADIMIR KUBIJOVYČ: DIE VERTEILUNG DES ACKERLANDES AUF DEM UKRAINISCHEN ETNOGRAPHISCHEN GEBIETE IN POLEN.

I. Вступні завваги.

На протязі чотирьох літ 1928—1931 переведено в Польщі подрібну реєстрацію використання землі. Реєстрацію перевели поодинокі громадські уряди й староства, а висліди її, по численних поправках та доповненнях, оголосив Головний Статистичний Уряд у двох публікаціях; в одній[1]) опубліковано реєстрацію поодиноких використувань ґрунтів, рід управи, величину збору та рід і число худоби у поодиноких повітах. Друга[2]) публікація подає поверхню й число мешканців після поодиноких громад, величину рільничо використаної площі, а з цієї відокремлює площу орних ґрунтів. Оголошені висліди реєстрації є першими, що обіймають цілу Польщу і є зібрані на підставі одноцільних приписів, та вперше оголошені є висліди деяких культур після дрібних адміністраційних одиниць, тобто громад. Наприкінці, за урядовими завватами, реєстрація мала бути точнішою від попередніх. Згадані нами публікації подають новий, відносно точний і подібний матеріял для дослідів над станом рільництва на наших землях у Польщі.

На підставі цих матеріялів займаємось розміщенням найважнішої з культур — ріллі. Підставою нашої розвідки є мапа розміщення ріллі. Цю мапу сконструували ми ізоритмічною методою, беручи за підставу конструкції поодинокі громади. Тому одначе, що громади в Галичині є дрібні, бо обіймають із правила лише по одному селови, на півн.-зах. землях — знову великі, збірні, то територіяльна підстава для нашої мапи є неодноцільна; іншими словами: область Галичини є представлена точніше, як півн.-зах. земель. Щоби мапі надати характер одноцільности, з огляду на

---

[1]) Statystyka Rolnicza 1931/32, Statystyka Polski Serja B zeszyt 10 Warszawa 1933.

[2]) Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki oraz powierzchnia ogólna i użytki rolne. Część I. Woj. centralne i wschodnie. Cząść III. Woj południowe. Statystyka Polski Serja B zeszyt 8-y. Warszawa 1933.

невелике мірило, проведено на території Галичини, при остаточній конструкції мапи, то тут то там певну ґенералізацію.

Наведена мапа є першою подрібною мапою розміщення ріллі на цілому просторі наших земель. Вона-ж дає нам змогу провести точнішу аналізу звязків між розміщенням ріллі й фізіоґрафією країни, а долучена на кінці праці табеля є спробою поділу наших земель на фізіоґрафічні одиниці й розміщення культур у поодиноких із них. Табелі мають одну хибу: тільки числа ріллі, сінокосів і пасовиськ є точні, зате відсотки городів, головно лісів та інших ґрунтів є приблизні, бо вони подані не для громад, але для цілих повітів, і тільки шляхом оцінок можна було обчислити їх для поодиноких природних областей.

II. Розміщення ріллі й культур у поодиноких природних областях.

Західні землі мають поясову, зональну, фізіоґрафічну будову у звязку з морфольоґічною будовою, появою почви й рістні. Йдучи від півдня відрізнюємо тут оськякі полоси: 1) Карпати, 2) Підкарпаття, 3) полоси височин, покритих родючою почвою (лесcом, денеде й чорноземом) й 4) низ (Полісся і Підляшша). Полоса височин ділиться знову на дві вищі полоси: південну — Поділля й північну — Волинь. Обі вони відділені від себе низкою обнижень над Бугом, Стиром та Іквою. Границі між деякими полосами, як 1) і 2) та 3) й 4), є дуже виразні й різкі, що й зазначено теж дуже виразно на нашій мапі ріллі. Взагалі треба підкреслити сильний звязок, що виступає між фізіоґрафією й рільництвом. Спосіб господарки на західніх землях є цього рода, що і досі не поборов труднощів, які ставить йому природа й тимто сильно залежна від неї. З цього приводу розміщення ріллі вповні залежне від природних факторів, а всі інші впливи є зовсім другорядні.

Карпати.[3]) Розміщення культур, у першу чергу орної землі, в Карпатах є дуже різноманітно. Кидається у вічі різниця між зах. й східньою частиною гір. Східня частина, положена на схід від Опору, себто Ґорґани й Гуцульський Бескид або Чорногори, це безрільна країна; західня, себто Лемківський і Високий Бескид має значний відсоток ріллі. Проте культури Ґорґанів і Гуцульського Бескиду відмінні. Ґорґани з причини своєї знаної непривітности (висота, вузькі долини, мале число полонин), є майже незаняті чоловіком, який рівнож не змінив первісної культури — ліса, так, що й Ґорґани є сьогодні великою полосою лісів ($75^1/_2$%) з малим додатком ріллі (5%), більшим сіножатей і пасовиск (20%). Інакше на Гуцульщині. Вона завдяки більшій лагідности густо занята чоловіком, що її сильно виліснив, проте тутешній чоловік, це не хлібороб, але пастир; він-же замінив ліси не на ріллю, як Бойко, але на сіножаті й пасовиска. Не фізіоґрафія, але етнічний підклад людности є причиною, що Гуцульський Бескид має лише 5% ріллі, а аж $53^1/_2$% трави; ліс творить тут $41^1/_2$%.

Високий і Лемківський Бескид, занятий хліборобськими Бой-

---

[3]) Розміщення культур і чоловіка в Карпатах обговорив я точно в книжці: Vladimír Kubijovyč: Rozšíření kultur a obyvatelstva v Severních Karpatech. Bratislava 1932.

ками й Лемками, сильно виліснено й замінено здебільша на ріллю, залежно від морфольоґії области. На нашій мапі видно виразну селекцію: нижчі й лагідніші області мають більше ріллі, ніж високі, суцільніші, що є цариною великих лісів. Найкраще видно це у східній частині Високого Бескиду, положеній на схід від лінії Сянки—Турка—Борислав. Низька й лагідна область центральнокарпатської депресії, положена по обох боках головного вододілу, а заразом державної границі, має великий відсоток ріллі, що місцями переходить навіть 50%, висока, північна, флішева полоса має подібний характер, як Ґорґани: це великі незамешкалі ліси. Менші контрасти виступають у західній частині Високого Бескиду (по Ославу й Сян на заході), в якій, задля незначної висоти, рілля має вже зглядну перевагу над іншими культурами.

Низький або Лемківський Бескид творить у півн. частині лагідну до 500 м. високу горбовину з доброю почвою й тому рілля творить тут 50—75%, а виїмково навіть більше, як 75%. На границі гір і надвислянської низини простягається зона лєсу, а в звязку з тим є це область найбільшого відсотка ріллі. До української національної території належить лише вузька південна прикордонна полоса, й вона тільки творить властиві, дійсні гори; фізіоґрафічна границя гір і підгіря є якраз границею українських Верховинців і Поляків і на цій границі зменшується нагло відсоток ріллі. В Лемківськім Бескиді панує перевага ріллі (42%) на лісом (33%) і сінокосами й пасовисками ($17^1/_2$%).

Підкарпаття. Підкарпаття, що простягається широкою смугою між горами, а Розточчам і Поділлям, має мимо незначної висоти різноманітні підстави для рільництва з огляду на різноманітність ґрунтів; між ними чергуються пісковаті ґрунти, дилювіяльні глини, надрічні врожайні, але підмоклі аллювії, наприкінці лєсс.

Низина над Сяном або Надсяння, що простягається між Сяном і Розточчам, є рівниною, покритою здебільша пісками й глинами. Якщо візьмемо Надсяння, як цілість, перевагу має рілля ($59^1/_2$%),менше ліса ($19^1/_2$%) і трави (14%). Найбільше ріллі (50—75%) має південна частина (Яворівщина) й околиці Чесанова завдяки ліпшим ґрунтам, найменше (20—35%) має південна частина Холмщини, положена на північ від Танви, область великих білгорайських лісів, розложених на пісках. Область на південь від лінії Радимно—Мостиська—Городок Ягайлонський, творить хвилясту рівнину, покриту добрими ґрунтами (часто лєсс) і задля цього відсоток ріллі підноситься на 72%. Ця полоса переходить поволі у східне Підкарпаття, розложене вже в сточищі Дністра.

Східне Підкарпаття є далеко різноманітніше від західнього; воно складається з Наддністрянської низини і властивого Підкарпаття, яке ділимо на західне, середне й східне. Наддністрянська рівнина є рівна й підмокла; донедавна вкривали її великі болота, які вже переважно осушено й замінено на ріллю й сіножаті. З причини забагнення богато трави ($39^1/_2$%), мало лісів (14%); рілля творить $39^1/_2$%. Мало ріллі перш за все в західній, більш підмоклій частині; зустрічаємо тут навіть область, у якій ріллі менше, чим

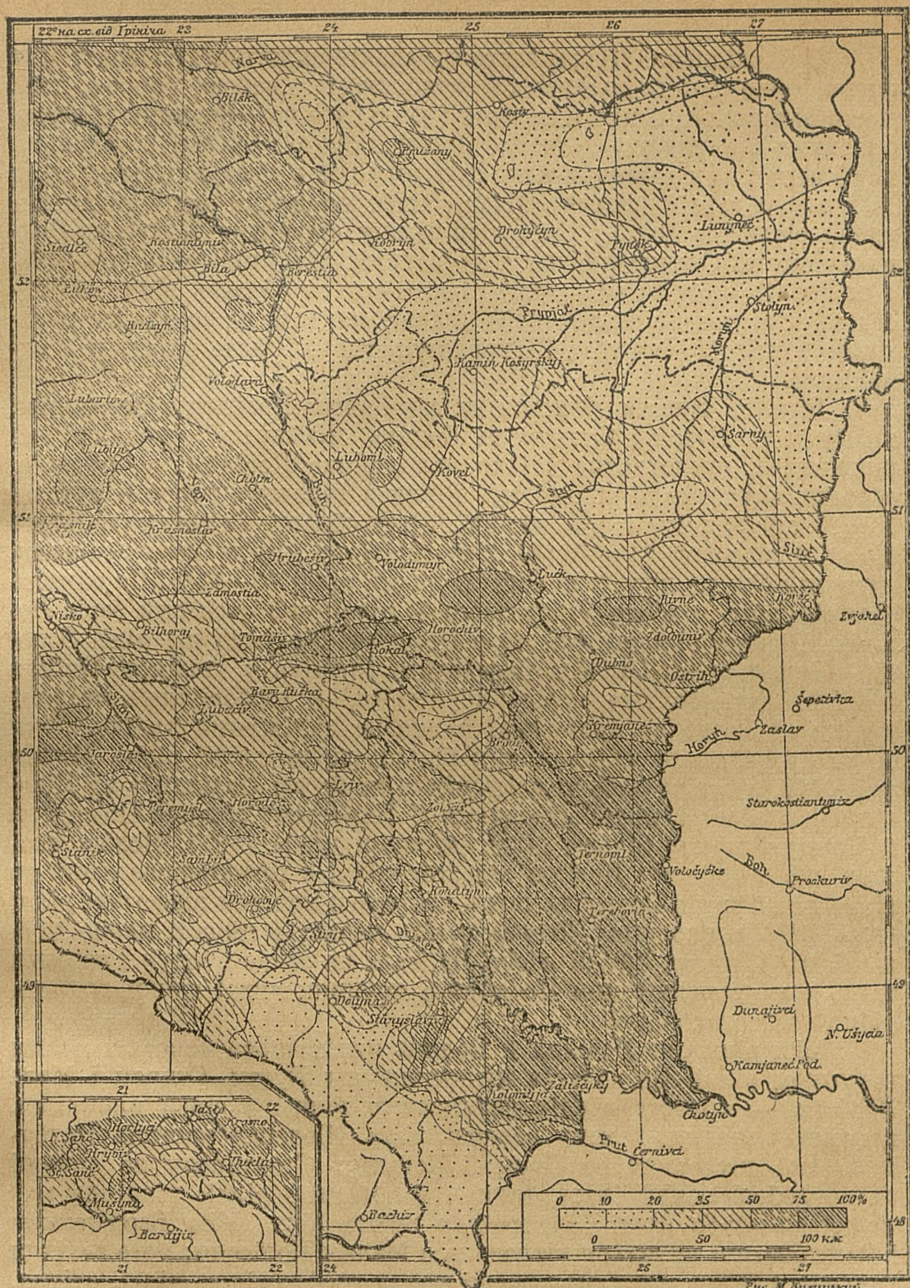

Мапа ч. 1. — Karte №. 1.

Розміщення ріллі у відношенню до інших вжитків у %%.
Die Verteilung des Ackerlandes im Verhältnis zu anderen Kulturen in %%.

20%. Треба підкреслити, що на Наддністрянській рівнині наступає скоро заміна сіножатей на ріллю у звязку з осушенням багон і голоду землі: вже порівнання стану культур з 1897 р. з теперішнім виказує це виразно.

Для східнього Підкарпаття є характеристичний контраст між низько положеними долинами й кітловинами з доброю почвою, хоча часто підмоклою, й між високими (до 600 м.) вододільними грядами плоскими з глинястою почвою. Перші є густо заселені й рільничі, другі заняті переважно лісами. Контраст цей є дуже виразний перш за все в середній частині Підкарпаття; на нашій мапі видно виразно рільничу долину Стрия, рільничу кітловину Калусько-Войнилівську та Станиславівську, де відсоток ріллі виносить 50—75%, а навіть 75—100%; між ними простягається область лісів, де відсоток ріллі спадає нижче 20%. Менше виразні ці контрасти в західній і східній частинах Підкарпаття, які є більше рівнинні й одноцільні.

Висоти. Висоти діляться на три пояси: Поділля з Розточчам, низини над Бугом і Стиром та Волинь. Найкращі умовини для рільництва, представляє східнє палеозоїчне Поділля; це рівнина, область лісостепу й чорнозему. Рілля з городами творить тут аж $78^1/_2$%, трава ледве $7^1/_2$%, ліс $8^0/_0$. Цілу область займає одноцільно рілля у відсотку 75—100%. Там лише, де країна стає нерівною, виступає більше лісу, й ці області мають ріллі 50—75%. Це область Товтрів, ярів, головно Дністрового, й північний стрімкий беріг Поділля. Рівнож рільним степом є Покуття. На захід від лінії Золочів—Бучач—устя Стрипи, переходить Поділля у хвилясте Опілля й Підопілля, де вже менше чорнозему, а горбовинний краєвид країни не дозволяє чоловікові на повне виліснення країни. Чим більше горбовитий краєвид, тим більше лісів, менше ріллі. Менше чим 50%, а навіть 35% творить рілля на березі Поділля,[4]) на Підопіллі і в області між Бережанами й Нараєвом; рівніше Подністря й Пониззя мають більше ріллі (місцями вище 75%). Можна сказати, що на цілому Поділлі відсоток ріллі є пропорціональний до рівности области. Розточча теж є країною з меншим відсотком ріллі (35—50%), в околицях Львова навіть менше; в цілості маємо 43% ріллі, 13% трави, $36^1/_2$% лісів. На мапі не зазначується Розточча тому, що сумежне з ним Посяння з причини лихої почви, має подібний відсоток ріллі.

Між рільниче Поділля й Волинь втискається полоса з малим відсотком ріллі. Це область кітловини над Бугом, Стиром і Мале Полісся, — область давніх леднякових долин, засіяна ріницами, пісками, глинами, й тому область лісів. Південна частина Надбужанської кітловини по Буськ і Камянку Струмілову на півночі задля доброї почви (лєсс, глина), є областею ріллі; північна має ледви 10—35% ріллі, а перевагу мають ліси. Між Берестечком і Радивиловом лучиться кітловина з Малим Поліссям; його західня частина є вища, суха, має кращі почви та є країною ріллі, східня, більше підмокла й піскова, має багацько лісів, мало ріллі.

Велика область лєссової Волині має майже такі самі одноманітні природні відносини й тому під оглядом культур є теж одноманітною. Завдяки добрій почві й рівнинності є це область ріллі, яка творить аж 65%, а разом із садами й городами аж 68%; на

[4]) Поділ Поділля за С. Рудницький: Основи землезнання України, Львів, 1924.

сіножаті й пасовиська припадає ледви 11%. Мапа виказує нам, що вся область має 50—75% ріллі, лише декільки островів, привязаних до найкращих почв (приміром грубешівські чорноземи), мають більше чим 75% ріллі.

Низ. На лінії Люблин—Холм—Володимир—Луцьк—Рівне—Корець, пробігає найважніша фізіоґрафічна границя на наших землях і в цілій східній Европі взагалі. Це границя лєссового й ледникового краєвиду, добрих і лихих почв, лісостепу, лісів і багон. Ця лінія зазначена дуже маркантно й на мапі ріллі. Спеціяльно у східній частині Волині ця границя зазначена так сильним скупченням ізоритм ріллі, що нераз переходимо з области 80% ріллі до 16%! Менше різкі границі на західній Волині й південному Підляшші; це тому, що Полісся тут вище й сухіше й тому більше замінене чоловіком, як теж тому, що матеріяльна культура тут вища й чоловік не є вже так залежний від природи.

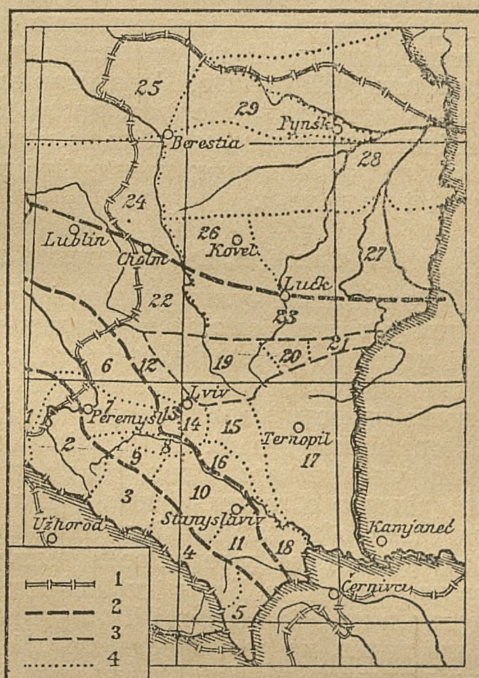

1 = границя розселення українців.
Die Grenze des ukr. etnogr. Teritoriums.
2 = границі областей.
Die Grenze der Gebiete.
3 = границі підобластей.
Die Grenze der Rayons innerhalb der Gebiete.
4 = границі природних одиниць.
Die Grenze der natürlichen Einheiten.

(Назви природних одиниць, означені тут числами є подані в табелі на стор. 131).
(Die Bennenung der einzelnen natürlichen Einheiten, welche hier mit Zahlen bezeichnet sind, befindet sich auf der beigefügten Tabelle, S. 131).

Мапа ч. 2. — Karte № 2.

В поперечнім профілю відрізнюємо на Поліссі: а) південну, пазагал суху, частину — т. зв. Волинське Полісся, почви тут піскові; б) властиве, багонне Полісся; в) Загороддя, яке творить сухий півострів, що тягнеться від Підляшша на схід аж по Пинськ. Волинське Полісся творить під оглядом роду культур, а перш за все ріллі, перехід між Волинню і властивим Поліссям. Між трьома головними культурами панує рівновага: рілля творить 28%, сіножаті й пасовиська 25%, ліс 30%. Треба підкреслити, що голод землі є причиною винищування лісів, яке чимраз більше змагається, і заміни їх на хліборобські культури. У вищій, західній частині цей процес зайшов так далеко, що ліс творить ледви 13%, себто стіль-

ки, що й на лєссовій Волині, а різниця між Волиню визначується тільки великим відсотком невжитків (15%) і трави (33½%), так, що рілля творить тільки 38%. Сумежне південне Підляшша має вже виразну перевагу ріллі.

На північ від моренових горбів простягається властиве Полісся. У звязку зі знаними фізіоґрафічними умовинами цієї країни рілля творить ледви 17%, трава має зглядну перевагу (31%), а на ліс і невжитки припадає по 26%, зглядно 20%. Східня, більше підмокла, частина має ще менше ріллі (0—10%). Північна границя Полісся (вже за межами наших земель) виразна й на нашій мапі; білоруська височина, це знову область ріллі.

Сухе Загороддя має подібні культури, як Зах.-Волинське Полісся: ліс тут винищений (14½%), відсоток невжитків невеликий (13%), а на ріллю й траву припадає по 36%. Чим сухіша область і ліпші почви (прим. глини біля Пружан), тим більше ріллі.

На заході Загороддя щебільше піднесене, сухе, бо відводнене до глибоковтятого Бугу, глинясті почви стають ліпші — Загороддя переходить у Підляшша. Майже так само, як півд. Підляшша є подібне до властивого Полісся, проте, завдяки куди кращим фізіоґрафічним умовинам, має більше ріллі, так теж і півн. Підляшша є подібне до Загороддя; проте ріллі тут більше, менше зате сіножатей і пасовиськ.

III. Фактори, що впливають на розміщення ріллі.

Розміщення культур взагалі, ріллі-ж зокрема, є на наших землях у тісному звязку й у залежності від природних обставин. Інші моменти, як історія, етнічний підклад людности й рівень матеріяльної культури відограють наскрізь дрібну й другорядну ролю. З цього приводу мапа розміщення ріллі покривається з будьякою фізіоґрафічною мапою. Найважнішими фізіоґрафічними факторами є морфольоґія, наводнення, рід ґрунтів. Найбільший відсоток творить рілля в областях рівних, сухих і з доброю почвою. В різних природних областях то ці, то інші знову фактори відограють головну ролю. І так, у горах розміщення ріллі залежне від морфольоґічних умовин, на Поліссі найбільшу вагу має наводнення, меншу ґрунти, в полосі височин і Підкарпатті на перше місце висувається вплив почви, на другий морфольоґії. Етнічний підклад має вплив на рід культур лише на Гуцульщині. Культурний ґрадієнт не впливає на розміщення культур, скорше на їхню інтенсивність.

Не займаємось подрібно змінами культур на протязі останніх десятиліть. Можемо підкреслити одне: порівнюючи теперішнє розміщення культур зі станом з 1897 р. на території Галичини бачимо збільшення відсотка ріллі коштом пасовиськ і сіножатей, до певної міри й ліса; воно виступає найбільше на Підкарпатті, головно на Наддністрянській рівнині у звязку з осушенням цієї области. На півн.-західних землях нищення ліса проявляється постійно, бо хлібороб замінює його на ріллю, менше на сіножаті й пасовиська, щоб частинно заспокоїти голод землі; на зах. Волині цей процес майже закінчено. При теперішньому стані справ стан культур можна вважати дозрілим і закінченим, бо не піддасться він і не повинен під-

РОЗМІЩЕННЯ КУЛЬТУР ПІСЛЯ ПРИРОДНИХ ОДИНИЦЬ.
DIE VERTEILUNG DER KULTUREN NACH DEN NATÜRLICHEN EINHEITEN.

(До цього мапа ч. 1 і 2. — Siehe Karte № 1. u. 2.)

Природна одиниця — Natürliche Einhet	простір в km² — Oberfläche in km²	Культури в % — Kulturen in %: рілля — Ackerland	сіножати і пасовиска — Grasland	сади і городи — Gärten	ліс — Waldland	Інші грунти і невжитки — andere Bodennutzung und unfruchtbaren Boden
I. Карпати — Karpaten	**15 247**	**15**	**35½**	**1**	**43**	**5**
1. Лемківщина — Lemkenland	2.458	42	17½	1½	33	6
2. Високий Бескид зах. част. — Hoher Beskyd west. Teil	4.132	46	15	1	33	5
3. Високий Бескид схід. част. — Hoher Beskyd östl. Teil	3.074	26½	27	1	41	4½
4. Ґорґани — Gorgany	3.481	5	20	1	75½	4½
5. Гуцульський Бескид — Huzulischer Beskyd	2.101	5	53½	1	41½	5
II. Підкарпаття — Karpatisches Vorland	**12 316**	**50½**	**20**	**2**	**22½**	**5**
6. Посяння півн. част. — Posjanja Nörd. Teil	3 122	52	17½	1½	23½	5½
7. Пасяння півд. част. — Posjanja Süd. T.	1.846	72	8	2½	12½	5
8. Дністрова рівн. — Dnisterebene	886	39½	39½	2	14	5
9. Східне Підкарпаття зах. част. Östl. Vorland westl. T.	1.710	47½	26	1½	20½	5½
10. Східне Підкарпаття середна ч. Östl. Vorland Vorland mittl. T.	3.065	42	23	2	28	5
11. Східне Підкарпаття східна ч. Östl. Vorland östl. T.	1.687	46	22	1½	26	5
III. Висоти — Hochland	**46.050**	**62**	**12**	**3**	**17**	**6**
а) Поділля — Podillja	**22.708**	**67**	**10**	**3**	**14½**	**5½**
12. Розточча — Roztočča	2.276	43	13	1	36½	6
13. Пониззя — Ponyzzja	763	57	14	2	12	5
14. Підопілля — Pidopillja	715	47	9½	2½	36½	4½
15. Опілля — Opillja	3.991	58	12	2½	26	4
16. Подністря — Podnistrja	1.200	61	21½	2½	8½	5½
17. Поділля сх. — östl. Podillja	11.171	75	7½	3½	8	5
18. Покуття — Pokuttja	2 603	72	8	3	10	7
б) Кітловини — Talbecken	**9.642**	**47½**	**16½**	**2½**	**28½**	**4½**
19. Кітловини Бугу — Talbecken am Buh	7.085	46	18½	2	29½	4
20. Мале Полісся зах. ч. — Kleinpolissja westl. T.	1.399	69½	5	4	12½	9
21. Мале Полісся сх. ч. — Kleinpolissja östl. T.	1.158	41½	10	4	37	7½
в) Волинська висота — Wolhyn. Hochland	**13.700**	**64**	**12½**	**3**	**13½**	**7**
22. Холмщина — Cholmland	3.352	62	16	2½	14	5½
23. Волинь — Wolhynien	10 348	64½	11½	3	13	8
IV. Низ — Niederung	**58 559**	**28½**	**27**	**1½**	**25**	**18**
24. Підляша півд. част. — Pidlašša südl. T.	5.344	49½	27	1½	13½	8½
25. Підляша півн. част. — Pidlašša nördl. T.	6.156	46	17	2	23½	11½
26. Вол. Полісся зах. ч. — Wolh. Polissja west. T.	4.715	38	33½	1½	13	15
27. Вол. Полісся сх. ч. — Wohl. Polissja östl. T.	12.663	24½	21½	1½	36	16½
28. Полісся — Polissja	23 584	17	31	1	26	25
29. Загороддя — Zahoroddja	6.097	36	35½	1	14½	13
Західні землі — Ukrainisches ethnographisches Gebiet	**132.172**	**41**	**22**	**2**	**24**	**11**

датись більшим змінам. Все, що чоловік міг тільки заняти під ріллю, уже заняв. Отже дальший поступ може посуватись не шляхом зміни культур і збільшення орної землі, але шляхом її інтенсифікації. Зміни в культурах можуть появитися тільки на багнистому Поліссі, яке завдяки осушенню може збільшити свій відсоток орної землі коштом сіножатей і пасовиськ та зменшити скількість невжитків.

ZUSAMMENFASSUNG. RÉSUMÉ.

Der Verfasser stellt auf Grund der Ergebnisse der in den Jahren 1928—1931 in Polen durchgeführten landwirtschaftlichen Registrierung die Verteilung des Ackerlandes auf dem ukrainischen etnographischen Gebiete in Polen dar. Zum erstenmal wurde von dem statistischen Amte für das ganze Gebiet die Verteilung des landwirtschaftlich benutzten Bodens und des Ackerlandes nach kleinen administrativen Einheiten, nämlich nach Gemeinden publiziert, so dass es auf Grund dieser Materialen zum erstenmal möglich war, eine genaue Karte der Verteilung des Ackerlandes zu entwerfen. Die beigefügte Tabelle stellt die Verteilung der einzelnen Kulturen nach 29 natürlichen Einheiten dar.

Die Verteilung der Kulturen, speziell des Ackerlandes, ist durch physiographische Faktoren und zwar durch die Morphologie, Beschaffenheit der Bodenkrume und Bewässerung bedingt. Der zonale physiographische Bau dieses, von uns geschilderten Teiles von Osteuropa, tritt auch auf unseser Karte ganz deutlich hervor. Wir unterscheiden auf unserem Gebiete 4 physiographische Zonen: 1) Karpaten 2) Karpatisches Vorland 3) Hochebenen 4) Niederungen.

In den K a r p a t e n finden wir nur in deren westlichem Teile einen grossen Prozentsatz von Ackerland, der östliche Teil des Gebirges ist dagegen Waldland (Gorgany) oder Wald - und Grasland (Huzulische Beskyden, welche von der Hirtengruppe der ukrainischen Gebirgsbewohner Huzulen besiedelt sind). Das sich längst des Sjan und des Dnister erstreckende K a r p a t i s c h e V o r l a n d ist je nach Ackerboden, Bewässerung und Morphologie stark differenziert: die feuchte Ebene am oberen Dnister ist vorwiegend Grasland, in der Sjanebene finden wir im südlichen, vorwiegend mit Löss bedeckten Teile 72% des Ackerlandes, im nördlichen, sandigen Teile nur 52%. Hingegen ist das östliche Vorkarpatenland abwechselnd Ackerland in Flusstälern, dagegen Gras - und Waldland in höher gelegenen Wasserscheiden.

Die H o c h e b e n e n (Podolien, Cholmland und Wolhynien) sind durch guten Boden (Löss, Schwarzerde) ausgezeichnet, deshalb sind sie stark entwaldet und Ackerland bildet 67 resp. 64% der ganzen Oberfläche. Der östliche paläozoische Teil von Podolien, eben und mit Schwarzerde bedeckt, stellt sogar reine Ackersteppe (73% des Ackerlandes) dar, dagegen finden wir in dem westlichen hügeligen Podolien (Opilla und Pidopilla, Roztičča) schon einen ziemlich starken Anteil von Waldland, so dass der Prozentsatz von Ackerboden unter 57 v. H. sinkt. Zwischen Podolien und die Lössgebiete von Wolhynien schiebt sich der Talbecken am Buh und Kleinpolissja als letzte Spur des Urstromtals aus der Eiszeit ein. Infolge feuchter und sandiger Böden sinkt hier der Prozentsatz von Ackerland auf $47^1/_2$ v. H.

Die bedeutsamste physiographische Grenze von Osteuropa, nämlich

die Grenzscheide zwischen den Hochebenen und Niederungen und zugleich zwischen den Lössgebieten und den Gebieten der eiszeitlichen Ablagerungen, zwischen der Vorsteppe und dem Waldlande hebt sich auf unserer Kaste deutlich bevor und tritt uns als Übergang zwischen den rein landwirtschaftlichen und den schwach landwirtschaftlichen Gebieten entgegen. Die Verteilung von Kulturboden in der Zone der Niederungen ist eine Funktion der Versumpfung des Bodens. Der südliche Teil (s. g. Wolhynisches Polissia) ist weniger versumpft und der Boden ist mehr anbaufähig, dagegen kann man das eingentliche Polissja als Sumpf - Wald - und Grasland bezeichnen. Keilartig schiebt sich in das sumpfige Gebiet von Polissja das trockene Zahorodja mit 36% des Ackerlandes ein. In dem westlichen Gebiet (Pidlašša), das nach dem tiefer gelegenen Wasserspeigel des Buh entwässert ist, ist die Versumpfung geringer und der Anteil von Ackerboden auf diesem Teile der Niederungen am stärksten.

Die Physiographie bedingt so stark die Verteilung von Kulturboden, dass alle anderen Faktoren, wie die etnische Zusammensetzung der Bevölkerung, die Entwicklungsstufe der materiellen Kultur und das Alter der Besiedlung, dagegen ganz zurücktreten.

In den letzten Jahrzenten hat sich eine Wandlung in der Bewirtschaftung des Bodens bereits vollzogen, indem Ackerland stets an Ausdehnung und zwar auf Kosten von Gras - und Waldland gewinnt. Indessen kann man diesen Prozess heute fast als abgeschlossen betrachten, so dass eine weitere Verschiebung in der Verteilung von Ackerland nur noch in Polissja zu erwarten ist, da dort eine grosse Entwässerungsaktion geplant ist.

Ф. БАРАНЕЦЬКИЙ, аґроном-зоотехнік, Гельсінкі (Фінляндія).

СІЛЬСЬКО - ГОСПОДАРСЬКА ОСВІТА НА СОВІТСЬКІЙ УКРАЇНІ.*

F. BARANECKYJ: ENSEIGNEMENT AGRICOLE EN UKRAINE SOVIETIQUE.

Після революції більшовики дістали на Україні у спадщині невелику кількість вищих, середніх та нищих навчальних сільсько-господарських закладів. Це були: аґрономічний факультет Київського Політехнікуму та Інститут Сільського Господарства та Лісоводства в Харкові, евакуований туди підчас великої війни з Ново-Александрії, кол. Люблинської ґубернії. Середню освіту репрезентували: Гуманська середня школа хліборобства та садівництва, Херсонська середня школа хліборобства, Харківська середня школа хліборобства в Дергачах, Верхнєдніпровська середня с.-г. школа та хліборобський відділ Камянець Подільської середньої Політехніки. З нищих с.-г. шкіл були Злотопільська, Мигіївська, Мліївська, Ма-

*) Автор цеї інформативної статті перебував до останнього часу на Сов. Україні і довгі роки працював там, як практичний та науковий аґрономічний діяч. Тому ці інформації безпосередні та актуальні.

хиринецька та кондукторська школа лісоводства в Черкасах. Курс навчання в с.-г. школах був: чотирьохрічний в вищих, шостирічний в середніх та 3-ох річний в нищих. Кожний з цих закладів давав юнакові закінчену освіту з якою він знаходив собі певне місце на виробництві.

В 1922 році кол. Наркомосвіти Гринько зреорґанізував с.-г. освіту після певної системи. Після цеї системи вищими школами були Інститут та Технікум. Інститут з 4-річним курсом навчання випускав широкого орґанізатора за номенклятурою Гринька, себто суспільного аґронома, орґанізатора, зоотехніка і т. і. Технікуми з 3-річним курсом навчання випускали вузького фахівця певної галузі с.-господарства — аґронома рільника, інженера-меліоратора, зоотехніка тощо. Нижчі с.-г. школи або аґропрофшколи були з 2-річним курсом і випускали кваліфікованих робітників с. господарства. Термін „середньої" та „нижчої" школи взагалі не істнував в системі Гринька. Крім шкільного навчання обовязковий був однорічний практичний стаж та дипльомові праці для закінчуючих ВИШ'і. Коли поглянемо на програму навчальних закладів, то побачимо, що назва дисціплін та кількість були майже однакові як у ВИШ'ах так і профшколі. Ріжниця була лише в обсязі дисціплін та лябораторних вправах у ВИШ'ах. Програма та система викладання майже цілком були запозичені зі старих шкіл з введенням таких дисціплін, як ленінізму, марксізму, діялектичного матеріялізму і навіть дисципліни „Проблеми німецької революції", коли більшовики після окупації французами Рурського басейну гадали, що негайно настане більшовицька революція в Німеччині.

Система с.-г. освіти була складена дуже швидко, добре непродумана, а тому вона далеко не досягла тієї мети, яку ставив перед собою Гринько. Справа в тому, що стара школа майже унеможливлювала вступ юнака, що закінчив нижчу чи середню с.-г. школу до вищої. Він був повязаний стипендією державною чи земською, за яку він мусів працювати 3—5 років, іспитами при прийомі до вищої с.-г. школи для вихованців середніх с.-г. шкіл та звільненням від них ґімназистів, а то і такими обмеженнями, як напр. в московський с.-г. Інститут приймали людей з середніх с.-г. шкіл, що мали в свідоцтві лише найвищі одмітки. Так або іначе людина після 3—5 річної праці вже не хотіла сама вступати до школи вищого ступеня, або її не приймали туди і держава мала людей різної кваліфікації в с. господарстві. Не так сталось після 1920 р. Молодь по школах одержувала пайки, а не стипендії; з введенням НЕП'у почали отримувати грошові стипендії, які до нічого не зобовязували учня. А тому відбувши практику, а часто і без цього, маючи лише рекомендапії чи командировку від партії чи комнезаму, людина пересідала знову на шию держави уже в вищій школі. Після закінчення вищої школи людина поступала на працю або в державний трест, або в науковий заклад і все на адміністративну роботу, а не виробництво. Ставка на кваліфікованого робітника та вузького фахівця, що мусіли залишатись на селі, зовсім провалилась, бо кожний, що закінчував профшколу, не залишався на селі, а йшов до ВИШ'у. Технікуми та Інститути випускали щорічно велику кількість людей, що були адміністраторами, директорами, консультан-

тами чи чим іншим, але не аґрономами на виробництві. Навіть тим людям, що їм не пощастило залишитись у містах, а що примушені були йти на суспільну аґрономію на район, теж неможна було працювати по свойому фаху, бо їх з міст закидали різними обіжниками, наказами та анкетами, що бідолахам не ставало часу на відповіді на всі ті запитання. Міліони народніх грошей таким чином витрачались марно.

Починаючи з 1921 року і до 1924 р. на Україні виникло більше 20 вищих с.-г. шкіл, а саме: с-г. Інститути: Київський, Одеський, Харківський, Камянець Под. та Херсонський; с.-г. Технікуми: Винницький, Гуманський, Харківський — зоотехнікум, Полтавський землевпорядний, Київський меліоративний та землевпорядний, Верхнедніпровський, Махиринецький, Білоцерківський, Златопільський, Мліївський, Мигієвський, Мироцький, Волинський та Чернигівський біля ст. Бобрик, Масловський технікум насінництва, та Козацький Технікум на Таращанщині. Ветеринарна освіта на Україні скупчувалася лише в двох Інститутах: Харківському та новоутвореному Київському Ветеринарно-Зоотехнічному.

Що торкається аґропрофшкіл, то кількість їх сягала понад сотню. Вони росли як гриби після дощу. Майже кожний адміністративний район мав свою аґропрофшколу. Вся ця кількість новоутворених вищих та середніх (аґропрофшколи) шкіл була утворена на базі дореволюційних середніх с.-г. шкіл, на базі великих поміщицьких маєтків, а то і зовсім без всяких баз. Якщо взяти лише широкі ВИШ'і, себто Інститути, то як видно з вищенаведеного кількість їх зросла більше чим вдвічі проти 1917 р.; але дотримуючись схеми Гринька мусимо рахувати і Технікуми за вищі школи, а тому кількість ВИШ'ів треба рахувати понад 20, себто в 7 раз більше проти кількости їх в 1917 р. Звичайно, за такої кількости навчальних установ мусіло повстати питання як навчального персоналу так і учнів. Але як „для більшовиків немає трудностей", то вони швидко це питання розвязали на їх погляд позитивно. Раз можна було змінити вивіску старої нищої с.-г. школи на вищу — Технікум та Інститут, то і викладовці там стали зватись професорами, а учні студентами. Колишніх учнів старих середніх с.-г. шкіл швидко не стало на виробництві: вони стали професорами II-го розряду по Технікумах. В новоутворений Київський Ветеринарно Зоотехнічний Інститут були запрошені на професорів люде, які нетільки не мали наукових праць, а навіть були із них такі, що не знали жадної европейської мови в межах свого фаху. Цьому звичайно не доводиться дибуватись, бо були ті люде звичайними ветеринарними лікарями в різні, чи на „участку". В середні с.-г. школи, себто аґропрофшколи не вистарчало людей принаймні зі старих нижчих с.-г. шкіл, а тому нерідко було бачити там, як викладовців спеціяльних дисціплін, людей лише зі звичайною ґімназійною освітою. На чолі вищої школи спочатку стояв ректор, людина в більшости обрана зі складу професури і затверджена Головпрофосвітою при Наркомпросі. В дальнішому ректори і навіть декани призначалися владою: в більшости вони були комуністи. За діяльністю адміністрації ВИШ'у та професури і студенства слідкував політичний комісар аж до 1927 року. Лише після цього часу, коли позапартийні ректори

були замінені комуністами, скасовано при ВИШ'ах і посади політкомісарів.

Якщо в 1921 р. до ВИШ'у можна було вступити по закінченні середньої школи, то в наступні роки це не було головним. Головне було командировка від партийних та професійних орґанізацій і хто її не мав, то для нього двері ВИШ'у були зачинені, хай би він склав іспити і першим. Помимо командировки треба було мати документи про соціяльний стан, громадську працю та ствердження, що не брав участи в повстаннях проти совітів. Після іспитів прийомна комісія встановлювала чергу зарахowання до ВИШ'у за соціяльною ознакою. В більшости бувало, що людину з гарними одмітками не приймали, а приймали таких, що мали погані одмітки. За соціяльною катеґорією перевагу давали робітникам, бідним селянам, трудовій інтеліґенції та іншим. Крім цього призначалися місця наркомом та комсомолом. І раз людину прислали з папірцем на таке місце, то якіб вона знання мала, її до ВИШ'у приймають. Але треба сказати, що до сільсько-господарських шкіл не йшли неселянські верстви. Дуже рідко траплялось находити синка якогонебудь сільського попа чи дяка, що вступив до школи по селянських паперах. Іноді бідолаху, якщо він не встиг дійти до останнього курсу, чекало усунення.

За національною ознакою учні с.-г. шкіл на 95% складались з українців, 3% було жидів у ветеринарних інститутах, а в рільничих він був ще меньший. Росіян дуже мало йшло до українських с.-г. шкіл через вимоги складати іспит з української мови. На 1925 р. пересічна кількість учнів по Інститутах було 250—300 душ, по Технікумах 175—200 душ і в профшколах 60—70 душ. Домінуюча мова викладання по всіх с.-г. школах була українська, за виключенням тих дисциплін, де професор, що володів лише російською і був занадто старий і йому давали певний термін на опанування української мови. Зпочатку російська професура робила опір і саботувала українську мову, але з 1927. р. спокійно сідали на лавку і старано слухали молодих викладовців української мови.

Не дивлячись на недохват професури, неналежну широку освіченість її по свойому фаху, недохват або і відсутність лябораторного приладдя, майже повну відсутність по новоутворених закладах зразкових господарств для практичних вправ студенства, всеж таки школи поступово з року в рік випускали фахівців з кращою підготовкою. Вся треґедія молоді була в тому, що вона, якщо можна назвати діставала кваліфікацію, то по закінченні на роботі вона декваліфікувалась, бо в більшости вона йшла на адміністративно-бюрократичну роботу, а як на виробництво, то в новоутворені радянські господарства, в яких треба було попрацювати над відбудуванням будинків та ременанту.

З 1928 року починаєтьсся другий період в житті с.-г. шкіл на Совітській Україні. Цей період визначається роздробленням іступуючих спеціялізованих шкіл на ще вужче спеціялізовані. Цей крок стоїть у тіснім звязку з пятирічкою більшовиків. Як відомо комуністична доктрина каже, що сільське господарство підлягає тим же законам, що і промисловість. А тому більшовики за прикладами у промисловості почали обєднувати землі, худобу і навіть утворю-

вати величезні пасіки, забираючи вулики в окремих селян. Цей період — один з найважкіщих часів для українського селянина можна схарактеризувати за браком місця коротко — ґіґантоманія. Величезне птахівниче господарство під Харковом (100.000 птиці), великі фарми рогатої худоби, примусовий засіб збільшення площі під цукровим буряком та пшеницею, взагалі всі галузі сільського господарства вимагали вузьких фахівців. Існуючі школи в ніякій мірі не могли задовольнити потреби держави ні в кількістному, ні в якістному відношенні. Всю існуючу систему с.-г. освіти оголошено шкідницькою. Почали реорґанізувати вищі с.-г. школи. Зразуж з Київського с.-г. Інституту утворився Цукровий Інститут, Інститут с.-г. Машинознавства, Аґрохемічний Інститут та Інститут рільничий або аґрономічний. З Київського Ветеринарного Зоотехнічного Інституту повстав ветеринарний Інститут та Інститут великої рогатої худоби. Камянець Подільський с.-г. Інститут перетворено на птахівничий Інститут. Курс навчання скорочено до $2^1/_2$—3 років. Але цього терміну не дотримувались, а студенти оголошували себе ударниками і закінчували навчання швидше. В самій системі навчання панував хаос. Не було певних програмів, не було підручників та лябораторій. Професура була загнана як звірок і не могла сказати свого авторитетного слова. Розвилась демаґоґія самого низького прояву. Хто хотів з асистентів дістати катедру професора, то відміняв протягом праці з студенством слова: марксизм, діялектика та ленінізм, а свого професора величав шкідником. В більшости київських с.-г. вищих шкіл професорами та доцентами поставали вчорашні асистенти, аспіранти та студенти. Професура була зовсім стероризована секретною частиною Інституту. Так наприкінці 1930 року в Київському Ветеринарному Інституті залишився лише директор Інституту та його заступник; вся професура суділа в ҐПУ обвинувачена в шкідництві.

Найголовнішими або ведучими дисціплінами у ВИШ'ах були політичні дисціпліни та військова справа. Система викладання звелась до так званого лябораторного методу, себто студентам лекції не читались, а вони збирались ґрупами в 7—10 і більше чоловік і читали курс після підручників; якщо було незрозуміло, то звертались за пояснення до керівництва семінару. В кращих умовах, відносно, були студенти тих Інститутів, яких адміністрація по розподілі майна „матірного" Інституту, себто з якого повстали декілька Інститутів, зуміла доказати перед відповідними орґанізаціями, що їм найбільше треба цього майна.

Найбільшою помилкою в будуванні с.-г. освіти було відокремлення шкіл від Наркомосвіти і передання їх до відповідних трестів та Наркоматів. Все це привело до того, що директори були відповідальні за кількість випущених з Інституту студентів. А тому для студентів-випускників були скасовані кандидатські та дипльомові праці, відмінений обовязковий по старих програмах, практичний стаж. Знання студента вимірювалось тим, як він себе проявив на посівкампанії, хлібозаготівлі, мясозаготівлі та інше. Якщо він міг знайти у селянина трохи муки у гладущикові, налятому водою зверху, то це був герой, а якщо він ухилявся дати свої міркування на засіданню сільради в справі висилки селян до Уралу, то він

вважався людиною непевною і як він не вчився би, то адміністрація Інституту під натиском „громадскости" його не випускала. На обовязку професора було приймати іспити від студенства. Ці іспити зводились до того, що професор запитував лише одного студента і зараховував по цій відповіді всій ґрупі. Було теж, що студент не відвідав навіть ґрупової читанки лекцій, але й йому зараховувано.

Такий стан продовжувався до 1932 року включно. З 1933 року починається крутий поворот до порядків НЕП'овської школи: індивідуальні іспити студентів, збільшення курсу навчання на 1—2 роки, обовязковість дипльомової праці і т. п. Але заразже й повстало питання і про півготовку навчального персоналу, бо цей персонал був молодий і вийшов в більшости з післяреволюційних шкіл. І якби не підписував декретів окремо Сталін та Молотов, а то її обидва разом, то аж тепер далась в знаки руйнація школи: протягом 4—5 років руйнували школу, а коли відбудується знову хочби до того рівня, що вона була в 1928 році — зараз не видно.

Підсумовуючи все вищесказане, можна прийти до висновку: 1) більшовики розпорошили в перший період кадри професорів дореволюційного періоду по багатьох ВИШ'ах. 2) З початком пятилітки знову побільшили кількість ВИШ'ів, реорґанізуючи їх в ВИШ'і та школи спеціяльного напрямку, доводячи цю спеціялізацію до абсурду (буряковий Інститут, Інститут вівчарства, Ветеринарний Інститут вівчарства, тощо), тероризували стару професуру і замінили її в більшости новими силами, так зв. „висуванцями". 3) З 1933 року знову починається ломка школи в напрямку навіть дореволюційних форм.

R É S U M É.

L'auteur donne un aperçu de l'agronomie enseignée dans les écoles au moment de l'occupation de l'Ukraine par les Soviets. L'enseignement scolaire était désorganisé en ce temps, il n'yavit en tout que 2 écoles supérieures, 5 écoles secondaires et 6 écoles primaires. En 1922 le gouvernement sovietique procéda à la réorganisation de l'enseignement selon le schème de M. Hrynko, commisaire de l'enseignement primaire, en créant le système qui divisait l'enseignement en 3 groupes: 1) écoles supérieures genérales (instituts) avec le programme de 4 années avec l'étude spéciale de l'agronomie sociale. 2) écoles supérieures spéciales, avec programme de 3 années (l'Ecole Polytechnique), ayant en vue de former des agronomes-spécialistes. 3) écoles (primaires) avec le programme de 2 ans ayant en vue de former des ouvriers ruraux efficaces. Selon le dit schème ona crée une vingtaine d'écoles du 1-er et 2-e type et une centaine d'écoles du 3-e type. Le niveau des écoles empire, faute des professeurs specialistes.

Au début du plan quinquennal (1928) on a réorganisé toutes les écoles de cette façon que l'enseingement se bornait aux programmes très étroits et spéciaux du domaine des sciences agronomiques et formait exclusivement des hommes de métier. Les persécutions des professeurs ukrainiens à qui les Soviets pour des motifs politiques, retirèrent l'autorisation d'enseigner amenèrent la décadence complète de l'enseignement agricole. En 1933 on procéda à la réorganisation de cet enseignement, mais on ignore les résultats de cette entreprise.

ДОЦ. І. МАЗЕПА, Подєбради.

СУЧАСНА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛУКІВ.

DOZ. I. MAZEPA: DIE GEGENWÄRTIGE METHODIK DER AGROBOTANISCHEN WIESENFORSCHUNG.

Майже до кінця 19. ст. дослідження рослинности на луках зводилося виключно до загального фльористичного опису. Під впливом фітосоціольоґії дослідження луків прийняло ґрунтовніший характер. Теорія і практика лукознавства вимагають тепер знання нетільки лукової фльори взагалі, але й лукового травостану, тобто різних форм стоваришення лукових рослин, а також кількісного відношення між окремими рослинними видами на луках, ступені поширености важніших з них і т. д.

Травостан луків при всій своїй загальній одноманітності дуже міняється в залежности від місцевих умов. Під впливом цих умов на луках утворюються різні стоваришення лукових рослин, що є предметом студіювання з одного боку загальної фітосоціольоґії, а з другого — прикладної екольоґії луків. В той час, як загальна фітосоціольоґія досліджує ці стоваришення з теоретичною метою, як певні рослинні асоціяції взагалі, прикладна екольоґія луків для своїх практичних цілей підходить до цих стоваришень з вужчим поняттям, а саме: як до певних типів травостану чу *лукових типів* (Wiesentypen), як їх назвав в 1858. р. Льоренц, а за ним Штеблєр, Шретер та інші.

В основі сучасного дослідженя лукового травостану лежить ситематично-статистична метода, за допомогою якої означуються кількісні відношення між окремими рослинними видами здебільшого на невеличких площинках — *пробах.* На підставі даних ботанічної аналізи в цих пробах, встановлюються окремі „типи" лукового травостану, що характеризуються пануванням в них одного або кількох рослинних видів — тзв. *домінуючих* чи пануючих рослин.

Встановленя лукових типів дає можливості для кращої оцінки господарської вартости луків. Крім того, лукові типи служать вихідною точкою для встановлення травяних мішанок при штучному поліпшенні луків. Вартість луків залежить в першу чергу від характеру колосковцевих (Gramineae) та метеликоцвітних рослин, що на них поширені. Окремі види цих рослин потрібують різних кліматичних та ґрунтових умов. Тому рослини, що їх висівають при поліпшенні луків, повинні якнайкраще відповідати умовам даного району. Джерелом для такого пристосування до місцевих умов є природній травостан луків.

Досліди показали, що навіть правильно оцінити кормову вартість сіна можна лише за допомогою його ботанічної аналізи. Перший *Маєр* (Mayer) в 1884. р., працюючи над способами встановлен-

ня якісної вартости сіна, прийшов до висновку, що для цієї мети може служити покищо лише ботанічна, а не хемічна його аналіза. „Ми не знаємо, — писав він, — чи наші методи дослідження невистарчаючі, чи рослини мають в собі якісь елементи, яких не знає хемія, але які впливають на кормовий ефект рослин. В кожному разі ми сьогодня не в стані на підставі хемічної аналізи рослин робити скільки будь правильні висновки про їх кормову вартість” (Journal f. Landwirtschaft 1884, 185). Майже одночасно з Маєром до аналоґічних висновків прийшов *Шіндлер* на підставі дослідження типів сіна на ринку у Відні (Osterr Landw. Wochenblatt 1885, № 25). Шіндлер переконався, що ціни віденських сортів сіна находяться в тісному звязку з його ботанічним складом: вони стоять в прямому відношенні до кількости в сіні колосковців і в противному відношенні до кількости в ньому осокових. Навпаки, дані хемічної аналізи, за дослідами Шіндлера, не покриваються з фактичною вартістю сіна, оскільки вона виявляється в цінах на ринку. Пізніші досліди, напр., *Гаґемана* (Hagemann) (Landw. Jahrb. 1911, 99), цілком підтверджують ці висновки щодо значіння ботанічної аналізи при встановленні вартости сіна. Все це збільшує практичну вагу ботанічної аналізи лукового травостану.

Перші спроби в напрямку ґрунтовнішого дослідження лукового траворосту відносяться до другої половини минулого століття. Ці спроби були зроблені *Кернером* для луків б. Австро-Угорщини і *Зендтнером* (Sendtner) для луків Баварії. Ці автори ще не знали сучасних метод дослідження лукового травостану. Вони обмежувалися лише загальним описом та характеристикою різних рослинних стоваришень, що їх Кернер називав „формаціями”. В кінці минулого століття зявилися праці *Штеблера* та *Штретера*[1]) для Швайцарії і *Вебера*[2]) для північної Німеччини. Цими працями вони поклали основу новішої методики дослідження луків. В кожному разі ці праці лишаються найбільш зразковими до наших часів.

Метода Штеблера та Шретера основана на двох способах аналізи лукового травостану. Перший спосіб, що його рекомендують автори для складних травостанів, полягає в наступному: після загального ознайомлення з травостаном луків, на типових участках відмірюють й вирізують з мінеральним ґрунтом на глибину 2—3 цм. окремі площинки дернини розміром в 1 кв. м. В лябораторії або дома зразки дернини аналізують тим способом, що окремо рахують кількість гонів кожного рослинного виду (окремо гонів цвітучих, стерільних (нецвітучих) і проростаючих). Після цього коріння обрізують, а надземні частини важать для кожного виду окремо. Цей спосіб дає можливість означувати нетільки кількісні відношення між окремими видами рослин в травостані, але й ступень участи кожної рослини в творенні кормової маси, розмір щорічного приросту окремих рослин в травостані і т. д. Та спосіб цей складний, потрібує багато часу й цілком фахового персоналу, тому більше придатний для окремих спеціяльних цілей.

---

[1]) F. Stebler u. C. Schroeter, Beiträge zur Kenntnis der Matten u. Weiden d. Schweiz. Landw. Jahrb. d. Schweiz 1887—1892.

[2]) C. Weber: Wiesen u. Weiden in den Weichselmarschen та ін. Arbeiten der D. L. G, Berlin 1901, 1909.

Другий, простіший спосіб Штеблєр та Шретер поручають для менш скомплікованих травостанів. На таких травостанах в квадратових площинках тогож розміру зрізують траву, розбирають її на окремі види або роди й після висушення важуть, як і в першому способі.

Цей спосіб простіший, ніж перший. Але він мало придатний, напр., для аналізи травостану на пасовиськах, де часто трава буває скусана аж до самого ґрунту. Тому автори новіших дослідів, як напр. *Штерк*,[3]) *Кляпп*,[4]) *Ґольонка*[5]) й інші часто, замість методи Штеблєра-Шретера, користуються методою Вебера.

Принціп, на якому збудована метода Штеблєра-Шретера, не був ними самими придуманий. Як самі вони вказують, цей принціп був ними позичений із відомої праці данського ботаніка *Люнда* (Lund, Anleitung zur Kenntnis der Gräser im blüthenlosen Zustand 1882). В цій праці досить докладно описана метода, яку Штеблєр та Шретер лише удосконалили й детальніше розробили. Так, Люнд напр. пише: „Аналізи провадять тим способом, що на різних місцях луків на невеличких площинках розбирають дернину, при чому рослини сортують після видів, рахують їх і після відрізання коріння важать. Щоби одержати по можливості правильну пересічну аналізу, треба стежити за тим, щоби площинки дернини, що аналізуються, давали по можливості правдивий образ всіх луків, що досліджуються. Чим більше аналізується окремих площинок, тим ліпше. Краще не брати великих проб, але брати їх побільше. Один півтузін уважно вибраних проб, кожна розміром 1 кв. метр, може вже дати досить вірну аналізу усіх луків. Коли на луках зустрічаються місця, що відрізняються від інших своїм загальним характером, такі місця треба або зовсім лишати без аналізи, або робити для них окрему аналізу. Не обовязково, щоби аналізи провадилися на самих луках; краще принести їх додому, де можна досліджувати під дахом."

Метода *Вебера* значно простіша, ніж метода Штеблєра-Шретера, хоч не така точна, як метода перша. Метода Вебера основана на тому, що кількісне відношення окремих рослинних видів у травостані означується не шляхом зважування, а шляхом приблизного (на око) встановлення, яку площу в відсотках займають в травостані ті чи інші рослинні види або їх ґрупи. У противенстві до *вагової аналізи* (Gewichtsanalyse) Штеблєра-Шретера, цей спосіб аналізи, що практикується Вебером, носить назву *аналізи по площі* (Flächenanalyse). Хоч користуватися методою Вебера, як і методою Штеблєра-Шретера, не можна без доброго фльористичного знання, але ця метода має ту перевагу, що вона є доступна при всяких умовинах, вимагає значно менше часу і при певному досвіді, як свідчить *Домін*,[6]) цілком надійна.

---

[3]) E. Staerk, Studien über den Nutzwert von Gräsern und Kleearten. Landw. Jahrb., 1926.

[4]) E. Klapp, Beiträge zur Kenntnis einiger oberbayerischen Wiesenpflanzenbestände. Landw. Jahrb. f. Bayern. 1922.

[5]) Z. Golonka, Łąki i pastwiska południowo-wschodniej części dorzecza Bzury. Roczniki nauk roln. i leśn. 1927.

[6]) K. Domin, Problémy a metody rostlinné sociologie. Praha, 1923, ст. 227.

Метода Вебера основана на трьох способах:

Перший спосіб полягає в перечисленні всіх рослинних видів, що зустрічаються в даному травостані й означуванні ступеня їх поширености цифрами від 1 до 10. Це найпростіший, але й найменше точний спосіб.

Другий спосіб направлений на те, щоби встановити у відсотках приблизну пересічну площу, яку займає кожний із головних видів у даному травостані. Цей спосіб точніший, але він потрібує більшого досвіду та більш детальних спостережень на луках.

Третій спосіб практикується Вебером на пасовиськах, де травостан дуже низько скусаний худобою, або на луках через тиждень чи два після косовиці. На таких травостанах Вебер встановлює площу, яку займають у відсотках окремі види у травостані, шляхом ботанічної аналізи (також приблизної, на око) на невеличких площинках розміром від $^1/_4$ до 1 кв. метра. Цим третім способом Вебера найчастіше користуються особливо при дослідженні пасовиськ.[7])

З приводу вибору метод для дослідження лукового травостану *Домін* в своїй згадуваній праці слушно зазначає: „В науковій праці кожна метода мусить відповідати як питанню, що має бути вирішене, так і матеріялови, з яким доводиться працювати. Метода, ідеальна на папері, може бути нідочого у практиці, якщо характер досліджуваного матеріялу не дозволяє її вживати. Так само при аналізах лукового травостану як мета їх, так і матеріял не завжди бувають однакові. Тому ми в ніякому разі не можемо поручати одну методу взагалі, противно мусимо завжди пристосовуватися до даних конкретних обставин" (ст. 195).

Для відмірювання квадратових площинок дуже зручним є квадрат системи Доміна, описаний в його згадуваній праці. Цей квадрат складається з 4-ох залізних, загострених на одному кінці стоянів, кожний завдовшки 10—15 цм. і 4-ох звичайних шнурів (краще протравлених в олії), кожний розміром в 1 м. Стояни на верхньому кінці мають по дві площинки, кожна завдовшки 10 цм., що розходяться під прямим кутом і закінчуються невеличкою дірочкою. За допомогою цих дірочок стояни зєднуються шнурами таким способом, що утворюється правильний чотирикутник, кожна сторона якого рівна 1 м.

При користуванні методою Вебера досить тяжко без значних помилок встановлювати кількісні відношення між окремими видами та їх ґрупами відразу в цілому квадр. метрі. Тому краще навіть на простих травостанах починати аналізу з менших площинок в $^1/_{16}$ або $^1/_4$ кв. м. і потім шляхом простого додавання результатів аналізи в цих менших площинках встановлювати дані для цілого кв. метра. З цією метою шнури квадрату поділені перевязками на окремі частини по 25 цм. так, що кожна сторона чотирикутника складається з 4 рівних частин. Такий поділ шнурів дає можливість, за допомогою двох таких самих додаткових шнурів лише з гачками

---

[7]) Гл. B. Weber, Beitrag zur Kenntnis v. Dauerweiden Bayerns u. ihrer naturgemässen Ansaat. Berlin 1926. — І. Мазепа, Типи полонин Підкарпатської Руси (Записки Укр. Госп. Акад. в Ч. С. Р. 1927).

на обох кінцях, брати в разі потреби в межах квадрату площинки меншого розміру.

Конкретно ботанічну аналізу травостану переводять таким способом. Спочатку оглядають рослинність даних луків та зясовують, які типи травостану зустрічаються на них, і відповідно до цього на типовіших місцях беруть окремі площинки розміром в 1 кв. м. В межах кожної такої квадратової площинки встановляють тою чи іншою методою відсоткове відношення між такими важнішими ґрупами рослин, як колосковці (Gramineae), метеликоцвітні (Papilionaceae) та різнозілля, до якого відносять усі інші рослини. далі таким же способом встановляють відсоткове відношення між окремими видами колосковців і метеликоцвітних. Для різнозілля такої детальної аналізи не роблять, крім тих видів, що займають пануюче положення в травостані. Але для повнішого фльористичного опису травостану для кожної проби звичайно записують усі види різнозілля, що зустрічаються в самому квадраті, а також всі види, що зустрічаються на даному участку поза квадратом. Ступень поширености цих рослин означують цифрами від 1 до 10.

Для кожної проби записуються також дані про висоту над рівнем моря, про схил, спад і ґрунти.

На різних типовіших місцях травостану звичайно панують ті чи інші рослинні види, що творять *лукові типи* (Wiesentypen). *Пануючими* (bestandbildend) звуть такі рослинні види або ґрупу з 2—3 видів, що займають в даному травостані (по вазі або по площі) приблизно від 20% і більше. Той чи інший луковий тип звуть назвою тої рослини або ґрупи рослин, що в ньому панують. Типи травостану, що утворені не одним пануючим видом, а ґрупою їх, звуть *мішаними типами*.

При аґроботанічних дослідах є доцільним порівнювати добуті дані з даними, що їх маємо для інших країн або районів. При такому порівнанні автор легше уникне помилок та всяких неточностей. Крім того, перед ним повстає ряд нових питань, які він може використати для докладнішого освітлення своєї безпосередньої теми. З загально ґеоґрафічного погляду таке порівнання дає можливість указати на ті особливості, якими визначається даний район з фльористичного боку.

R É S U M É.

Der Verfasser schildert die Bedeutung der agrobotanischen Forschung für praktische Ziele der Wiesenkultur und bespricht die gegenwärtigen Methoden der Gewichtsanalyse von Stebler u. Schröter und der Flächenanalyse von C. A. Weber.

ІНЖ.-АҐР. Г. ГОРДІЄНКО, Закарпаття.

ВЕРХОВИНСЬКІ ФАСОЛІ.

ING. AGR. HODIJENKO: ÜBER PHASEOLUS VULGARIS U. PHASEOLUS MULTIFLORUS-SORTEN, WELCHE IN DEN KARPATEN ANGEBAUT WERDEN.

Ще до недавна кожний ботанік, що студіював рослини, вважав нище своєї гідности звертати якусь більшу увагу на культурні рослини; такий погляд панував серед ботаніків цілого світу, значить і на Україні. Без сумніву, що цей погляд є хибний хочби з тих мотивів, що якраз із культурними рослинами звязана доля людства й що якраз серед культурних рослин є величезна ріжноманітність форм, отже вдячне поле для студій. Тому при кінці XIX. століття й особливо вже в XX. століттю на культурні рослини звернено таку велику увагу, як ніколи перед тим. Видатні вчені присвячують ціле своє життя вивченню культурних рослин та закладають спеціяльні наукові й досвідні інститути для вивчення культурних рослин, а селекційні установи ще додають усе новий і новий матеріял для студій. Америка, Західня й Східня Европа мовби на перегони працюють над всебічним вивченням культурних рослин.

Не відстає в цьому й Україна, бо мабуть в ніодного народу не звязана так його доля з культурними рослинами, як у нашого народу, народу хліборобського. Праці*) А. Колесова (1), І. Каленичeнка (2), П. Бажанова (3), Є. Черняєва (4), Я. Калиновського (5), А. Баталіна (6), С. Богданова (7), А. Зайкевича (8), С. Воробйова (9,) Н. Кулішова (10) й багато інших, густа сітка досвідних і селекційних установ, Український Інститут Прикладної Ботаніки, численні кадри скромних рядових працьовників над вивченням культурної фльори України сприяли тому, що на Великій Україні культурні рослини тепер не є зовсім невідомі.

Число форм у культурних рослин у одних сягає соток, у інших тисячок у деяких лише десяток. Одні з них більш вивчені, другі менш. Найбільш вивчені збіжжеві рослини, менш решта рослин. На Великій Україні культурні рослини більш вивчені, на західніх землях менше і то чим далі на захід, тим менше. Закарпаття (Підкарпатська Русь) у цьому відношенні найбільш занедбана.

Студіючи метеликоцвітні рослини взагалі, довелось мені звернути увагу, що на Верховині плекають фасолю сумішками, аж занадто ріжноманітними. Так напр. з одного зразка фасолі раз пощастило виділити аж 32 ріжних форм й то лише по забарвленню, й формі насіння. Почав я збирати насіння фасолі на Верховині. Назбирав з округ Волівської, Свалявської, Велико-Березнянської й Тячівської і в рр. 1932 і 1933 вирощував на висоті коло 800 м. над поземом моря для вивчення морфольоґічних ознак і біольоґічних властивостей. Всіх зразків насіння вирощував я 67, з них не всі дозріли, тому цей опис обіймає меншу кількість.

Переважна кількість сортів фасолі в Европі є американського походження й лише незначна кількість походження азійського. Відомих у світі сортів фасолі є до 1000. Ріжнятьcя вони між собою

---

*) Диви в кінці цеї праці.

в меншій мірі якісними ознаками, а в більшій мірі ознаками кількісними. Кількісні ознаки в фасолі не сталі й залежать від ґеоґрафічних і природничих умов (висота рослини, величина листя, абсолютна вага насіння, врожайність і т. д.). Якісні ознаки фасолі — як форма насіння, його барва, барва квітки, форма стручка — є більш менш сталі. Тому в основу клясифікації фасолі беруть ознаки якісні, в першу чергу форма та барва насіння, решта ознак, як якісних так і кількісних, вживають як допомічні.

Всі сорти фасолі, які я зібрав на Верховині належать до Phaseolus vulgaris (L.) і лиш де-кілька до Phaseolus multiflorus Willd. Решта відмін відомих у Европі тут не знайдена. Phaseolus vulgaris (L.) Savi звичайна фасоля однолітня, травяниста рослина з досить розвинутою коріневою системою. Росте фасоля корчем, веться по якійсь підпорці (рослині, чи тичці). Існують і проміжні форми між корчевою й виткою. При проростанню прозябці виносяться на поверхню ґрунту, зеленіють і беруть участь в асіміляції. Прозябці бувають зелені, рожеві, фіялкові. Примордіяльні листя великі, ширина їх буває 35—270 мм. Квіти по 3—7 на ніжках, великі, парус 12 мм. високий, човник 15—20 мм. довгий, квіти білі, кремові, світло рожеві, рожеві, фіялкові. Тройчасте листя буває форми ромбовидної, еліптичної, клиновидної. Барва незрілих стручків зелена, жовта (у воскових сортів), часто з червоною, фіялковою й чорною мозаїкою, формою стручки бувають мечевидні, шаблевидні, циліндричні.

Особливо ріжноманітне насіння у фасолі по забарвленню й характерови мозаїки. Так буває насіння плямисте (maculatus) смугасте (zebrinus), безпорядочно плямисте (variegatus), тичковане (punctatus, bipunctatus) і т. д. Найбільш сталою ознакою у звичайної фасолі є форма насіння. По цій ознаці звичайна фасоля ділиться на:

I. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes, насіння ниркоподібної форми, приплощене. Довжина насіння в $1^1/_2$ більше ширини і у 3—5 разів більше товщини (грубости). Стручки широкі мечевидної форми, в перетині дають видовжену еліпсу. Листя широке, трохи кучеряве.

II. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes, насіння валковате, довжини в 2—4 рази більш ширини, ширина й товщина приблизно однакові. Струки рівні, довгі, циліндричної форми, з малими виступами в місцях де лежить насіння. На кінці струка довгий рівний дзьобик. Листя ромбоватої форми.

III. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. elipticus (Mart.) Comes, насіння еліптичної, яйцевидої форми. Довжина насіння в $1^1/_2$ рази більша ширини, ширина і товщина майже однакові. Струки рівні рідко коли загнуті, короткі, видуті на місцях де лежить насіння. насіння кулясте, подібне до гороху, усі три виміри однакові. Струки рівні, короткі, видуті в тих місцях де лежать насіння.

IV. Phaseolu vulgaris (L.) Savi, var. sphaericus (Savi) Comes,

Між тими основними варіяціями часто бувають і проміжні форми.

Phaseolus multiflorus Willd. (syn. Ph. coccineus Lam.). многоквіткова фасоля, однолітня, виключно витка, корчевих форм не знайдено. Довжина стебла буває і до 10 метрів. При проростанню

прозябці не виносяться на поверхню ґрунту. Примордіяльні листя великі, ширина 60—210 мм. Звичайне тройчасте листя таке, як і в звичайної фасолі. Квітів на ніжці (цвітоносі) буває 7—30. Квіти великі і до 30 мм. Струки великі (довжина 100—266 мм), широкі з грубими стінками, з дрібними бугорками. Насіння велике довжиною до 25 мм., вага насіння 1000 насіння до 1350 ґр. По барві квітів і насіння многоквітна фасоля ділиться на:

I. Phaseolus multiflorus Willd., var. albus Mart., квіти і насіння білі.

II. Phaseolus multiflorus Willd., var. coccineus Lam., квіти огнево-червоної барви, насіння чорне-рябе.

III. Phaseolus multilorus Willd., var. bicolor, квіти двобарві, насіння світло-рябе.

ОПИС ВЕРХОВИНСЬКИХ ФАСОЛЬ.

1. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes, unicolor albus Comes. Насіння ниркоподібної форми, приплощене, білої барви. Довжина насіння 15—18 мм., ширина 8—10 мм., товщина 4—5 мм. Абсолютна вага (вага 1000 насіння) 600—750 ґр. Прозябці рожевої барви. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 9×8 цм. Рослина тичкова, стебло до $2^1/_2$ м. високе. Форма струка мечевидна. Барва незрілих струків зелена. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, повної зрілости 130 днів.

2. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes unicolor isabellinus major Comes. Насіння ниркоподібне, приплощене, барви свіжовиробленої шкірки, довкола hilum'а темножовтий ободок. Довжина насіння 18—21 мм., ширина 9—11 мм., товщина 4—5 мм. Абсолютна вага 690—900 ґр. Прозябці рожеві. Листя помітно кучеряве, розміром 11×9 цм. Рослина тичкова заввишки до 3 м. Струки рівні, мечевидні, трохи видуті на місцях, де лежить насіння. Незрілі струки жовтуваті. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 135 днів.

3. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes unicolor atrosanguineus major Comes. Насіння ниркоподібне, темновишневої барви. Довжина насіння 23—25 мм., ширина 9—12 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 800—950 ґр. Квіти світло ліліової барви. Листя слабо кучеряве, розміром 8×6 цм. Рослина піша, висотою до 35 цм. Струки мечевидні, слабо загнуті. Незрілі струки жовтуваті. Веґетаційна доба до квітування 47 днів, до повної зрілости 110 днів.

4. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes umbrinus nigro-variegatus Comes. Насіння ниркоподібне, приплощене, темногнідої барви з чорними плямами. Довжина насіння 14—16 мм., ширина 9—10 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 430—500 ґр. Квіти ліліові (світло-фіялкові). Листя слабо кучеряве розміром 9×5 цм. Рослина тичкова висотою до 20 м. Струки рівні, мечевидні, довжиною 20 цм. Незрілі струки зелені. Веґетаційна доба до квітування 52 дні, до повної зрілости 115 днів.

5. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes cremeus nigro-variegatus Comes. Насіння ниркоподібне, кремової барви

з чорними плямами. Довжина насіння 13—14 мм., ширина 9—10 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 550—600 ґр. Квіти ліліові. Листя гладеньке. Рослина тичкова, висотою до 2 м. Струки рівні, мечевидні, в незрілому стані зелені. Веґетаційна доба до квітування 6 днів, до повної зрілости 130 днів.

6. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes avellaneus atropurpureo-variegatus Comes. Насіння виркоподібне, приплощене, оріхової барви з темночервоними плямами. Довжина насіння 17—19 мм., ширина 9—10 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 700—750 ґр. Квіти світло ліліові. Листя слабо кучеряве, розміром 9×8 цм. Рослина тичкова, висока до $2^{1}/_{2}$ м. Струки мечевидні, в незрілому стані чорно-мармурові, довжина їх 18 цм., ширина $1^{1}/_{2}$ цм. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 135 днів.

7. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes unicolor ardesiacus Comes. Насіння ниркоподібне, приплощене, темно, синювато-сірої барви, довкола білого hilum'а темно гнідий ободок. Довжина насіння 18—20 мм., ширина 10—11 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 640—700 ґр. Прозябці темно-фіялково-мармурові. Квіти і парус фіялковий, човник ліліовий. Листя слабо кучеряве, розміром 12×10 цм. Рослина тичкова, висотою до 3 м. Струки мечевидні. Веґетаційна доба до квітування 46 днів, до повної зрілости 115 днів.

8. Phaseolus vulgaris (L) Savi, var. compressus (DC) Comes atroviolaceus cremeo - variegatus Comes. Насіння ниркоподібне, темно фіялкової барви з кремовими плямами. Довжина насіння 15—16 мм., ширина 9 мм., товщина 6—7 мм. Абсолютна вага 560—600 ґр. Квіти фіялкові. Листя слабо кучеряве, розміром 12×10 цм. Рослина тичкова, висотою до 3 м. Струки мечевидні. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 120 днів.

9. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus (DC) Comes umbrinus nigro-zebrinus Comes. Насіння ниркоподібне, приплощене, гнідої барви з чорними смугами здовж насіння. Довжина насіння 13—14 мм., ширина 8—9 мм., товщина 4 мм. Абсолютна вага 400—450 ґр. Прозябці темнофіялкові. Квіти фіялкові. Листя кучеряве, розміром 11×9 цм. Рослина тичкова висотою до $2^{1}/_{2}$ м. Струки рівні, мечевидні. Веґетаційна доба до квітування 62 дні, до повної зрілости 118 днів.

10. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus × ellipticus (Mart.) Comes isabellinus olivaceo - variegatus Comes. Насіння еліптичної форми, приплощене. Шкіряної барви з плямами оливкової барви. Довжина насіння 11—12 мм., ширина 8—9 мм., товщина 4 мм. Абсолютна вага 370—410 ґр. Квіти ліліові. Листя слабо кучеряве, розміром 7×5 цм. Рослина піша, висотою до 40 цм. Форма струка шаблевидна. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 127 днів.

11. Phaseolus vulgaris (L.) Savi var. compressus × ellipticus (Mart.) Comes unicolor atropurpureus Comes. Насіння еліптичної форми, приплощене, темно вишневої барви. Довжина насіння 11—12 мм., ширина 8 мм., товщина 3—4 мм. Абсолютна вага 350—390 ґр. Квіти білі з кремовим відтінком. Листя гладке, розміром 11×9 цм. Рослина тичкова понад 2 м. висока. Форма струка шаблевидна.

Незрілі струки жовтуваті. Веґетаційна доба до квітування 53 дні, до повної зрілости 132 дні.

12. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus × ellipticus (Mart.) Comes umbrinus nigro-variegatus Comes. Насіння еліптичної форми, приплощене, гнідої барви з дрібними чорними цяточками. Довжина насіння 12 мм., ширина 7—8 мм., товщина 4—5 мм. Абсолютна вага 360—420 ґр. Прозябці темно-фіялково-мармурові. Квіти червонувато-фіялкові. Листя слабо кучеряве, розміром 12×9 цм. Рослина тичкова до $2^{1}/_{2}$ м. висока. Форма струка шаблевидна. Незрілі струки темно-фіялково-мармуркові. Веґетаційна доба до квітування 50 днів, до повної зрілости 127 днів.

13. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus × ellipticus (Mart.) Comes cremeus atro-violaceo-variegatus Comes. Насіння еліптичної форми, слабо приплощене. Барва насіння кремова з темно-фіялковими плямами. Довжина насіння 16—17 мм., ширина 9—10 мм., товщина 7 мм. Абсолютна вага 700—750 ґр. Прозябці темно-фіялкові. Квіти фіялкові. Листя гладке, розміром 11×9 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струк форми шаблевидної, в незрілому стані чорно-мармуровий. Веґетаційна доба до квітування 58 днів, до повної зрілости 135 днів.

14. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus × ellipticus (Mart.) Comes unicolor isabellinus Comes. Насіння еліптичної форми, приплощене, барви свіжо виробленої шкірки. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 7—8 мм., товщина 4—5 мм. Абсолютна вага 430 ґр. Квіти білі. Розміром 6×5 цм. Рослина піша, висотою 35 цм. Форма струка мечевидна, рівна. Веґетаційна доба до квітування 48 днів, до повної зрілости 115 днів.

15. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. compressus × ellipticus (Mart.) Comes avelaneus nigro - variegatus Comes. Насіння еліптичної форми, приплощене, оріхової барви з чорними плямами. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 8—9 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 650 ґр. Квіти фіялкові. Листя кучеряве, розміром 8×6 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струки рівні, мечевидні. Веґетаційна доба до квітування 40 днів, до повної зрілости 110 днів.

16. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes unicolor cremeus Comes. Насіння подовгасте, паличкувате, рожевато-кремової барви. Довжина насіння 22—24 мм., ширина 9 мм., товщина 7 мм. Абсолютна вага 750 ґр. Квіти ліліові. Листя гладке, розміром 12×10 цм. Рослина піша, до 40 цм. висока. Форма струка шаблевидна. Веґетаційна доба до квітування 48 днів, до повної зрілости 125 днів.

17. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes unicolor stramineo - olivaceus Comes. Насіння валковате, видовжене, соломяно-оливкової барви. Довкола білого hilum'а гнідий ободок, а потім сірогнідий із синоватим відтінком. Довжина насіння 17—18 мм., ширина 8 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 680 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 9×7 цм. Рослина тичкова, висотою до 3 м. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 52 дні, до повної зрілости 128 днів.

18. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes unicolor chlorino - olivaceus Comes. Насіння валковате, ясно-жовто-

оливковатої барви. Довжина насіння 16—17 мм., ширина 6—7 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 520 ґр. Квіти білі з кремоватим відтінком. Листя гладке, розміром 10×8 цм. Рослина піша, висотою до 30 цм. Веґетаційна доба до квітування 45 днів, до повної зрілости 110 днів.

19. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes unicolor atro-luteus Comes. Насіння валковате, темно-жовтої барви. Довжина насіння 18—19 мм., ширина 8—9 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 580 ґр. Квіти світло-ліліові. Листя слабо кучеряві, розміром 6×5 цм. Рослина тичкова понад 2 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 46 днів, до повної зрілости 116 днів.

20. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes unicolor umbrimus Comes. Насіння валковате, темно-гнідої барви. Довжина насіння 15—16 мм., ширина 6—7 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 510 ґр. Квіти білі з рожевим відтінком. Листя слабо кучеряве, розміром 11×9 цм. Струки шаблевидні. Рослина тичкова до 3 м. висока. Веґетаційна доба до квітування 56 днів, до повної зрілости 130 днів.

21. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes avellanus atro-purpureo-variegatus Comes. Насіння валковате. Горіхової барви з темновишневими плямами. Довжина насіння 14—16 мм., ширина 8 мм., товщина 4—5 мм. Абсолютна вага 580—610 ґр. Квіти білі з кремовим відтінком. Листя слабо кучеряве, розміром 8×7 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 130 днів.

22. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes avellanus nigro-variegatus Comes. Насіння валковате, горіхової барви з чорними плямами. Довжина насіння 17—18 мм., ширина 8—9 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 570 ґр. Парус квітів білий, човник ліліовий. Листя слабо кучеряве, розміром 10×6 цм. Рослина тичкова. Струки рівні, в незрілому стані чорно-мармурові. Веґетаційна доба до квітування 42 днів, до повної зрілости 108 днів.

23. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus (Savi) Comes fulvus purpureo-variegatus Comes. Насіння патичковате, видовжене, жовто-рожевої барви з червоними плямами. Довжина насіння 19—21 мм., ширина 8—9 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 690 ґр. Квіти ліліові. Листя слабо кучеряве, 11×9 цм. розміром. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 40 днів, до повної зрілости 110 днів. Рослина тичкова, до 3 м. висока.

24. Phaseolus vulgaris (L.) var. oblongus × ellipticus (Mart.) Comes albus murino-violaceo-maculatus Comes. Насіння видовжено-еліптичної форми, біле з сірофіялковою плямою довкола hilum'а Довжина насіння 12—14 мм., ширина 8—9 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 580 ґр. Квіти білі з кремовим відтінком. Листя слабо кучеряве, розміром 6×4 цм. Рослина піша, висотою 30 цм. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 53 дні, до повної зрілости 115 днів.

25. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. oblongus × elipticus (Mart.) Comes avellanus fuliginoso-variegatus Comes. Насіння видовжено-еліптичної форми, горіхової барви з гнідими плямами. Довжина на-

сіння 15—16 мм., ширина 8—9 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 520 ґр. Квіти білі з кремовавим відтінком. Листя слабо кучеряве, розміром 11×10 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 65 днів, до повної зрілости 140 днів.

26. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor niger minor Comes. Насіння еліптичної форми, чорне, hilum білий. Довжина насіння 11 мм., ширина 6 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 360 ґр. Квіти ліліові. Листя слабо кучеряве, розміром 6×5 цм. Рослина тичкова, понад 2 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 126 днів.

27. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor niger minor comes. Насіння еліптичної форми, чорне, hilum білий. Довжина насіння 10—12 мм., ширина 8—9 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 520 ґр. Прозябці темно-фіялкові. Квіти: парус ліліовий, човник білий. Листя слабо кучеряве, розміром 10×8 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струки рівні, мало видуті в місцях положення насіння. Веґетаційна доба до квітування 45 днів, до повної зрілости 120 днів.

28. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor atro-sanguineus minor Comes. Насіння еліптичної форми, темно-вишневої барви, hilum білий. Довжина насіння 10 мм., ширина 8 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 350 ґр. Квіти білі. Листя гладеньке, розміром 7×6 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 53 дні, до повної зрілости 125 днів.

29. Phaseolus vulgaris (L.) Sevi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor atro-violaceus minor Comes. Насіння еліптичної форми, темнофіялкової барви, hilum білий. Довжина насіння 10 цм., ширина 8 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 410 ґр. Прозябці фіялково-мармурові. Парус квітів білий, човник фіялковий. Листя слабо кучеряве, розміром 8×7 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 135 днів.

30. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor albus minor Comes. Насіння еліптичної форми, білі. Довжина насіння 11 мм., ширина 8—9 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 450 ґр. Квіти білі з кремовим відтінком. Листя слабо кучеряве, розміром 8×7 цм. Рослина тичкова, $2^1/_2$ м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 65 днів, до повної зрілости 140 днів.

31. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor niger minor Comes. Насіння еліптичної форми, чорної барви. Довжина насіння 12 мм., ширина 9 мм., товщина 5 мм. Абсолютна вага 410 ґр. Прозябці слабо-рожеві, стебла рожево-мармурові. Квіти ліліові. Листя гладке, розміром 9×7 цм. Рослина тичкова, понад 2 м. висотою. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 130 днів.

32. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor luteus comes. Насіння еліптичної форми, жовтої барви. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 5—6 мм., товщина 5 мм. Абсо-

лютна вага 380 ґр. Квіти білі з кремовим відтінком. Листя слабо кучеряве, розміром 7—5 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки рівні. Веґетаційна доба до квітування 42 дні, до повної зрілости 110 днів.

33. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes alboplumbeus Comes. Насіння еліптичної форми, барви світло оливяної, світло сірої. Поверхня насіння жилкувата, гілюм білий з іржово-жовтим ободком. Довжина насіння 11—13 мм., ширина 9—10 мм., товщина 6—7 мм. Абсолютна вага 620 ґр. Парус квітів ліловий, човник рожевий. Листя слабо кучеряве, розміром 6×7 цм. Рослина піша, 35 цм. висока. Струки шаблевидні, в незрілому стані червоно-мармурові. Веґетаційна доба до квітування 43 дні, до повної зрілости 110 днів.

34. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes latericio-atro-violaceo-variegatus Comes. Насіння видовжено-еліптичної форми, темно-цеглистої барви з темно-фіялковими плямами. Довжина насіння 15 мм., ширина 9—10 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 570 ґр. Стебла темно-фіялкові. Квіти лілові. Листя гладке, розміром 9×7 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 128 днів.

35. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, varietas ellipticus (Mart.) Comes unicolor vitellinus Comes. Насіння еліптичної форми, жовтої барви, сильно блискуче. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 10—11 мм., товщина 6—7 мм. Абсолютна вага 530 ґр. Квіти білі. Листя гладеньке, розміром 8×5 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки рівні. Видуті в місцях, де лежить насіння. Веґетаційна доба до квітування 45 днів, до повної зрілости 115 днів.

36. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes avellaneus atro-sanguineo - variegatus Comes. Насіння еліптичної форми, горіхової барви з великими малиновими плямами. Довжина насіння 11—12 мм., ширина 8—9 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 550 ґр. Квіти білі. Листя гладке, розміром 9×8 цм. Рослина піша, висотою до 35 цм. Струки рівні, вигнуті в місцях, де лежить насіння. Веґетаційна доба до квітуваня 55 днів, до повної зрілости 120 днів.

37. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor badius Comes. Насіння еліптичної форми, червоно-гнідої барви. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 6—7 мм., товщина 4—5 мм. Абсолютна вага 340 ґр. Квіти білі з кремовим відтінком. Листя кучеряве, розміром 11×9 цм. Рослина тичкова до $2^1/_2$ м. висока. Струки рівні. Веґетаційна доба до квітування 50 днів, до повної зрілости 115 днів.

38. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes nigro-atro-violaceus Comes. Насіння еліптичної форми, чорно-фіялкової барви, гілюм білий. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 8—9 мм., товщина 6—7 мм. Абсолютна вага 470 ґр. Квіти білі. Листя гладке, розміром 8×7 цм. Рослина тичкова до $2^1/_2$ м. висотою. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 135 днів.

39. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes

unicolor atro-plumbeus Comes. Насіння еліптичної форми, темно-оливної барви. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 10—11 мм., товщина 6—7 мм. Абсолютна вага 630 ґр. Прозябці темно-фіялкові. Квіти ліліові. Листя гладке, розміром 7×6 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки рівні вигнуті в місцях, де лежить насіння. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 135 днів.

40. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes nigro-castaneus Comes. Насіння еліптичної форми, чорно-каштаново-гнідої барви. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 7—8 мм., товщина 5—6 мм. Абсолютна вага 340 ґр. Прозябці і цілі сходи темнофіялкові. Квіти ліліові. Листя слабо кучеряве, розміром 6×5 цм. Рослина піша, 30 цм. висотою. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 45 днів, до повної зрілости 115 днів.

41. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes roseo-avellaneus purpureo variegatus Comes. Насіння еліптичної форми рожево-горіхової барви з червоними плямами. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 10—11 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 620 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 8×5 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки рівні, в незрілому стані червоно-мармурові. Веґетаційна доба до квітування 42 дні, до повної зрілости 110 днів.

42. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes albus atro-purpureo -maculatus Comes. Насіння еліптичної форми, біле, з великою темно-червоною плямою довкола білого гілюма. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 10 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 410 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 8×6 цм. Рослина тичкова до $2^1/_2$ м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 125 днів.

43. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes flavus atro-luteo-variegatus Comes. Насіння еліптичної форми, світло-жовтої барви з темно-жовтими плямами. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 9—10 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 620 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 6×5 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струки шаблевидні, вигнуті в місцях, де лежить насіння. Веґетаційна доба до квітування 42 дні, до повної зрілости 115 днів.

44. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mrrt.) Comes carneus albo-punctatus Comes. Насіння еліптичної форми, червоно-мясної барви з білими точечками. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 8—9 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 380 ґр. Сходи чорно-фіялкові. Квіти ліліові. Листя кучеряве, розміром 9×7 цм. Рослина тичкова до $2^1/_2$ м. висока. Струки рівні, вигнуті в місцях, де міститься насіння. Веґетаційна доба до квітування 50 днів, до повної зрілости 125 днів.

45. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes niger albo-punctatus Comes. Насіння еліптичної форми, чорне з білими точками. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 8—9 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 430 ґр. Квіти фіялкові. Листя гладке, розміром 7×5 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки шаблевидні. Веґетаційна доба до квітування 54 дні, до повної зрілости 120 днів.

46. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor isabellinus Comes. Насіння еліптичної форми, світло-шкіряної барви, блискуче. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 7—8 мм., товщина 6—7 мм. Абсолютна вага 560 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 8×6 цм. Рослина тичкова до 3 м. висока. Струки шаблевидні, вигнуті в місцях, де лежать насіння. Веґетаційна доба до квітування 45 днів, до повної зрілости 115 днів.

47. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor stramineo-olivaceus Comes. Насіння еліптичної форми, соломяно-оливкової барви, блискуче. Довжина насіння 12—13 мм., ширина 9—10 мм., товщина 6—7 мм. Абсолютна вага 550 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 10×8 цм. Рослина піша, висотою до 30 цм. Струки шаблевидні, вигнуті. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 130 днів.

48. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes atro-aurantiacus purpureo - variegatus Comes. Насіння еліптичної форми, темно-помаранчевої барви з червоними плямами. Довжина насіння 10—11 мм., ширина 8—9 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 490 ґр. Квіти ліліові. Листя гладеньке, розміром 7×6 цм. Рослина тичкова, до 3 м. висока. Струки шаблевидні, вигнуті. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 130 днів.

49. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. ellipticus (Mart.) Comes unicolor stramineo - glaucus minor Comes. Насіння еліптичної форми, сиво-соломяної барви. Довжина насіння 8—9 мм., ширина 6—7 мм., товщина 6 мм. Абсолютна вага 310 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 7×5 цм. Рослина тичкова до 2$^1/_2$ висока. Струки шаблевидні в незрілому стані чорно-мармурові. Веґетаційна доба до квітування 48 днів, до повної зрілости 125 днів.

50. Phaseolus vulgaris (L.) Savi, var. sphaericus (Savi) Comes unicolor carneus Comes. Насіння кулисте, мясної барви. Величина насіння 9×9×7 мм. Абсолютна вага 290 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 10×9 цм. Рослина тичкова, до 2$^1/_2$ м. висока. Струки рівні, вигнуті в місцях, де лежить насіння. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 125 днів.

51. Phaseolus multiflorus Willd., var. albus (Mart.) unicolor albus major Comes. Насіння ниркоподібної форми, білої барви. Довжина насіння 21—23 мм., ширина 12—16 мм., товщина 8—10 мм. Абсолютна вага 970 ґр. Квіти білі. Листя слабо кучеряве, розміром 13×11 цм. Рослина тичкова, понад 3 м. висока. Струки широкі, шаблевидні, вигнуті. Веґетаційна доба до квітування 55 днів, до повної зрілости 135 днів.

52. Phaseolus mutiflorus Willd., var. coccineus Lam., atroviolaceus nigro-variegatus Comes. Насіння лопатовидної форми, темно-фіялкове з чорними плямами. Довжина насіння 24—26 мм., ширина 19—21 мм., товщина 7—9 мм. Абсолютна вага 1060 ґр. Квіти червоно-гарячої барви (puniceo - aurantiacus). Листя гладке з червоною нерватурою, розміром 12×11 цм. Рослина тичкова, до 4 м. висока. Струки широкі, шаблевидні, вкриті бородавчатими бугорками. Веґетаційна доба до квітування 60 днів, до повної зрілости 130—140 днів. Цю фасолю на Верховині звуть „Кобилянкою" і є вона найбільше поширена з усіх фасоль. Споживають її зеленою й зрілою.

ЛІТЕРАТУРА ПРО КУЛЬТУРНІ РОСЛИНИ НА УКРАЇНІ.

1. А. Колесов: О сортах культурних растений возводимых в России, 1883.
2 И. Каленичерко: Классификацiя, синонимiя и время сеянiя пшеници, возделываемых в Европе, 1852.
3. П. Бажалов: О возделывании пшениц с описанием пород, розводимых в Росии, 1856.
4. Є. Черняєв: Руския пшеницы, 1874.
5. Я. Калиновський: Культура пшеницы. 1885.
6. А. Баталин: Культурные сорта гречихи, 1881.
7. С. Богданов: Пшеницы юго-западного края, 1890.
8. А. Зайкевич: Об изследовании культуры русских пшениц, 1891.
9. С. Воробйов: Сорти главнейших полевих растений розводимых на Украине, 1923.
10. Н. Кулешов: Культурная полевая флора Украины, 1925.

АНДРІЙ ТЕРПИЛЯК, Залуква.

СТАН НАШОГО САДІВНИЦТВА НА ЗАХІДНИХ ЗЕМЛЯХ.

ANDREAS TERPYLAK: DER OBSTBAU IN GALIZIEN, WOLHYNIEN, CHOLMLAND UND POLISSJA.

Теперішний стан садівництва на наших землях, головно щодо чисельности овочевих дерев, представляється не найкраще, коли розглядати справу на підставі даних офіційної статистики. Одначе треба зазначити, що під чисельним оглядом цей стан кращий, чим під оглядом культури садів, якости овочів, їх торговельної вартости, дохідности і т. п. — Про те офіціяльна статистика не каже. А треба без обиняків сказати, що під тими всіми вичисленими оглядами справа нашого садівництва представляється дуже погано. В офіційній статистиці подане число овочевих дерев нетільки без зазначення, яку торговельну, чи господарську вартість вони представлять, але також звичайно саме число є сумнівної вартости, бо громадські секретарі, чи інші до цього заставлені чинники (що звичайно подають дані з місць для офіційної статистики), виготовляють формулярі без прослідження дійсного стану.

Для нас більш міродатним джерелом для зясування теперішного стану садів булиби звідомлення та інформації з торговельних та купецьких кругів, статистика державних залізниць. або статистика оперта на звідомленнях господарсько-садівничих орґанізацій. Але такої статистики, а до того ще переведеної при допомозі продуцентів у нас ще нема. Між іншим вже й ця обставина говорить на якому низькому рівні стоїть у нас справа овочевої продукції.

Як представляється під теперішний час стан старих садів? Вони на загал запущені, здичавілі, схоровані та взагалі в дуже поганому виді і то однаково, чи це селянські садки, чи парохіяльні, чи сади у більших посілостях. Правда, не є це без винятків, але це не змінює загального правила.

Сталою від давна, та одною чи не з найважніших похибок, що її роблять у нас при закладанні садів — це густе саджения. Давніше і тепер садять і то нетільки селяне, але й господарі з інтелі-

ґентів за густо. При закладанні саду не береться звичайно під увагу тої обставини, що ріжні роди й відміни овочевих дерев вимагають, для гарного розвитку й розросту, ріжного віддалення. Наслідки густого посадження є такі, що сади мають вигляд ліску. По наших садах можна побачити дерева посаджені у 5—6, 4, а то й 3-метровій віддалі між собою. При такому густому посадженні овочеве дерево не має місця витворити й розвинути широку корону; не має світла, повітря та поживи і тому така деревина пнеться в гору, як у густім лісі за соняшним світлом, без котрого веґетація дерева неможлива. Таке дерево родить мало, а овочі його дрібні, раз тому, що мають мало світла, а друге через те, що ті матеріяли й енерґія, котрі малиби піти на витворення овочів, зуживаються на ріст дерева вгору. На додаток в такому густому саді інші, неовочеві дерева, що ростуть на межах, затінюють сад ще більше та відбирають йому поживу. Серед таких умов веґетації, дерева скоро старіються, порохнавіють, верхи починають завмирати, а долішні партії конарів вкриваються численними паростками т. зв. дикими гонами. Часто зачинають дерева порохнавіти ще замолоду, дуже часто вже від хвилі защеплення. Діється це при т. зв. щепленню „в шпару", або „в розлуп". Коли так нащеплене деревце замастять глиною, тоді дощева вода розмиваючи глину, заносить її в щілину защеплення, в ту „шпару" і процес порохнавіння починається повнотою.

Дальшою причиною лихого стану садів, є те, що у наших садах поширені надзвичайно хвороби овочевих дерев та шкідники, а з тим лихом у нас майже ніякої борби не ведуть. Головно поборювання шкідників у наших садах просто ще не знають. Тут і там побілять дерево вапном, по Йордані обвяжуть пні „дідухом", не здаючи собі навіть справи з практичної вартости такої роботи.

Сухе гілля, чи конарі обріжуть пилою, або обрубають, як у лісі сокирою залишаючи „лікті", що „плачуть" аж до скону деревини. І тут є вже винятки, — як це вже вгорі згадувано, — де до цеї справи ставляться уважливіше, але загал боротьби зі шкідниками в садах не знає і не переводить її послідовно. В останніх роках можна було досить часто бачити таке явище, чи краще його назвати позорище, як гусінь ріжних садових шкідників до тла обідала листя всіх садів у цілій громаді, а то й у цілому районі. В літі сади виглядали, як пожарища, — а наші садівники-хлібороби, панотці, ба навіть громадські і вищі чинники зі спокоєм приглядалися тому нещастю, навіть не стараючися якнебудь йому протиставитися, начеб це була яка повінь, чи інше стихійне нещастя, котрому годі протиставитися. Про технічні приладдя для борби зі шкідниками вже й не приходиться говорити, бо певне можемо перейти ряд сіл і не стрінемо в ніодному навіть одного розпилювача для скроплювання овочевих дерев.

Про угноювання садів, пишеться часто по часописах і садівничих журналах, але практично у нас цього не примінюють. Добула собі право громадянства хибна думка, будьтоби сад потребував менше праці, менше піклування ніж плекання сільсько-господарських рослин. Що така думка справді існує — свідчить про те наш теперішний стан садів. Овочеві дерева слід угноювати. Загал, за малими винятками, не усвідомлює собі скільки то поживних рєчо-

вин мусить взяти дерево з того місця, що на ньому росте, щоби через кількадесять років рости та давати овочі.

Коли так стоять справи, то не диво, що наш край не може дати добрих овочів на ринок, навіть на близький ринок, повітовий. З усіх дотепер згаданих причин овочі є дрібні, червиві, рябі від усяких грибків-шкідників і що найважніше вони несортовані.

А як у нас придержуються засади раціональної збірки овочів? Раціональна збірка овочів являється завершенням плекання і то раціонального плекання садів. Колиж його у нас нема то розуміється нема й раціональної збірки овочів, нема правильного сортовання, паковання й раціонального використання овочів. Обривають овочі у наших садах де вигідніше, решту обтрясають і везуть на ринок. Дехто вже переховує в скрині в полові, в сіні на стриху, чи в січці або пачці в ямі коло бараболь. Панотці та учителі переховують в сальоні, або гостинній кімнаті на підлозі на соломі; все те переховують для власного ужитку. На продаж переховує мало хто, бо звичайно мають літний та осінний сортимент. А коли в теперішний час господарської скрути і є у кого торговельний сорт яблук, то нема що переховувати, бо обставини змушують „запродати" сад торговцеви ще в цвіті. Нераціональна збірка овочів, невміння сортувати і ріжнородність відмін були вже до світової війни головною перешкодою в експорті овочів до чужих країв, головно до Німеччини. Перед війною вивозили краї б. Австрії овочів річно на около 20 міліонів корон. Правду кажучи у нас таки не було що експортувати, а коли й було денеде, то по більшій частині був це товар промислової вартости на мармеляду і виріб овочевих вин. Щойно молоді сади, заложені ще до війни і по війні та обчислені на дохід дадуть нам торговельний товар, але у багатьох випадках треба перетворити власників садів на дійсних *годівельників садів та овочів*.

Між причинами лихого стану садівництва на наших землях треба відмітити нетільки причини субєктивного характеру наших хліборобів, тут важні теж причини обєктивні, що частинно знимають вину із наших садівників. До тих причин обєктивного характеру, слід зачислити такі фактори: недостача ринків збуту, мала консумційна сила наших міст, недостача відповідних комунікаційних засобів і недостача орґанізації збуту овочів. Ті причини зложилися на те, що не було інтересу закладати торговельно-промислові сади. Тому наші хлібороби закладали сади без пляну, по традиції, без якогонебудь розрахунку на збут. Безпляновість такої традиції виявилася у висліді дуже болючою для дохідности села, головно в післявоєнних часах, коли консумція овочів непомірно зросла, а ринки збуту поширилися. Колишні компетентні законодатні чинники, головно передвоєнний галицький сойм і Краєвий Виділ, що їх обовязком було дбати про розвиток садівництва, зробили для нього мало. У бюджетових звітах бачимо поважні суми витрачувані рікрічно на вдержання садівничо-городничих шкіл, а щебільше видавано на їх орґанізацію. Так добре вивінуваних фахових садівничих шкіл не було навіть в інших краях б. Австрії. Одначе коли блище їм приглянутися, головно способови їх орґанізації та системі науки, то треба зробити кінцевий висновок, що ті школи були орґанізовані більше для вишколення двірських ого-

родників та льокаїв, подібно, як усі нижчі рільничі школи виховували помічний фільварочний персонал. Що довоєння влада і ц. к. Галицьке Рільниче Товариство не могли інакше у тих справах поступати, це має свої причини і виправдання. Передвоєнний краєвий сойм і Краєвий Виділ та ц. к. Гал. Рільн. Т-во були доменами більшої земельної посілости. Вести акцію за поширенням і розвитком садівництва та городництва між українським хліборобством це значило інтенсифікувати 67% малих рільничих варстатів праці та робити таким чином шкоду більшій земельній посілости забираючи їй робочу силу. А звісно, справа дешевого робітника для власників лятифундій не була маловажна. Для ілюстрації вистарчить пригадати, скільки то клопоту було зі справою виїзду наших сезонових робітників до Німеччини на сезонові роботи.

Краще стояла справа акції розвитку садівництва на наших землях під Росією, після революції 1905 р. Там Земства працювали у тій ділянці багато, а наслідки їх роботи бачимо хочби з теперішнього стану садів на Волині.

Більше пляново занялися справою розвитку садівництва, у нас перед війною 1914 р. (як це згадано у моїй статті в У. А. В. ч. 1, 1934), Т-во „Просвіта" і Т-во „Сільський Господар", а по війні також польський уряд, Державний Рільний Банк, Повітові Виділи, декотрі Комунальні Каси по повітах та польське Галицьке (Малопольське) Рільниче Товариство.

Акцію за поширенням садівництва, закладанням прибуткових садів і т. п. тепер дуже легко повести. Коли наш хлібороб почув звук гроша, то це для нього достаточний арґумент про доцільність та хосенність закладання садів. Знаючи теперішні настрої села та ступінь заінтересування садівничою справою, можна сміло твердити, що при добрій господарській конюнктурі за рік засадженоби яких пів міліона овочевих деревець. Дешевий довгоречинцевий кредит бувби в тій справі дуже пожиточний, але не з трирічним речинцем сплати, як це дає Держ. Рільний Банк, та декотрі повітові Комунальні Каси — тільки речинець сплати треба булоби продовжити. Уряд та банкові установи, яким залежить на піднесенні видатности доходів малих сільських господарств, повинні використати теперішню охоту та заінтересування села садівничою справою в часі господарської скрути і обезцінення інших сільсько-господарських плодів та прийти з вистарчаючим довгоречинцевим кредитом у формі овочевих щеп. Якусь частину тих кредитів повинніби дати за посередництвом Т-ва „Сільський Господар" та укр. райфайзенок.

Ствердивши велике заінтересування села садівничою справою, відмітивши велику самочинну ініціятиву села у садівничій ділянці, треба саме тепер більше, ніж коли, нашому селянинови, священикови та народньому вчителеви помогти у справі садівництва, дати йому фахові поради при раціональному закладанню садів і т. п. Кожна похибка зроблена тепер, буде нетільки шкодою, але й відстрашуючим прикладом для других.

Перед нечисленними кругами наших фахівців та Товариством „Сільський Господар" у тій справі настирливо виринають завдання, повести акцію за уздоровленням нашого садівництва та за пляновим поведенням його дальшого розвитку.

ПРОФ. ІР. ШЕРЕМЕТИНСЬКИЙ, Подєбради.

ВЕЛИКА РОГАТА ХУДОБА НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ.

PROF. IR. ŠEREMETYNSKYJ: DIE RINDVIEHZUCHT IN DER OST-UKRAINE.

Сучасна Совітська Україна має площу 408.152 квадратових верств і 26.608.900 голов населення (в круглих числах). Загальна кількість придатної до господарства землі на Україні складає біля 40 міліонів десятин (1 гектар = 0,9153 десятини), в тім числі орної землі 74,5%, сінокосів і випасів 10,2%, решта припадає на оселі, ліси та ін. З цієї кількости землі в останні перед війною роки засівалося в круглих числах 20 міліонів десятин. З цих чисел видко, що Україна є переважно хліборобською країною та що скотарство там мало і має другорядне значіння. Одначе і сьогодня на Сов. Україні скотарство набуває все більшого значіння і в цім відношенні Україна переживає добу переходу від плекання переважно робочої худоби до плекання продуктивної і головно молочної худоби. Цього вимагає зріст населення, зріст міст і попиту на продукти скотарства та необхідність перейти до нових інтенсивних форм господарювання.

Всієї великої рогатої худоби на Великій Україні згідно з переписом 1916 року було 8.016.800 голов, з того числа 7.200.500 голов в селянських господарствах і 816.300 голов у приватних власників. На кожних 100 господарств припадало 200 голов великої рогатої худоби, отже по 2 голови пересічно на господарство, і на кожних 100 десятин орної землі 40 голов худоби, рахуючи волів, коров і весь молодняк разом. Звідсіль ми бачимо, що Україна великою рогатою худобою була мало забезпечена. Наведені тут числа, щодо кількости худоби, відносяться до тих 9 губерній, які складають етноґрафічні межі України, а саме: Волинської, Київської, Катеринославської, Подільської, Полтавської, Таврійської, Харківської, Херсонської та Чернигівської. Це не цілком відповідає межам сучасної Радянської України. Одначе зазначена характеристика забезпечення населення великою рогатою худобою від того мало зміниться.

Статистика останніх літ перед війною показує, що кількість худоби на Вел. Україні і в тім числі великої рогатої худоби весь час ступнево зменшується рівнобіжно зі збільшенням кількости орної землі. Так коли прийняти кількість орної землі в 1870 році за 100, то до року 1914 кількість розораної землі збільшувалася так: в 1870 році — 100, в 1880 році — 117, в 1890 році — 115, в 1900 році — 135, в 1910 році — 154, в 1913 році — 160, в 1914 році — 164. Рівнобіжно з цим кількість худоби (всієї) зменшувалася, як то видно з такої таблички:

	Всієї худоби в тисячах голов:	Відносна кількість:
В 1883 році	23.975	100
„ 1888 „	23.848	99,5
„ 1900 „	22.682	94,6
„ 1905 „	21.326	89,0
„ 1910 „	20.071	83,7
„ 1915 „	18.495	77,0

Отже з наведених табличок ми бачимо, що кількість орної землі чимраз збільшувалася, а кількість худоби зменшувалася.[1])

Рівнобіжно зі збільшенням кількости орної землі зменшувалася кількість випасів і сінокосів; кількість яких вже перед війною складала лише 13% всієї придатної для господарства землі. А таке зменшення площі випасів і сінокосів в першу чергу відбилося зменшенням кількости великої рогатої худоби і зокрема волів, тримання яких в дрібному селянському господарстві, (в яких то господарствах, як то видно з перепису 1916 року, утримувалася головна маса великої рогатої худоби, а саме 89,8%), можливе і корисне лише тоді, коли є відповідна кількість випасів і сіна. Крім того до зменшення волової робочої сили спричинилися зріст населення і зменшення земельних наділів та інтенсифікація сільського господарства. Внаслідок останньої вола, як робочу силу, в значній мірі заступив кінь і різні механічні двигуни. Ця остання обставина — заміна робочих волів кіньми і двигунами — та збільшений попит розрослих міст на продукти скотарства, молоко і мясо, привели до необхідности замість робочої худоби виховувати продуктивну молошну чи мясну.

На Вел. Україні умови мясного ринку не дають можливости виховувати спеціяльних типів мясної худоби, яка вимагає великих видатків на утримання. Мясний ринок на Вел. Україні задовольняється бракованим молодняком, яловими та здоїними, старими коровами, та бракованими, в більшості випадків через старість, волами. Щодо потреб в молоці, то чимраз зростаючий внутрішній ринок, а також можливість збувати молочні вироби на закордонні ринки, роблять утримання молочної худоби на Україні чимраз більш корисним і молочний напрямок в скотарстві єдино можливим.

Одначе ще її до останніх часів природньо-історичні і господарські умови на Вел. Україні складалися так, що там в переважаючій кількості розплоджувалася і виховувалася всесвітньої слави і найліпша робоча худоба, а зокрема — відома сіра українська порода великої рогатої худоби. — Отже, коли скотарство на Вел. Україні, внаслідок зазначених причин, в галузі розпложування великої рогатої худоби найшлося в переходовому стані, то попередній напрямок виховання головно робочої худоби мусить відступити своє місце вихованню худоби продуктивної і в першу чергу молошного напрямку.

Для того, щоб зясувати собі, яким способом найліпше зро-

[1]) В останні роки, в наслідок війни і революції та недородів і голоду, а головно в наслідок загальної господарської політики більшовицької влади, зменшення забезпечености населення худобою прийняло катастрофальні розміри.

бити цей перехід, розглянемо, які породи і типи худоби існували давніше і нині існують на Вел. Україні і які породи, чи порода, найкраще зможуть відповідати новим потребам тутешнього господарства. Вирішення цього питання має те велике значіння, що при інтенсифікації господарства і продуктивному напрямкові скотарства в господарстві може утримуватися лише така худоба, така її відміна, яка з найбільшою користю зможе переводити продукти польового господарства в продукти скотарства. Це тому, що польове господарство дає багато таких продуктів, які можуть бути використані лише шляхом переведення їх через орґанізм тварини. До цих продуктів долучаються ще відпадки різних сільсько-господарських виробництв, які також виключно, або в більшій мірі можуть бути використані лише худобою. Отже сільському господареві, при чимраз зростаючій дорожнечі життя, неоднаково в якій мірі будуть виплачуватися йому тваринами ці продукти і утримання відповідної якости худоби набирає тому для господаря великого значіння.

На Вел. Україні переважаючу масу худоби складає сіра українська худоба, яка в чистій породі однак розплоджувалася лише в деяких приватних маєтках; щож до селянських черед, де ця худоба часто складала головну масу череди, то тут лише в окремих районах на Харківщині, Полтавщині, Катеринославщині, Херсонщині та ще рідше в інших ґуберніях, можна було стрінути і то лише більш-менш чисті череди цієї худоби, головна ж маса селянської худоби була дуже різноманітна, зокрема щодо своєї продуктивности і зовнішнього вигляду. Це тому, що селянська худоба розпложувалася і виховувалася без всякої системи і добору, так щодо своїх зовнішних ознак, як і щодо продуктивности. В наслідок того, вона визначається великою різноманітністю зі всіма переходами від типової для породи сірої масти аж до рижої чи чорної, так і неменшою різноманітністю щодо продуктивности; лише робочі здібности всіх барв і відмінків цієї худоби завше видатні. — Одначе і серед цеї, на перший погляд різноманітної маси худоби, під впливом природних і господарських умов, які на широких просторах України в різних її місцевостях були різні, утворилися природно різні ґрупи місцевої худоби, які різняться одні від других так своїм зовнішнім виглядом, як і продуктивністю.

До таких окремих ґруп місцевої худоби належить червона смілянська худоба, що розведена біля містечка Сміли на Київщині. Це однобарвна червона, рідше ясно рижа, худоба по своїх зовнішних ознаках подібна до місцевої рижої степової худоби, що представляє, без сумніву, окрему галузь цієї української худоби. Молочна продуктивність смілянських коров — 3.200 фунтів (по 40 дкґ.) за 290 днів ляктації, не рахуючи молока, що припадає на теля, бо корови дояться з телятами. — Друга відокремлена ґрупа місцевої худоби водиться на Поділлі і відома там під назвою чорнушок. Це худоба чорної масти й уявляє собою окрему ґрупу сірої степової худоби з високо порівнюючи молочною продуктивністю. Поруч з чисто чорною мастю, тут-же зустрічається чорна худоба з білою головою і білою спиною — білохребетна худоба. Білі плями у цієї худоби трапляються також на грудях, підгруддї, ногах та на хвості. Молочна продуктивність чорнушок пересічно

13,6 фунтів молока на добу протягом 3—4 місяців ляктації. — Нарешті цілком окрему галузь місцевої худоби на Україні складає поліська худоба, яка водиться на Київському Поліссі в Радомиськім і північній частині Київського повіту. Ця худоба буває переважно трьох мастей: бурої, сірої і рижої зі всіма переходами від одної до другої масти. Поліська худоба визначається невеликим, порівнюючо, зростом. Особливо мала, бура худоба. Кількість молока — 50—60 відер на рік, крім молока, що йде на теля, з 6—7% товщу в другій половині ляктації. Ліпші корови дають 2400 фунтів молока річно. Поліська худоба, що подибується в чорноземних повітах Київщини дає вже 110—120 відер молока (на Уманщині).

Крім місцевої худоби на Україні існують окремі породи акліматизованої тут закордонної худоби. З них заслуговують на увагу червона німецька порода великої рогатої худоби і білоголова кольоністська. І та і друга худоба завезені на Україну в порівнюючо давних часах, акліматизувалися тут цілком і можуть вважатися місцевою українською худобою чужоземського походження. — Червона німецька порода української худоби поширена головно на Таврії, Катеринославщині та Херсонщині, зрідка подибується на Харківщині і Полтавщині та на Кубані, а також в Донщині, в Ставропільській і деяких інших ґуберніях Росії. Ця худоба походить від східньо-фрідляндської червоно-бурої худоби і попала на Україну вперше в 1804 році разом з німецькими кольоністами-менонітами, які оселилися на річці Молошній на Таврії. Сучасна червона німецька порода часто помішана з місцевою українською худобою, однак в більшости випадків до повного поглинення крови місцевої худоби. В останніх 50 роках німці-кольоністи, у яких водиться ліпша німецька худоба, почали схрещувати її з різними закордонними породами з метою поліпшення, що загрожувало знищенням цій молочній худобі. На щастя несталість метисів і зменшення в деяких випадках продуктивности привело до припинення цього способу поліпшення, так що ще підчас війни на Таврії можна було найти досить типових корів цієї породи. Це середньої величини худоба, зростом пересічно 123—124 цент. в штимі. Пересічна кількість молока у німок 180—200 відер, ліпші корови дають 360 і навіть 420 відер (біля 5.160 літрів) молока за 300 ляктаційних днів, з 4% товщу. Завдяки своїй витрівалості і пристосованості до місцевих умов, це дуже вартісна молочна порода на Вел. Україні.

Другою цікавою породою худоби закордонного походження на Україні є білоголова кольоністська худоба, яка розповсюднена в німецьких і чеських кольоніях на Волині та Київщині. Тут вона водиться як в чистому виді, так і в суміші з місцевою худобою. Більш в чистому виді вона розсплоджується в німецьких і чеських кольоніях в Радомисльському повіті і біля ст. Голендри на Київщині в чеській кольонії „Миколаївські хуторі', як також в деяких місцевостях на Волині. Уважають, що білоголова кольоністська худоба вперше появилася на Україні біля ст. Голендри, куди привезли її з собою мемоніти з Голяндії в 1791 році; таким чином це є голяндська худоба, зокрема ґренінґенська її галузь, до якої вона надзвичайно подібна і під сучасну пору, не зважаючи на різні умови існування і утримання. В 1874 році голяндські меноніти про-

дали свої землі в Голендрах чехам, у яких білоголова худоба розводиться далі. Типовим обарвленням для цієї худоби зявляється ясночервона барва шерсти з білою мордою і червоними окулярами навколо очей, з білим черевом і білими нижніми частинами ніг та хвоста. Поруч з червоною худобою зрідка зустрічається і чорна білоголова худоба (як і ґренінґенська). І цю худобу в Голендрах теж поліпшували сіменталєрами й іншими закордонними породами, але скоро переконалися про непридатність такого поліпшення і почали виховувати своїх бугаїв та звертати більш уваги на добір і виховання своєї худоби. По зовнішньому вигляді це типова молочна худоба. Кількість молока після теління 30—40 фунтів, у ліпших 42 ф. пересічно, товщу 4—5%. За 300 ляктаційних днів — 4.500—4.800 фунтів (150—160 відер) молока.

Крім зазначених ґруп і окремих пород на Вел. Україні існують ще інші відокремлені ґрупи великої рогатої худоби і серед них значна кількість метисної з різними закордонними впливами.

Отже існування на Вел. Україні окремих ґруп високомолочної худоби навіть при нецілком відповідаючих умовах утримання, а також праці над підвищенням молочної продуктивности чистої сірої української породи, які перевели в своїх маєтках деякі приватні власники, досягнувши в порівнюючи короткому часі значного підвищення молочної продуктивности сірих українських коров, свідчать про те, що на Україні є своя місцева молочна худоба, яка при відповідних умовах утримання і доборі здібна розвинути свою молочну продуктивність до рівня кращих типових молочних пород західньої Европи і що до цього надається також і сіра українська порода великої рогатої худоби. Так зокрема у власника Деконського молочність українських коров буда доведена до 200 відер річно і у Бажанова до 144 відер. Подібні наслідки були одержані і в інших місцях. Коли прийняти на увагу, що пересічна кількість молока у неполіпшених українських коров 60—70 відер річно і що зазначене збільшення молочности досягнено в порівнюючо короткому часі, то здібність українських коров до розвитку молочної продуктивности є безсумнівна.

Міжтим, бажаючи збільшити молочність своїх коров, чого вимагали господарські умови часу, як більшість приватних власників, так і різні установи на Вел. Україні, що переводити поліпшення селянської худоби, замісць того, щоб шукати ліпшої молочної худоби у себе вдома, серед своєї і околичної худоби, замість того, щоб піднести молочну продуктивність худоби, (яка до цього часу розводилась і виховувалась без жадної системи) шляхом відповідного добору, поліпшення утримання і виховання та обрахунку продуктивности і рентовности місцевої худоби, почали заміняти свою витрівалу місцеву худобу на ріжну закордонну, або поліпшувати свою худобу шляхом метизації її з закордонною високопродуктивною худобою. Однак наслідки такого способу піднесення продуктивности в більшости випадків були невдоволяючі. Попавши в нові умови утримання і непризвичаєна до місцевих кліматичних умов закордонна худоба ніколи не виявляла своєї продуктивности в такім високім ступені, як у себе на батьківщині, а в гірших випадках вироджувалася і цілком втрачала свою високу продуктив-

ність. При поліпшуванні місцевої худоби закордонним шляхом метизації, як то робиться в більшости випадків при поліпшенні черед селянської худоби, одержувалися метиси, які хоча і виявляли іноді підвищену продуктивність, але визначалися, як метиси, несталістю ознак і здібностей і не годилися на племінний матеріял. крім того, часто при невідповідному утриманні у метисів не виявлялася цілком, або була дуже незначною висока продуктивність їх закордонних родичів і, часто вже в другому поколінні, вони відріжнялися від місцевої худоби лише своєю мастю, виглядаючи завдяки своїй нетривкости і непризвичаєнности до місцевих умов і утримання багато гірше від місцевої неполіпшеної худоби.

Поліпшували місцеву худобу на Україні дуже багатьома культурними породами західньої Европи, а саме сіменталєрами, швицами, анґлєрами, голяндською худобою, ольдебурґською, східньофріcляндською, вільстермаршською і т. д. Майже всі ці породи були в чистому виді у приватних власників на Вел. Україні.

Отже, йдучи на зустріч вимогам часу, треба відповідно поліпшувати молочну продуктивність своєї місцевої худоби, памятаючи, що високу продуктивність взагалі, а молочну зокрема дає в окремих випадках (не на загал) не порода, а відповідне утримання. Найліпша культурна худоба при невідповіднім утриманні не виявить своєї високої продуктивности, і з другого боку, серед простої місцевої худоби особливо серед доброї універсальної сірої української, завше можна найти екземпляри, що здібні розвинути високу продуктивність. Відповідним розплоджуванням і утриманням своєї худоби можна утворити високопродуктивну місцеву молочну худобу, як утворилися у себе на батьківщині ті чудові високо молочні породи худоби, які ми хочемо штучно пересадити в наші умовини існування готовими, не утворюючи одначе одночасово відповідних для їх високої продуктивности умов існування.

Одначе зі всього, що говорилося вище, ніяк не випливає, що ніколи, ні в яких випадках і ні при ніяких умовах не можна зводити на Вел. Україні закордонної худоби і що тут можна розплоджувати лише свою переважно сіру українську породу. Наведені приклади виховування на Україні німок і білоголової кольоністської худоби яскраво свідчать про те, що при певних умовах і в певних випадках цілком можливо розплоджувати у себе з користю і закордонну худобу. Одначе з рішучістю необхідно тут підкреслити, що в ділі підвищення продуктивности худоби, яке завдання стоїть зараз перед господарством України, перше і головне значіння має утворення відповідаючих цій високій продуктивности умов утримання худоби і що в ділі поліпшення худоби широких мас населення своя місцева худоба, призвичаєна до відповідному поліпшенню цих умов, завше буде найбільш придатна.

Не можна тут не зазначити, що поліпшене утримання худоби буде вимагати збільшення видатків на її годівлю, догляд і т. д., і що на ці збільшені видатки господарство піде лише тоді, коли буде користь від такого збільшення, а це на Україні можливо лише тоді, коли буде орґанізований збут молочних продуктів в місцевостях, в яких намагаються поліпшувати продуктивність худоби і що одним з головних шляхів до цього на Україні є кооперація.

ПРОФ. ІНЖ. ЛЕОНІД ГРАБИНА, Подєбради.

ПРО КОМАСАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ НА ЗАХІДНИХ ЗЕМЛЯХ.

PROF. ING. L. HRABYNA: ÜBER DIE AUFGABEN DER ZUSAMMENLEGUNG DER GRÜNDE IN GALIZIEN, WOLHYNIEN, CHOLMLAND UMD POLISSJA.

Серед ріжного роду засобів для поліпшення господарсько-економічного положення нашої людности в Галичині, на Волині, Холмщині і Поліссю, велику ролю може відограти такий могутній і стало поліпшуючий сільське господарство чинник, як комасація.

Не лише держави, що повстали по війні, як Чехословаччина, але й старі, з високо інтенсивними методами господарення, як Франція і Швайцарія, присвячують багато уваги питанню комасації земель. З цією метою краєві влади йдуть з широкою грошевою допомогою населенню та видають приятливі щодо комасації закони. Наприм. в Швайцарії федеральна влада і влади окремих кантонів покривають видатки на комасацію до 50—60%.

Чомуж комасація тк зацікавлює нетільки свідоме селянство, але й державні чинники? Бо комасація без гармат і шабель, лише ґеодезійними операціями завойовує нові терени, які марно гинули для людськости.

Приміром комасаційні висліди в Чехах, Моравії й на Шлеську доводять, що по закінченні комасації в них, після відведення землі під будову нової сітки комунікаційних шляхів, польових доріг, меліораційних каналів та інших, зискано родючої землі біля 132.000 гектарів, що конкретно дорівнюватиме поверхні політичних округів: Пшеров (450 км²), Кромєжіж (464 км²), частини Простєйова (239 км²) і частини Кийова (171 км²). Крім того урядження комасації несе зі собою підвищення врожаїв, збереження грошей на засівах та на виробничих видатках.

Наприм. за підрахунками для Моравії, на якій комасуванню підлягає ще біля 1,056.000 гектарів, щорічна втрата на некомасованій землі складає що року біля 400,000.000 корон чеських. Отже після закінчення комасації, при 5% капіталізованню такого сталого прибутку, народнє майно збільшилосьби на вісім міліярдів корон чеських, а всі видатки на переведення комасації булиб покриті однорічним прибутком, який принеслаб зі собою комасація.

Коли вважати, що з двох з половиною міліонів гектарів, які посідає селянство Галичини, в першу чергу можна буде комасувати 25% і стількиж комасувати й на Волині, то збагачення нашого села на грубу цифру біля трьох міліярдів польських золотих не моглоб не причинитися до буйного розвитку сільської промисловости.

Крім того після переведення комасації звільниться велика кількість психічно-інтелєктуальної енерґії населення, що буде прикладена більш продуктивно. Ми тут маємо на увазі положення на-

шого селянина в ролі майже „міністра кольоній", коли він часто-густо примушений керувати господарством від 2-ох до 10-ти гектарів (а таких господарств в Галичині біля 40%), на десятках розшматованих кусків землі, розєднаних між собою часто неодним кільометром без жадного приступу до них і неможливою для обробітку формою.

Але крім безпосередньо матеріяльних вигід, ще багато інших несе зі собою комасація. І так при цім раціонально упорядковується комунікація, відводнення або наводнення земельних ділянок, забезпечується кожному окремому господареві повна господарська незалежність від сусіда, чим полекшується можливість проведення ріжних меліорацій, ліпше обмежовуються границі та інше.

Власне кажучи, обовязок упорядковання роздрібленности земель в Галичині та на Волині, Холмщині і Поліссю лежить нормально на державних чинниках. Але незалежно від цього, самодіяльність самого населення мусить стати на сторожі своїх інтересів. Комуж, як не господарсько-хліборобським орґанізаціям, що вийшли з самих нетрів народніх, звернути найпильнішу увагу в бік поширення комасаційних робіт на українських землях Галичини й Волині?

Обмеженність часу й місця не дає нам можливости входити в дальші технічні подробиці. Тому в загальній діяльности в цім напрямку ми можемо намітити в коротких рисах такі основні тези:

1) Треба взяти ініціятиву поширення серед українського населення свідомости про корисність й потребу комасування роздріблених земель, з метою: а) уладжувати просвітні лекції на тему комасації земель; б) уладжувати краєві меліораційно-комасаційні вистави; в) вибірати в краю на комасованих вже землях взірцеві селянські господарства та уладжувати на них екскурзії; г) сприяти виданню відповідної літератури з комасації земель.

2) Взяти ініціятиву проведення комасаційної анкети з метою зясування як загальної кількости роздріблених земель, так і особливо тих районів, які вже тепер хочуть розпочати комасацію.

3) Орґанізувати консультацію в справах комасації.

За головніші провідні лінії в комасаційній техніці на нашу думку треба взяти: 1) Комасування одноразово по можливости більших районів, наприм. декілька громад. 2) Сполучення комасації там, де цього вимагають місцеві обставини, по можливости з гідромеліоративними роботами. 3) Пристосовання при комасації, — де можна, — засади т. зв. внутрішньої кольонізації відповідно до теперішнього гасла, що для людини, щоб жити, мало однієї їжі, треба також повітря й сонця. 4) Проєктуючи нову дорожню сітку, звертаючи увагу в бік: а) оздоровлення існуючих плянів селищ шляхом перенесення транзитнго руху на періферію сіл; б) увязання нової дорожньої сітки і нових наділів в плян майбутньої розбудови селищ.

Сучасна господарська кріза дає ще новий стимул до того, щоб скерувати більш зусиль в бік поширення комасаційних операцій в Галичині і на Волині.

ПРОФ. Б. ІВАНИЦЬКИЙ, Подєбради.

ГОЛОВНІ СТАДІЇ РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА УКРАЇНІ.

PROF. B. IVANYCKYJ : L'ÉCONOMIE FORESTIÈRE EN UKRAINE

(Схематичний нарис).

„Лісівництво — дитина нестатку".

1.

Поки не відчувається недостачі лісових продуктів, нема турбот про ліс, нема лісового господарства. Останнє повстає й розвивається тоді, коли виявляється дефіцит між потребами людини і кількістю лісових продуктів. Збільшення лісокористування, зменшення площ лісів і збіднення останніх на ті чи інші продукти споживання — це є ті динамічні моменти, що стимулюють зародження й розвиток лісового господарства. Первісні форми його виявляються в певних заходах охорони лісу та в обмеженнях користувань, потім приходить стадія господарського унормування лісокористувань, пізніше — турботи про забезпечення сталої та найліпшої (кількісно і якісно) продукційности лісу і, вкінці, заходи до новозалісенення. Усі ці стадії розвитку лісового господарства тісно вяжуться із загальним господарським розвитком народу та з його культурним станом.

Лісогосподарська орґанізація, в якій формі вона не виявлялася (охорона лісу, унормування лісових користувань, культура лісу), повстала й розвивалася в пристосованню до тих взаємовідносин між величиною попиту на лісові продукти і розміром їх природних запасів, що характеризували окремі періоди розвитку лісових користувань та залежали від ступня лісового забезпечення кожної даної території. Сам обєкт орґанізаційно-господарських турбот у лісі протягом часу мінявся, відповідно до чого мінялися як характер, так і інтенсивність лісогосподарського впорядження.

Лісові продукти за своїм основним характером належать до одної з двох ґруп: ґрупи *прямих лісових користувань* (деревно) і ґрупи *побічних лісових користувань* (трава, лісові овочі, гриби, дичина й ін.). Орґанізуюче значіння користувань цими продуктами для лісового господарства протягом часу міняється. В добу натурального господарства, коли кількість деревного приросту перевищувала потребу в деревні, ліс цінився, головно, з погляду побічних користувань. З розвитком народногосподарських відносин та із зменшенням лісового забезпечення країн набувало обмінної вартости деревно, яке й ставало головним предметом при господарськім впорядженні лісу. Але великообсяжність деревних продуктів стоїть на заваді транспортуванню їх на більші віддалення і ці продукти набувають обмінної вартости тільки повільно — в залежности від комунікаційних можливостей. Тому період лісового господарства на прямі лісові користування наступає звичайно після лісогоспадар-

ського періоду, в якім головного значіння в обміннім обігу набувають *друготні продукти* деревна, а не саме деревно; для цих продуктів саме деревно є тільки сировиною; головні з цих продуктів є: попіл (поташ), вугілля, смола й дьоготь.

Кожньому з названих лісогосподарських періодів є властивий і певний стан загосподарованости лісу, що стоїть у звязку як з характером самих лісових користувань, так і із загальним станом на той час народногосподарських та культурних відносин. В свою чергу, характеру та інтенсивности лісових користувань відповідають і певні форми та стан самого лісу, розвиток лісової науки й техніки та напрям державної лісової політики. Отже, потреби в лісових продуктах та способи й можливості задоволення їх стають стимулами розвитку лісового господарства: лісівництво, дійсно, є дитиною нестатку.

Найпримітивніші форми лісівництва сполучаються із давнім періодом господарства на побічні лісові користування, найдосконаліші форми — з найінтенсивнішим використанням усіх деревних продуктів: існує певна повна рівнобіжність між формами та інтенсивністю лісових користувань і формами та станом лісового господарства.

2.

В історії лісового господарства на Україні виявляються усі три зазначені періоди: спочатку період господарства на побічні лісові користування, пізніше — на друготні лісові користування і, врештою, період господарства на прямі лісові користування. Але при цьому треба мати на увазі, що кожна стадія тільки поступово переходила в другу і що в різних частинах української території ці стадії розвивалися різним темпом і в різний час.

Роля українського лісу в стародавні часи цілком відповідає першому ступневі розвитку лісового господарства, коли головну ціну лісові надавалося за побічні користування в ньому. Про це виразно свідчать літописні джерела. Руська Правда про ліс не говорить нічого, але призначає пеню тому: „аже кто борть розזнаменаеть", „аже межю перетнеть бортьную", „аже борть подотнеть"; призначається кара також тому, „аже кто подотнеть вервь в перевѣсѣ" (пристрої для ловлі птахів), „кто украдет в чьем перевѣсѣ ястреб или сокол", і т. ін. Отже, охоронялися в лісі тільки інтереси *бжільництва* й *ловецтва*. Це й не дивно, бо й головні продукти того часу, предмети багацтва й торговлі, давав ліс; крім „челяді" (невільників), се були: шкіра, мед і віск. Ними давали дань, посилали дарунки й торгували з чужими народами. Мед широко вживався й дома. Ліси були тоді дуже багаті на найрізнороднішу дичину. Так, з оповідання Володимира Мономаха знаємо, що він ловив диких коней, полював на турів, оленів, лосів, диких кабанів, медведів, барсів. Бобри, соболі, куниці, білки, лиси, різні птахи були поширені скрізь.

Переважаюче значіння бортництва й ловецтва, як основних обєктів лісового господарства на Україні, залишилося аж до XVI віку, як про те свідчить другий законодавчий збірник — Литовський статут (1529 року). В ньому мається окремий IX розділ

„О ловли, о пущы, о бортное дерево и озера, о бобровые гоны, о соколые гнѣзда и о хмелища". Але тільки артикул 18-тий цього розділу говорить про шкоди в „гаи зарощоном"; решта положень торкається побічних користувань, головно, ловецтва, якого інтереси охоронялися досить суворо: „естли бы стрельца поймано над зверем вбитым в пущи", то він „маеть быти на смерть сказан". Строго охороняються й боброві гони. Ніхто, навіть власник землі, не сміє близько від бобрового гнізда (як києм кинути) ні орати, ні косити, ні теребити лози. Окремим обєктом охорони були й борті.

Але, звичайно, прямий продукт лісу, — деревно. — потрібний був для задовольнення багатьох важливих господарських потреб і тоді: будови, стіни, горожі, мости, різний посуд, човни, яких виробом славилися наші предки — усе це робилося з дерева. Були й осібні спилки „древоділів". Відомо, що човни були предметом торгу у Київі, очевидно продавали тамже і різний деревляний посуд. Але дерево у лісі ще не мало обмінної вартости і деревом з лісу міг вільно користуватися кожний.

Починаючи з XV—XVI в., ліси, що раніше були спільною власністю, стали широко „надаватися" разом з іншими землями, як заселеними, так і незаселеними, різним особам за обовязки військової служби. Частина цих надань пізніше перейшла в повну власність шляхти. При цих наданнях лісових земель звичайно підкреслювалися як важливі господарські вартості, знов таки, різні *ловецькі вигоди: боброві гони, зеремяни (боброві гнізда), лови звірині і пташині, перевіси на птахів* і т. ін.

Поширення „надань" лісових земель в XV—XVI вв. не могла не стимулювати та обставина, що в цей час стався перелом у відносинім значінні лісових користувань. Усе більшої вартости набувало деревно, стаючи предметом обмінного обігу. Тому в цей час зявляється все більше обмежень в праві користування деревном, повстають спеціяльні оплати за права „врубу" в ліси, т. зв. лісне, оплати за право пасти свиней у лісі і т. ін. При такім правнім положенню лісових земель були характеристичними т. зв *лісові уходи*, себто право користування („вольно уѣзжать и брать") в чужім лісі — державнім, приватнім, громадськім чи церковнім. Це право стосувалося до використуваня дерева до будування, дров до опалу, випасу худоби, кошення трави, ловецтва і т. ін. При зазначенні умов користування виявляються вже турботи влади про збереження лісу, аби його не було відразу „виполонено", а „заховано" і на майбутній час. Так само, *„розроблення" лісових ділянок* для задоволення потреб рільництва, що раніше вільно було робити кожному, все частіше вимагало дозволу тієї чи іншої влади.

Усі зазначені тут відносини характеризують поліські частини української території. Але загально такий же характер лісових користувань стосується лісостепових та степових районів України, де ліси, як і степи, також були багаті на найрізнішу дичину. В той час, як у лісовій смузі в XV віці вже більш-менш концентрувалося осіле рільниче життя, лісостепове Лівобережжя експльоатувалося, головним чином, тільки наїздом, „уходами". Тільки з другої половини XV в. тут починає осідати більше стала кольонізація. Але ще й у XVI—XVII вв. поширення кольонізації по Лівобережжю, все

далі на схід і південь, було сполучено з тими можливостями життєвого забезпечення „уходників", що його давали побічні лісові продукти — мед і звірина („пасічна" і „уходницька" кольонізація). *Лісовий бортник і мисливець займав нові землі, щоб ставати степовим хліборобом.*

При такім характері використування лісів на Україні аж до XVI—XVII вв. основним предметом господарських турбот був не самий ліс, а тільки його фавна. До того ж сам ліс чи хоч його густе склепленння іноді стояли й на перешкоді селянинові-рільникові чи скотареві в його господарських заходах і турботах. Поширення сільсько-господарських земельних вжитків на кошт лісових ґрунтів, обезкорювання дерев і випалювання лісу з метою його проріджування та поліпшення випасів — це ті заходи, що вільно відбувалися в цей період у всіх тих місцях давньої кольонізації українських земель, де було досить лісу. Отже, в цей час ще не було господарської орґанізації лісу, а існували тільки заходи до охорони інтересів ловецтва й бжільництва, себто побічних лісових користувань. Сам *ліс був нетільки незагосподарованим, але й без господаря*, бо своїм деревном покривав тодішні потреби всіх і кожного і здавався тим невичерпаним джерелом, що над міру задовольнятиме всі можливі потреби і в найдальшому майбутньому. Ніхто не цікавився стати господарем лісу і кожен міг вільно користуватися в ньому деревном. В таких умовах користування вирубувалися не найліпші в лісі дерева, але, ті, що їх легше довезти й обробити. Рівномірного використання лісових запасів за таких умов не було, експльоатувалися тільки певні дільниці лісу, а інші занедбувалися; в останніх нагромаджувалися маси перестійного і хорого лісу й основною формою тодішніх лісів був *праліс*. В ньому скупчувалися дерева найрізнішого віку, гнізда та більші дільниці молодняку заступалися 200—300-літніми деревостанами, головно наших основних порід: сосни та дуба, або ж були перемішані між собою всі ґенерації й породи. Але, час від часу, многовіке життя цих пралісів, головно соснових, порушували страшні пожежі, що посушними роками нищили суцільні 100—1000-гектарові масиви поліських пущ. *Ліс був тоді тільки подарунком природи, тільки краєвидом.* Тому було тоді тільки певне господарське нормування природних засобів ловецтва й бжільництва, але господарства на деревні запаси ще не існувало. Були турботи про окремі дерева — одиниці серед міліонів інших; охоронялися старі дупласті бортні сосни й дуби, дерева — де гніздилися ловецькі птахи, куниці, білки; охоронялися ті старі, врожайні на жолуді дуби, що на повнім соняшнім світлі широко розгалужувалися серед лісових вікон-галявин. Але не було ще турботи про лісстихію, що жив своїми власними силами, за законами природи.

3.

Нова стадія лісового господарства починає виразно позначатися в західних частинах України в XV віці та набіраe значної інтенсивности в другій половині XVI в., коли Люблинська унія (1569 р.) через Польщу відкрила західньо-европейські лісові ринки для українського лісу. У звязку із західньо-европейським попитом

в цей час набувають експортового значіння ті українські ліси, що лежали при сплавних річках. Нарвом і Бугом, а з Галичини також Сяном спускалися лісові товари до Висли, а Вислою йшли до Данціґу, звідки розвозилися морем до різних европейських портів. Настає *доба друготних лісових користувань*, в якій є проте елементи й третього періоду — доби переважно прямих лісових користувань. *Дерево, попіл, смола і дьоготь* були тими лісовими продуктами, що їх в цей час шукав в українських лісах західньо-европейський покупець. Ванчоси, клепку, щоглове й будівельне дерево, бондарний та інший деревний матеріял сплавлялися річками з тих лісів, що лежали поблизу сплаву. Цимиж шляхами йшли й друготні лісові продукти. Але вони були вже продуктами перероблення деревна, являли собою вартість уже сконцентрованої річовини, що мала велику ціну. Їх транспортування не обмежувалося дешевими водяними шляхами, бо воно виплачувалося і при найбільших віддаленнях. Отже, в той час як саме дерево вивозилося тільки з найближчих до сплаву лісів, попіл, вугілля , смола й дьоготь добувалися й довозилися з відлегліших місцевостей.

Рубанки лісу на деревний матеріял, а, зосібна, випалювання його на попіл спричинилися до значних змін в стані, а, зрештою, і в складі лісів. Сучасники говорять про велике нищення лісів у XVI в. для здобуття цих товарів, зосібна, при сплавних річках. Цьому знищенню значно сприяло швидке підняття цін на лісові товари. Так, коли року 1563 лашт попілу в Данціґу платився по 34 зол., то в 1620-их роках в такій далекій околиці, як староство Овручське, платилося на місці за лашт попілу аж 576 зол.; отже, й зробивши поправку на зменшення ціни золотого, матимемо збільшення ціни попілу щонайменше в пять разів (М. Грушевський).

Це *нищення лісів на попіл поширилося й в лісостепові околиці:* межибіжські, браславські, уманські, білоцерківські, фастівські ліси випалювалися на цей продукт. На Поділлю ще й нині можна бачити великі могили з попілу („поташні"), де палилися колись славні подільські пущі та діброви. Це випалювання захопило й Лівобережжя. Не тільки в чернигівськім Поліссю, але й в Ромні та в Гадячі випалювалися ліси на попіл та смольчуг. Запотребування поташу розвивалося не тільки в звязку з закордонним попитом; на Україні стало поширюватись власне шкляне виробництво. Шкляні гути вже в XVI віці були в лісових частинах; поруч з ними повставали залізні рудні; про колишнє існування цих промислів і нині свідчать такі назви селищ, як Рудня, Гута, Вуда та ін., особливо поширені на Волині, півн. Київщині і Чернигівщині. Ці підприємства споживали багато дровяного палива, а гути ще й поташу з попілу. Гути продовжували існувати й розвиватися ще й у XVIII в., і тільки в міру знищення лісів цей промисл занепадав.

При заселенню Слобожанщини *українські уходники також промишляли паленням попілу, гнали смолу й дьоготь.* А вивіз значних кількостей попілу за кордон тривав ще у другій половині XVIII в. (напр., торговельні операції гетьмана Розумовського).

Проте, і в цю добу, коли найбільше поплатними продуктами з лісу були попіл, смола, дьоготь, в українськім лісовім господарстві відігравали більшу чи меншу ролю і продукти як попередньої

доби — мед, віск, хутра, так і наступної доби — деревно. Це й зрозуміло, бо перехід однієї господарської форми в другу відбувається поступово і тому всяке хронольоґічне розчленування динаміки життьових явищ приходиться базувати тільки на головних ґрупах цих явищ.

4.

З кінцем XVIII віку та з початком XIX віку питома вага у обміннім обігу трьох зазначених ґруп лісових користувань усе виразніше міняється *на користь головного продукту лісу — деревна.*

Початок XIX в. характеризується *розвитком власної промисловости на Україні.* Ця промисловість найохотніше осаджувалася і найлегше розвивалася там, де було досить лісу. Нічого дивного в цьому нема, бо до половини XIX в. дрова були основним родом палива. Отже, найширше промисловість розвивалася у нас на Поліссю, а потім на Харківщині та на Поділлю: на Волині та на Поділлю зосереджуються сукнарні, ливарні та шкляні гути, споживаючи на опал значні кількості дровяного палива, на Київщині — чинбарні, використовуючи дубові пороcти на гарбники, на Чернигівщині — миловарні, маючи місцеві запаси поташу. А з кінцем першої половини XIX в. вже значно розвинувся і цукроварський промисел, що вимагав великих кількостей дубового матеріялу на будівництво та різних порід на паливо. Відчиняються цукроварні на Чернигівщині, Поділлю, Харківщині, Полтавщині (року 1852 було 223 цукроварні на Україні). У звязку з розвитком місцевої промисловости підіймаються ціни на ліс, а особливо дорожчає дровяне паливо. Рубають й нищать ті ліси, що раніше не мали збуту ні за кордон — за відсутністю шляхів, ні на місцях — через малі потреби.

Розвивається *внутрішній торг прямим продуктом лісу — деревном.* З Волині, Київщини, Чернигівщини спускалися по Дніпру до Кременчука і далі плоти дерева, драні, деревяного посуду. Немало дубового матеріялу потрібувала чорноморська військова фльота, як і фортифікаційні праці в степових частинах України. Розвиткові лісового торгу сприяло і поліпшення умов сплаву через деяке уреґульовання річок та влаштування (на початку XIX в.) штучних водяних шляхів — каналів, що сполучили басейни Дніпра, Вісли й Західної Двини.

З розвитком ринкового попиту на лісові матеріяли, предметом гуртової експльоатації, крім грубших дерев, стає і дрібніший матеріял, що його усе більше потрібує, як будівництво, так і добуваюча промисловість (зосібна, гірництво). *Первісна вибірна форма рубанок лісу набірає характеру суцільности.* Рубанки все більше віддалюються від річних та головних сухопутних шляхів у глибини досі майже недоторканих поліських пущ; захоплюють вони і всі ліси Лісостепу. *Але лісове господарство ще не було впорядженe;* не було плянових заходів до забезпечення постійности користування з лісу, рубанки провадилися не на підставі певних розрахунків розмірів видачі, а скрізь — де було зручніше. Там, де рубанки мали помірний характер, де вибіралася незначна частина дерев, де пороcти залишалися в спокою, не турбовані випасами та не нищені поже-

жами, там природне лісопоновлення відбувалося задовільно або й добре. Але дільниці лісу, сильно виснажені вибіркою дерев або й суціль вирубані на більших площах, сильно засмічені рештками від рубанок та різними відпадками, випасувані худобою та випалювані навмисними чи випадковими пожежами — ці зруби оберталися в пустки, заростали вересом, задернювалися травами, засмічувалися лісовими бурянами, а, в ліпшім випадку, сосняки й дубняки перетворювалися на березняки, осичники, вільшаники й грабняки. *Елементи експльоатації були домінуючими,* а заходи господарности зводилися, головно, до використання того, що дала сама природа. *Безладна вибірна форма рубанок* у наших поліських і лісостепових лісах існувала ще на початку XIX в., навіть, у скарбових лісах і тільки з другої половини XIX в. ці ліси впорядковувано за суцільними зрубами. Але давніші суцільні зруби, необмежені ні розміром, ні формою і невпорядковані за певною чергою, супроводилися ще більше неґативними наслідками, ніж рубанки вибірні.

Негосподарний характер рубанок, що не мали в основі розрахунків, які забезпечувалиб постійність користувань та добрий стан лісу, спричинився до значних виснажень лісових запасів і там, де лісів було небагато. Так, за офіційними джерелами 60—70-их років XVIII в., стан лісів на Слобожанщині загально малюють як незадовільний — „не от скупості натури, но потому что оние небреженієм обивательскім опустошени". А з кінцем XVIII — початком XIX віку майже всі передстепові й степові ліси були в значній мірі виріджені, пошкоджені або й зруйновані.

В деяких місцях і районах України відчувався вже брак лісу, а кольонізація степу через відсутність тут лісів не могла розвинутися. Тому, в той час як на Поліссю та в більше залісених частинах Лісостепу ще не виявляється необхідности унормування, чи хоч обмеження користувань, *в степових та в деяких лісостепових частинах* України починаються *праці по штучному лісорозведенню.* Багато спроб такого лісорозведення супроводилося невдачами і більшість тогочасних звітів констатувало, що або миші насіння поїли або сходи не зявилися, або деревця посохли чи померзли, або культури були дуже рідкі. Але деякі культури супроводилися великим успіхом. До таких праць належать лісокультурні заходи харківського поміщика Данилевського, який, починаючи з 1804 року, розвів коло 1000 десятин соснового лісу на пісках Зміївського повіту, праці по розведенню лісів військовими поселенцями з розпорядження Аракчеєва (від 1817 до 1855 рр. було розведено коло 13 тис. десятин), праці херсонського землевласника Скаржинського, що, починаючи з 1819 р., розвів коло 400 дес. лісу, праці одеського градоначальника Левшина, який в околицях Одеси в рр. 1830—1843 закультивував 223 дес. лісу, цікаві праці миргородського землевласника Ломиковського та інші.

Так, протягом першої половини XIX в. народжувалося і поступовно розвивалося на Україні штучне лісорозведення.

Але найбільшого значіння, і то з погляду як лісівництва, так — ще більше — сільського господарства, набули систематичні *праці по степовому лісорозведенню,* розпочаті року 1843 на Катеринославщині й інтенсивно проваджувані аж до 90-их років минулого віку.

їх наслідком було насадження 15 тис. га степового лісу та великі наукові надбання з погляду вивчення природи українського степу та біольоґії лісу, як і природних основ степового лісорозведення.

5.

Доба повного використування лісового продукту — деревна — характеризується не тільки тим, що останнє зробилося предметом значного попиту на ринку: разом з тим воно ставало як предметом охорони проти вільного чи безконтрольного користування, так і предметом господарських турбот у напрямі забезпечення в майбутньому сталости та рівномірности видачі з лісу. *З обєкту експльоатації сам ліс перетворювався в обєкт господарства.* Але до впорядження господарства лісівництво прийшло через спустошення лісів та через розчистки лісових ґрунтів.

Впорядкування лісокористування відбувалося, звичайно, цілком повільно, відповідно чому поступово мінялися як способи рубанок, так і форми лісу та обсяг технічних і орґанізаційних завдань господаря.

Розвиток промисловости, поліпшення сплавних річок та *будова залізниць* були тими важливими чинниками середини XIX в., що сприяли значній інтенсифікації лісокористування на Україні. У цім же напрямку вплинула і нова видатна подія — *скасування кріпацтва (1861),* що цілком змінила умови сільського господарства. Ліс, що раніше складав невіддільну частину сільського господарства, еманситувався від останнього, і поміщики, потребуючи грошей, стали продавати свої ліси на зруб. Будова залізниць на початку другої половини XIX в. зробила приступними для лісопромисловців багато нових лісів Полісся й Лісостепу. Піднялися ціни на ліс, а із зростом земельної нужди селянства значно збільшився попит на лісові ґрунти — як земельні резерви. Наслідком всіх цих обставин *рубанки поміщицьких лісів та розчистки лісових ґрунтів досягли великих розмірів.* Нищилися і селянські надільні ліси.

Перед урядом та громадськими орґанами усе ясніше змальовувалася *небезпека повного знищення лісів.* Зверталося увагу не тільки на все меншу забезпеченість країни деревом, але й на ті шкідливі наслідки, що повставали в наслідок зведення лісів: утворення сипких пісків та ярів, великі повені на весні, обміління річок, розмивання берегів і т. ін. В таких обставинах повстав *лісоохоронний закон 1888 року,* що забороняв спустошуючі рубанки і розчистки лісових ґрунтів та спонукав лісовласників до складення плянів лісовпорядження. Щоправда, за 25-ти літній період чинности лісоохоронного закону (1888—1913) лісова площа на Україні зменшилася приблизно на 1 міліон гектарів, але на кінець цього періоду за плянами господарства впоряджено більше 2 міліонів гектарів приватних лісів. Звичайно, впорядження лісів за плянами господарства не можна класти на рахунок самої чинности лісоохоронних комітетів. В цім же напрямку впливало значне підняття цін на ліс, яке робило лісове господарство на Україні все більше рентовним. За 13 передвійськових років коріневі ціни на ліс на Україні підіймалися, напр., подвійно швидчим темпом, ніж у Німеччині.

Продукційність лісу і плянове використування його приросту стали предметом дослідження і господарської орґанізації. Першою формою загосподарованого лісу був вибірний ліс. Впорядкене вибірне лісове господарство виявлялося в певній пляновитості щодо рівномірного використування можливо всіх лісових запасів через поділ лісу на чергові зруби та в орґанізації лісовідновлення через певні заходи охорони лісу. Але в перших стадіях розвитку вибірного лісового господарства оцінка і впорядження лісу були мінімальними: ні приросту, ні запасу деревна не визначалося, а все впорядження лісу обмежувалося його поділом на декілька більших частин та визначенням чергових зрубів і, зрідка, попереднім вибором та затавруванням дерев, призначених до рубанки. В процесі поступовного розвитку господарських форм лісу суцільна рубанка, при якій лісові праці зосереджуються на значно менших площах, давала все більше можливостей до уточнення господарських обрахунків та до розвитку лісокультурної справи. На цім ступені розвитку лісового господарства лісогосподарська техніка стає значно досконалішою. Для визначення площ щорічної рубанки стає необхідним точний вимір всієї площі лісу; щоб осягнути рівномірности щорічних видач з лісу за масою деревна, треба було знати техніку визначення запасу й приросту деревна; турботи про вчасне лісоповновлення суцільних зрубів, що часто займали значні площі, викликали упрощення і удосконалення лісокультурної техніки; невдачі природного лісоповновлення на небмежено великих зрубах вимагали зменшення ширини зрубів, надання їм певного напряму та встановлення черги рубання їх. Запровадження штучного лісоповновлення давало можливість розвязання справи виплекання наших коштовніших порід, вжиття заходів до привернення попереднього складу дерев у наших лісах — з пануванням сосни і дуба. Підняття цін на ліс не обмежувалося тільки грубшими сортиментами, набував попиту і дрібний матеріял та хмиз. Це давало можливість розвинути праці по плеканню молодих поростів шляхом запровадження і поширення рубанок та догляду за лісом.

Усі ці удосконалення в техніці лісовирощення йшли слідом за *збільшенням запотребувань на ліс*, яке відбивалося в першу чергу на цінах на лісовий матеріял і паливо. Яким темпом збільшувалися розміри видачі з лісу за останні 40—50 років перед війною видно з таких даних: в 1867 р. на кожну десятину площі скарбових лісів припадало видачі з лісу *пересічно 21 куб. фут.* річно, а, в 1911—1913 рр. — *171 куб. фут;* збільшення на 714%. В окремих ґуберніях користування деревном збільшилося на цей період аж на 195% (Волинь). *За останні 13 років перед війною* корінева *ціна на ліс на Україні піднялася* на 50%, а за останні 25 років ціна на ліс зросла більше як вчетверо, а гуртовий прибуток скарбових лісів збільшився у вісім разів.

Усвідомлення господарської цінности лісів (з погляду як потреб в матеріялах і паливі, так і грошевих прибутків), як рівнож розуміння його охоронної і меліораційної ролі, спричинилися до збільшення культурних асиґнувань у бюджеті скарбових лісів (в 1913 р. на Україні вони складали коло 40% всіх орґанізаційно-господарських витрат). Швидким темпом підіймався рівень лісо-

культурної справи у скарбових лісах на Вкраїні і коли в 1900 році було закультивовано тільки 6% щорічного зрубу, то в 1914 р. цей відсоток прирівнювався 96, себто площа культур відповідала площі нових зрубів. Разом з тим розвивалися і праці догляду за культурами та за молодняками з метою виплекання в майбутньому деревостанів найліпшого складу і якости.

Розвиваються також праці по лісовій меліорації ялових земель, що повстали здебільшого внаслідок розчистки лісових ґрунтів: закріпляються та залісюються сипкі піски та яри. Переводяться складні праці по штучному залісеню степу більшими масивами і лісовими смугами.

Але, звичайно, лісокультурний стан скарбових лісів, яких площа виносила тільки коло 20% площ усіх лісів, не був прообразом стану всього лісового господарства на Україні. Більше міліона гектарів приватних і громадських лісів в 1913 р. ще не було впоряджено за плянами господарства, а в інших господарство провадилося найпримітивнішим способом — аби тільки не вийти з норм обовязуючих приписів лісоохоронних законів. Та й наслідки попередніх спустошуючих рубанок для свойого виправлення вимагають довгого часу — декільки десятків років, а то й цілого півстоліття. Отже, злий стан багатьох лісів на Україні перед війною є загально відомим фактом. Але для нас є показні ті нові нетільки тенденції, але й шляхи, що виразно позначилися в лісовім господарстві України, починаючи з ½XVIII.—½XIX. вв., ті важні моменти, які засвідчили про *зворот в лісовім господарстві від практики безтурботної експлъоатації лісових продуктів до політики резервації лісових запасів та плекання лісу,* — і яко продуцента господарських вартостей, і яко важливого елементу природи країни.

Війна, революція і „плянові"- рубанки лісів останніми роками *перервали природний, органічний процес розвитку лісового господарства і „окультурнення" лісу* на Україні. Рубанки за добу війни як у скарбових, так і у приватних лісах ні за розміром, ні за місцем зрубів не відповідали пляновим передбаченням, десятикратно перевищуючи в багатьох випадках встановлені норми. Для задоволення потреб військових будувань, опалу міст і промислових закладів, що в багатьох випадках з камяного вугілля мусіли перейти знов на дровяне паливо, вирубувалися в першу чергу ліси, що лежали поблизу сплавних річок та залізниць; збільшеними рубанками виснажувалися й інші ліси. В добу революції ліс був одною з перших жертв. Як „загально-народнє добро" він став приступним всім і кожному. Рубали старий і молодий ліс, витравлювали худобою молодняки й культури, розкорчовували й розорювали суцільні зруби. Коштовні дуби розпилювали на дрова, використовували для льохів, парканів і т. ін. Верхи, гілки і тріски засмітили ліси. Неналагодженість транспорту у звязку із загальною господарською анархією, що тривала кілька років і після закріплення більшовицько-московської окупації на Україні, звичайно, не сприяли упорядкованню, чи обмеженню лісових користувань. Після того прийшла „пятирічка", а з нею і нові теорії „лісовпорядження", що відкинули принципи рівномірности й постійности користувань для кожної окремої лісової дачі. Збільшення лісокористування в два-три рази в порів-

нянні з приростом лісу — в тому виявилася на практиці нова „пляновість” у лісовім господарстві на Україні.

Протягом років уже порушуються на Україні норми правильного, господарського використання лісів, ліси виріджуються і виснажуються на коштовніші сортименти.

Значне зменшення лісопродуктивних площ на нові сотки тисяч гектарів та загальне виснаження лісових запасів і обезцінення багатьох деревостанів вибіркою коштовніших дерев — то є загальні *наслідки двадцятилітнього періоду* безгосподарного використання українського лісу.

Не знаємо, коли прийде час відродження для українського лісу. Але нинішне *зле збочення* лісогосподарської дійсности з того шляху, на який українське лісове господарство було скермоване, як інтересами народно-господарського забезпечення України, так і орґанічними, еволюційними внутрішніми процесами самого лісового господарства, суперечить загальним народно-господарським і національним інтересам України. Тому це збочення життя виправить і українське лісове господарство знов піде по шляху ще інтенсивнішого переведення в майбутньому вже встановлених тенденцій: *резервації існуючих та розведення нових лісів, береження лісових запасів та плекання нового, „культурного” лісу.*

6.

Усе досі сказане можно сформулювати в таких загальних положеннях.

Лісове господарство України в свойому розвиткові перейшло через тіж доби господарського впорядження, які характеризують історію лісу, лісових користувань і лісогосподарської орґанізації в інших европейських країнах еволюційного господарського розвитку, себто від господарства на побічні і друготні лісові продукти до господарства на прямі лісові продукти. — Неодночасність кольонізації окремих частин української території, — кольонізації, що за історичних часів тривала майже тисячеліття, з одного боку, та різний ступінь залісення цих частин (від суціль залісеного Полісся до майже безлісного степу), з другого боку, — не дають можливости встановити загальні дати тривання кожної нової стадії лісового господарства; на перешкоді цьому стоїть і одночасність користування в кожну добу лісовими продуктами усіх ґруп. — Коли взяти на увагу моменти масовости у даних явищах та ступінь розвитку основних для кожної доби тенденцій, то можна встановити в українськім лсовім господарстві такі початкові дати окремих форм господарського впорядження: 1) господарство на побічні лісові користування — від початку історичної доби, 2) господарство на друготні лісові продукти — з XV.—XVI. віку, 3) господарство на прямі лісові користування — від $^1/_2$VIII.—$^1/_2$XIX. вв. — Кожній лісогосподарській добі властиві свої форми лісу та господарського лісовпровадження: 1) господарству на побічні лісові користування відповідав праліс, що був для людини тільки частиною природи, стихією, що жила своїм власним життям; сам ліс був безгосподарний, а господарське й правне впорядкування лісових користувань

стосувалося тільки ловецтва й бортництва; 2) господарству на другогні лісові користування відповідав, головним чином, вибірний ліс, вже огосподарений, але незагосподарований, з безладними вибірними рубанками, а частково й з неунормованими суцільними зрубами; попіл, вугілля, смола й дьоготь стали найпоширенішими лісовими продуктами в обміннім обігу, спричиняючися тим до значного виснаження лісів та до погіршення їх складу; 3) господарству на прямі лісові користування відповідає впоряджений за пляном господарства, чи, принаймі, обмежений в розмірі і характері користувань, вибірний чи суцільно-зрубний ліс з більш-менш повним використанням деревних сортиментів — до найдрібніших; характеристичною ознакою цієї доби є запровадження лісокультурних заходів у практику поновлення й плекання лісу та праці з новозалісення, зосібна, з меліораційними цілями. — Війна, революція і „плянове" виснаження українських лісів останніми роками дуже зле вплинули на стан лісів і перервали природний поступ лісового господарства; але це сприятиме ще більшому посиленню його тенденцій до всебічної — як культурної, так і експльоататаційної інтенсифікації в майбутньому.

R É S U M É.

L' économie forestière de l'Ukraine avait traversé dans son évolution les trois périodes fondamentales de l'aménagement économique liées étroitement au caractère de l'exploitation des forêts dont les produits devenaient à chaque période l'objet d'une organisation économique. Pendant la première période qui s'étend du X au XV—XVI siècles environ chacun pouvait se procurer du bois des forêts et l'organisation de l' économie forestière n'avait en vue que la chasse et l'apiculture. Durant la seconde période, du XV—XVI au XVIII—XIX s. environ, le bois devient l'objet d'échange, mais pour la plupart en qualité de produits secondaires: cendres, charbon, résine et goudron. A cette période l' exploitation des forêts s' était étendue considérablement, mais on ne se souciait pas encore de leur regénération; ce n'est qu'au commencement du XIX s. et seulement dans les prairies do l'Ukraine, qu'on inaugure la culture artificielle des bois. Pendant la troisième période, période d' exploitation presque exclusive du produit immédiat des forêts du bois, le matériel sur pied et l'accroissement des forêts deviennent l'objet de soins économiques, ce qui avait favorisé l'édification des réglements de jouissance des forêts, conformément aux plans d'exploitation, ainsi que le développement de la culture des bois.

La guerre, la révolution et l'épuisement „systématique" („d'après le dit plan quinquennal) des forêts de l'Ukraine durant les derniers vingt ans avaient compromis beaucoup leur état et interrompu le progrès normal de l'économie forestière. C'ést pourquoi les institutions d'économie forestière de l'avenir devraient faire de grands efforts pour le redressement de la culture et de l'économie forestières.

РЕФЕРАТИ ТА РЕЦЕНЗІЇ
COMPTES-RENDUS ET CRITIQUE

УКРАЇНА В СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ. — (Коберський Карло, др. доц. **„Україна в світовому господарстві“.** Видання Української Стрілецької Громади в USA, Прага, 1933. стор. 79+IV.). — Роля Соборної України в світовому господарстві є дуже цікавою і нині актуальною проблємою. Крім свого теоретичного інтересу, ця проблєма має і велике практичне значіння в царині політичних і економічних змагань українського народу. Разом з тим, ця проблєма в економічній літературі надзвичайно мало освітлена. Тому треба вітати всяку, й найменшу, спробу внести в неї дещо світла. Названа вгорі книжка доц. Коберського є однією з таких спроб. При тому, як видно з її змісту, автор ставить в ній своїм головним завданням показати потенціяльну господарську силу України в цілому комплєксі світового господарства. — Підходячи до розгляду цеї праці, мусимо одначе на самому ж початку зазначити, що для визначення ролі України в світовому господарстві сучасна доба є найменш відповідною. Ціле світове господарство ще не закінчило процесу пристосування до тих здвигів, що викликані світовою війною, а протягом останніх років переживає до того добу поважної реконструкції під впливом загальної економічної кризи. З другого боку господарські відносини на всіх українських землях перебувають саме в пертурбаційному стані. Велика Україна та Кубань переживають добу перебудови цілої господарської системи, процес якої ще далекий від закінчення. Інші українські землі ще не встигли пристосуватися до нових політично-ґеоґрафічних обставин, ще остаточно не споріднилися з новими, проєктованими їм політичними кордонами, пунктами їхсього економічного тяжіння. В цю безприкладно динамічну, коли можна так висловитися, — добу, економістові дуже тяжко (якщо взагалі можливо) знайти певний опірний пункт для зваження ролі України в світовому господарстві. Які статистичні числа покласти в основу виміру? Це — найголовніше питання, що повстає перед дослідником на самому початку дослідження. Над цим питанням на перших сторінках своєї книжки спиняється і доц. Коберський. Розвязує його він в наступний спосіб: „..головний пень України — Наддніпрянщина з Кубаню находиться зараз у спеціяльному („ненормальному“) господарському положенні, так, що судити про продукційні здібності і можливості на основі лише того, що зараз там продукується чи не продукується — абсолютно не має основ... Коли ми хотіли б судити про продукційні **можливості** Наддніпрянщини й Кубані на основі цифр про **сучасну** продукцію на тих територіях, то висновки наші про „значіння України для світового господарства“ мусіли б бути дуже песимістичні. Отже ми мусимо наш огляд оперти головно на довоєнних даних про народнє господарство України“. (ст. 5—6). Автор свідомий того, що це ускладняє його завдання, але „на це нема ради“. — Можливо, що це справді найліпший вихід, та в істоті своїй він далекий від ідеалу. Господарські числа за 1909—1911 рр., на які головно спирається автор, на нашу думку, в багатьох випадках дуже мало придатні для того, щоб по них можна було судити про майбутнє. Адже за останню чверть століття і в українському і в світовому господарстві відбулися поважні структуральні здвиги і до минулого навряд чи є поворот. Візьмім для прикладу хочаб збіжевий ринок та збіжеву продукцію. Ще 1922 р. І. Фещенко-Чопівський в своїй „Економічній ґеоґрафії України“ писав: „...Хліб є нині найдорожчий і найдорогоцінніший крам. На хліб та на збіжжя можна виміняти всякі товари“... (стор. 14). На той час це дійсно була правда. Але коли навіть і минула б світова сільсько-господарська криза й збіжжя знову повернуло на своє колишнє положення на світовому ринку, то є сумнів, чи зможе Україна експортувати ту саму кількість збіжжа, що і перед війною. Великі поміщицькі господарства на В. Україні та теж більші козачі господарства на Кубані, ці головні постачальники пшениці та ячменю на експорт, зникли безповоротно. Експорт збіжжя з В. України, як в передвоєнних часах, так і тепер переводиться почасти коштом недоїдання (а нині й просто голо-

дування) українського населення. Але є підстави думати, що така ситуація не буде вічною. А це значить, що роля України на світовому збіжевому ринку буде в майбутньому значно скромнішою в порівнанні з передвоєнною добою. Теж саме і з анальоґічних причин можна сказати й про майбутню ролю українського цукру. — Наведених прикладів, гадаємо, вистарчить, щоб пересвідчитися, що передвоєнні господарські числа можуть лише віддалено свідчити про перспективи майбутнього і що зроблений на їхній основі „підрахунок господарських взаємин України, понятої як одна економічна цілість, із зовнішнім світом", треба приймати з певними застереженнями. Сам автор не робить з цього ілюзій, в багатьох місцях своєї праці це підкреслює, вважаючи, одначе, свій підрахунок „може надто сміливим, та все таки не дуже неправдоподібним". (стор. 77). — Окреслюючи головний предмет свого дослідження, автор обмежує його лише сферою продукції та торговельного білянсу українських земель зогляду на те, що, „господарське значіння України,.. як фактора міжнародніх господарських взаємин, виявляється найбільше в ділянці продукції і звязаного з тим експорту та імпорту товарів". Всі інші елементи платіжного білянсу, в тому числі і міжнародню флюктуацію капіталів та транспортові послуги, автор свідомо виключає з поля свого дослідження. Таким чином його праця є власне лише ескізом торговельного білянсу України та оцінкою поодиноких головніших його складників. — Починає своє дослідження автор з короткого (6—12 стор.) й схематичного огляду природних богатств України та стану її продукційних сил, де спиняється на території, населенні, орній площі, енерґетичних джерелах та запасах мінеральних богатств. Проблєму забезпечености українського господарства капіталом та структури інвестованих капіталів автор обминає мовчанкою. Далі переходить до розгляду торговельного білянсу українських земель і релятивно докладно аналізує торг. білянс В. України в довоєнні часи (ст. 14—27). Так само ширше спиняється на огляді господарського значіння Великої України за сучасного большевицького режиму (ст. 27—45), де влучно вибраними ілюстраціями характеризує большевицьку економічну політику на В. Україні. „Торгівля" зі „Союзом", в суті ж річи з Росією, — каже він — носить всі признаки кольоніяльної експльоатації багатств України, а „експорт" України, особливо її хліба в Росію, є в суті річи формою додаткового оподаткування України"... (ст. 33). — Після короткого огляду зовн. товарообміну Кубані (ст. 45—47), автор докладніше, скільки на це дозволяє убогий статистичний матеріял, спиняється на товарообміні Галичини (стор. 47—62) і замикає свій огляд поодиноких територій поверховою й короткою (ст. 62—64) господарською характеристикою Закарпаття, Буковини та Бесарабії. Нарешті в розділі, під заг. „Місце України, як етноґрафічної цілости, у світовій продукції і товарообміні" автор зводить увесь зібраний під час огляду поодиноких земель числовий матеріял і дає кількісну оцінку важніших предметів всеукраїнського експорту та імпорту в порівнянні з числами світового господарства. Свою працю К. Коберський пише для тих, „...що думкою сягають поза існуюче і думають серйозно про плянове будівництво власної економіки, себто опертої в першій мірі на тих засобах, які посідає сама українська земля, без огляду на нинішні кордони". Він будує абстракцію єдиного господарського орґанізму на цілій етноґрафічній українській території. Тим його праця особливо цінна, бо це мало хто досі робив, а що й було зроблене, як прим., дуже цікаві матеріяли до чиказької світової вистави 1933 р., що були виготовлені в Українській Господарській Академії, то все це здебільшого донині чекає на свого видавця... — Праця К. Коберського, — як це принаймні можна бачити з вступного слова до неї, що написав від видавництва др. В. Ґалан, — призначена для ширшого кола читачів, зокрема для молоді, яка справді знайде тут для себе цікаві відомості. Нудна для нефахівця громада чисел оживає в уміщених наприкінці книжки діяґрамах і тим облегчує ознайомлення з поданими в книжці матеріялами. Книжка виграла б ще більше, колиб автор вкінці подав докладний покажчик основної літератури для тих, що бажалиб поглибити свої студії української економіки. Для автора, це безперечно не складалоб великих труднощів. Вміщений же в книжці покажчик літературних джерел і малий і неповний і не всі показані в ньому джерела однаково високої якости. — Враження від книжки псується подекуди тим, що вона писана мабуть наспіх, і рукопис перед друком не був

уважно скореґований. Тільки цим певно можна пояснити, що в ній зустрічаються такі фрази, як прим., — „біля Нікополя над Дніпром є находища найкращої залізної руди, манґану“ (ст. 11), як також різні прикрі пропуски в тексті. Оправданням для автора є те, що книжка друкувалась далеко від нього та що він не мав змоги слідкувати за належним справленням друку.

Проф. М. Добриловський.

КРЕДИТОВА КООПЕРАЦІЯ НА УКРАЇНІ. — (І. Івасюк, **Кредитова кооперація на Україні.** Варшава, 1933, стор. 120, 8⁰. Праці Українського Наукового Інституту, том XI, серія економічна кн. 3). Зазначена книга тільки недавно вийшла з друку і є лебединою піснею її автора, що упокоївся несподівано в місяці листопаді і був лектором в Українській Господарській Академії (в Чехословаччині) при катедрі кооперації продуцентів, якою керувати припала честь на мою долю. Тому я вважаю своїм обовязком познайомити читача з працею, що заслуговує на увагу з боку осіб, що цікавляться питанням кредитової кооперації на Україні. — Тема, обрана автором, добре була йому знайома не тільки теоретично, але й практично, бо він довший час до большевицької революції стояв на чолі Кубанського Кооперативного Союзу. Слід, одначе, сказати, що назва праці покійного Івасюка не зовсім відповідає її суті. З одного боку, вона ширша, з другого — вужче того, що найшло місце в книзі. Ширша тому, що автор торкається не всіх українських земель, але тільки Великої України, вужча — тому, що в своїй книзі автор торкається не тільки кредитової кооперації, але також деяких інших кооперативних питань, цікавих для України. — Всю працю можна поділити на 3 частини. В першій — автор дає короткий історичний нарис кредитової кооперації на В. Україні і подає відомости про законодавчі акти радянської влади, щодо юридичного стану кредитової кооперації. Автор інформує про ріжні зміни в цій справі аж до повної ліквідації кредит. кооперації большевиками в кінці 1930 р., коли спеціяльним декретом функції всіх сільсько-господарських кредитових кооператив передано районовим філіям Державного Банку (21). — В другій частині автор говорить про досягнення і стан кредитової кооперації на В. Україні за часів большевизму. Тут автор подає приблизні дані про пересічні білянси (на одно т-во) за 1924—1927, з яких ясні мізерні наслідки, що їх досягла кредитова кооперація за цю добу. Вони уявлялибся ще більш мізерними, колиб автор підкреслив в своєму місці падіння курсу карбованця з 1924 по 1927 рік (26). — В третій частині автор подає свою думку про бажану орґанізацію кооперативного кредиту на В. Україні в майбутньому. Ця частина, де містяться спроби автора накреслити проєкт нової будови системи кооперативного кредиту на Україні (45), обіймає майже 2/3 книги і є найбільш цікавою в цій праці. Ця нова будова передбачає перш за все в майбутній державі відновлення законів про права власности на всяке майно і утворення демократичної системи управління. Далі, центром орґанізації кредитової кооперації на Україні автор вважає кредитові товариства універсального характеру по складу членів і своїх операціях, і з районом кожне біля 1000 дворів. Слід сказати, що це є погляд, на якому стояло Управління по справах дрібного кредиту в Петербурзі. Автор не один раз поділяє погляди б. Управління і підкреслює, що навіть большевики визнають, що закон про установи дрібного кредиту 1905 р. заслуговує на увагу (15). Також, як і б. Управління, автор відноситься позитивно до споживчих кооператив, визнаючи необхідність самостійного їх існування; допускає операції універсального характеру і вимагає, щоби кредитова кооператива переводила посередничі операції за свій рахунок тільки при умові наявности спеціяльних для того капіталів.

Але й Управління дрібного кредиту не сягало так далеко в справі універсальности кредиту кооператив, як автор. По його думці, поруч з універсальною кредитовою кооперативою на селі не потрібна ніяка інша кооператива, крім споживчої. Кредитове т-во першого ступеня, як кооператива універсального характеру, повинно вести операції — і кредитування, і торговлі, і посередничі, і навіть аґрономічну справу. На ці кооперативи слід було б також покласти переведення грошових розрахунків між ґрупами населення та між населенням та державою (67), що мусять виникнути після зліквідування навязаних селянам України колгоспів. Кредитові т-ва можуть бути з окремими секціями в залежности від ріжних ґруп, що входять до

т-ва. Замісць секцій можна утворювати (як виняток) допомічні спеціяльні т-ва (58). На всій території В. України слід було б мати біля 5000 кредитових кооператив, які повинні були б обєднатися в кооперативні союзи: окружні і центральні. Перші, як установи другого ступеня, повинні бути єдиним центром для сільсько-господарських кредитових кооператив району (70). Такий союз повинен обєднувати біля 100 т-в. Функції союзу: кредитові і товарові операції, деколи власна продукція і ревізійна і інструкторська діяльність і агрономічна справа. Як загальне правило, автор визнає за необхідне, щоби товарові і посередничі операції, а також власне виробництво вела кредитова кооператива при умові наявности в кооперативах спеціяльних капіталів на дані цілі (77). — Щодо споживчих кооператив, то кожна з них повинна бути членом кредитового т-ва свого району, користуватися ним в справах грошового порядку і відмовляти від прийняття вкладів. Свої товарові операції, споживча кооператива переводить через Союз споживчих кооператив, але не через кредитову кооперативу (54). Нарешті, кредитовою кооперативою 3-го ступеня автор визнає Український Центральний Кооперативний Банк. Він повинен бути єдиним для всієї України (95); вести фінансово-кредитові операції; приняти форму акційного підприємства; допускати в склад акціонерів кооперативи всіх галузей, але давати повні права управління тільки союзам кооператив. — Автор знаходить корисним кредитування кооперації державою, але тільки через Центральний Кооперативний Банк. При цьому він навіть припускає, щоби один з членів Правління Центрального Кооперативного Банку був призначений державою (113). — Цікаво, що відносно операцій Центрального Кооперативного Банку автор — прихильник універсальних кредитових кооператив І. і II. ступня — відмовляється від такої універсальности, як тільки справа йде про функції Центрального Кооперативного Банку. Він відмовляєтья придати таким функціям універсальний характер, вказуючи на труднощі для банку виконати, якслід, такі обовязки та на необхідність для Центрального Банку закріпити свої позиції, як кредитової установи (93). —

Така є загальна схема нашого автора організації кредитової кооперації на відродженій після комуністичної „розрухи" Україні. Ця схема є взагалі досить інтересна; але її суть дає нам привід зробити деякі зауваження відносно окремих її частин. — Перш за все, слід зробити маленький докір авторові щодо термінольоґії. Він завжди, говорючи про кредитові кооперативи І. ступеня, уживає термін „кредитне товариство". Між тим, до большевиків (та мабуть, так воно буде і після большевиків) під кредитовим товариством розумілося тільки безпаєву кредитову кооперативу, а паєві кооперативи мали назву ощадно-позичкові товариства. Автор не зупиняється детально на питанню про перевагу тієї чи другої системи кредитової кооперативи І. ступеня. Але, в усякому разі було б зручніше, коли б автор вживав замість терміну „кредитне т-во", термін „кредитова кооператива", який охоплює і паєві і непаєві кредитові установи. — Далі, будучи прихильником універсальних кредитових кооператив, автор не доцінює значіння спеціяльних сільсько-господарських кооператив. І тому здається, що в більшости їх ролю може виконувати універсальна кредит. кооператива. Це є серйозна помилка, яка приводить автора до того, що він не визнає навіть потрібним обєднання сільсько-господарських кооператив в кооперативи другого ступеня. Він знаходить вистарчаючим обеднання їх в універсальних окружних кредитових кооперативних союзах. Тільки через такі союзи ці кооперативи обєднуються в Центральний Союз сільсько-господарських кооператив (74). Ми не можемо погодитися з таким поглядом автора і вимагаємо в інтересах справи переведення в життя повної системи сільсько-господарської кооперації. Мотиви автора для підпори свого погляду і не зовсім переконуючі. Автор гадає (51, 73), що універсальний кооперативний кредитовий Союз, до якого мусять входити всі сільсько-господарські кооперативи його району, буде мати більше прибутків по операціях і менше видатків. Тому і правління буде ліпше оплачуватися і справи будуть переводитися ліпше. Законодавство і практика деяких країн, між іншим, такої висококооперативної країни, як Чехословаччина, стоять на перешкоді переведенню кредитовими кооперативами торговельних операцій. Але, з огляду на специфічні умови України, можна погодитися, що деколи кредитова кооперація може з успіхом переводити торговельні

операції. Проте універсальність кредитових кооператив, яка доведена до такої крайности, що в великому селі, крім кредитової кооперативи та споживчої, не буде інших кооператив, може шкодити справі. Коли річ йде нетільки про те, щоб при кредит. кооперативі утворити збірку яєць для передачі їх спеціяльному товариству для збуту яєць; коли ходить про те, щоби кооператива переводила таку поважну операцію, як збут збіжжя чи експльоатацію власної масловирібні чи що, нема сумніву, що зосередження всіх таких операцій в одній кредитовій кооперативі не буде на користь справі. — Шкідливість такої універсальности не буде усунена навіть при системі обрання в склад членів правління універс. коопер. таких осіб, що кожна окрема галузь операцій, що їх переводить універсальна кредитова кооператива, могла б керуватися спеціялістом. По думці автора, така система не тільки зменшує кількість оплачуваних членів правління, порівнюючи з тим, що прийшлось би платити при існуванні спеціяльних кооператив, але й розвязує справу доцільности орґанізації універсальних кредитових кооператив. З цим важко погодитися. Поперше, член правління універсальної кредитової кооперативи, спеціяліст в якій небудь галузі кооперативи — буде, безспірно, завше в меншості при вирішуванні ріжних справ ліпшої орґанізації відповідної галузі операцій. І всі ухвали правлінням проєктів такого члена будуть базуватися на голосах тих членів, які часто нічого не розуміють в даній спеціяльності. А чи такий спосіб вирішення справ відповідає інтересам діла? І чи не буде він коштувати остаточно значно дорожче, ніж спосіб утворення спеціяльних сільсько-господарських кооператив? По-друге, якби не була умірена універсальність кредитової кооперативи, кожна окрема галузь її операцій вимагає обовязково такої постановки операцій і рахівництва в кооперативі, при якій кожна галузь мала б свої капітали, свої борги, свій окремий білянс, своїх відповідальних клієнтів зі складу членів кредитової кооперативи, які зацікавлені в веденню кооперативою даної спеціяльної галузі операцій. І колиб така універсальність була проведена до кінця, як бажав би автор, ми станемо перед масою складних взаємовідношень між кооперативою і її членами по ріжних катеґоріях її операцій. І ця складність взаємовідношень остільки неприємна, що значно ліпше мати низку фахових кооператив, поруч з кредитовою, ніж робити її загальним склепом для інших катеґорій кооператив. По-третє, — і це заслуговує на увагу — при ліквідації універсальної кредитової кооперативи з нею примушені ліквідуватися і ріжні галузі операцій некредитового характеру, які включені до кредитової кооперативи по принципу її універсальности. І тому ліквідація кредитової кооперативи неуніверсального характеру значно менше відбивається на інтересах кооперованого населення району кредитової кооперативи, ніж коли ця кооператива є універсальною.

В своєму захопленню універсальними кредитовими кооперативами, автор надає їм такі функції, які можуть привести до шкідливого стану головних завдань кредитових кооператив. Він, як ми бачили, покладає на них уреґулювання забаламучених большевиками земельних маєткових взаємовідношень між селянами і державою (6.), а також — аґрономічну справу. Нам здається таке поширення функцій кредитових кооператив недоцільним. Правда, автор зосереджує аґрономічну справу даної округи не в кредитових кооперативах І. ст., а в Союзах кредитових кооператив. Але і при такій умові автор доводить, що без матеріяльної підтримки самоврядування, Союз не зможе орґанізувати аґрономічну справу. А коли ми пригадаємо, що ця справа повинна бути проводжена для всього населення, а не тільки для членів кред. кооператив, то буде ясно, що побажання автора із технічного і з ідеольоґічного погляду не досить обґрунтовані. — Не зовсім ясна позиція автора, щодо обсягу операцій кредитових кооператив. Він каже, що і ці кооперативи і їх Центральний Банк повинні видавати і коротко- і довготермінові позики. Але в такій загальній формі це твердження викликає деякі сумніви. Що розуміти під поняттям довготермінової позики? В західньо-европейських країнах позики на термін вище 3-х місяців лічаться вже довготерміновими. На Україні довготерміновість позик починається з 12 місяців. Але чи може кредитова кооператива видавати позики на всякі довші терміни? В добольшевицьку добу це вирішувалося так, що позики на термін більше 5 років визнавалися недоступними в кредитових кооперативах, таким чи-

ном і позики гіпотечні не входили в коло їх операцій. Це правильний погляд, який на жаль, не підкреслюється автором книги. — Вище ми наводили мотиви автора, проти допущення універсальности в операціях Центрального Кооперативного Банку. Гадаємо, що ці мотиви мають свою силу також і що торкається кредитних кооператив нижчих ступенів. І тому було б послідовно, коли б автор і відносно кредитових кооператив І. і II. ступенів держався погляду допустимости в них скільки небудь складних операцій некредитового характеру тільки тимчасово чи винятково. — Автор є прихильником того, щоб установа, що кредитує дану кооперативну орґанізацію, призначала в склад управи орґанізації одного члена (однак без права „вето"). Він уважає потрібним, щоб держава призначала свого представника в Управу Центрального Кооперативного Банку, щоб останній посилав своїх представників в Управи Союзів і т. п. Ми не можемо погодитися з подібною системою: вона не ґарантує правильного ходу справ в кредитуємих кооперативах, і ми віддаємо перевагу системі раціональної ревізії кооператив з боку тих установ, які їх кредитують (Держава, Центральний Кооперативний Банк і т. п.). Тому ми вважаємо за необхідне, поруч з раціональним поставленням державної ревізії, яку автор визнає потрібною (8), правильно орґанізувати також кооперативні ревізії. Одначе, державна ревізія кооператив не повинна в майбутній Україні йти так далеко, як вона йшла в минулому. Державна допомога кооперації кредитом, безумовно, буде мати місце в майбутньому. Але позики ледви чи буде видавати держава кооперативам І. ст. Держава буде мати діло з Центральними та Окружними Союзами, які вже від себе будуть кредитувати кооперативи І. ст. і самі ж будуть орґанізувати зовнішню їх ревізію. Держава буде ревідувати головним чином Союзи, але буде мати право також ревізії кооператив І. ст., правда, тільки для того, щоб держава змогла ліпше бачити виконання ревізійних обовязків з боку союзів. — Автор справедливо не бачить нічого неприємного в фінансовій допомозі кооперації з боку держави (84 і 113 та ін.). На наш погляд, ця допомога була б доцільною в формі довготермінових позик Союзам на формування основних капіталів в кооперативах І. ст., а також в формі короткотермінового кредитування кооперації з боку Державного Емісійного Банку. Здавалось би, цього — досить. Але автор знаходить потрібним звертатися і до майбутніх земств також в цілях одержання їх допомоги на формування основних капіталів в кооперативах І. ст. По думці автора, це могли б зробити не Земські Каси дрібного кредиту, що існували на Україні до революції, а так звані земські банки (79). Про них, як відомо, говорилося чимало в часи особливої наради про потреби сільсько-господарської промисловости ґр. Вітте (1904 р.). Частина членів наради бажала передання всієї справи дрібного кредиту земствам, яким, в звязку з цим, слід було б дозволити утворювати земські банки. Але в нараді ґр. Вітте взяв перевагу компромісовий погляд: вирішено, що дрібний кредит слід орґанізувати шляхом громадсько-кооперативним з широкою державною допомогою і під доглядом земств, яким дозволено б утворити земські каси дрібного кредиту. В той час недовірчивого відношення до Кооперативних Союзів це було добрим вирішенням справи. Але в майбутній Україні кредитова кооперація буде відроджена з добрими традиціями минулого, з готовою сіткою кредитових кооператив І. ст. і їх Союзів. При таких умовах і поруч з допомогою з боку держави, кредитова кооперація не буде потребувати допомоги з боку земства. І ці земські каси ані земські банки їй не будуть потрібні. Взагалі гадаємо, що на Україні майбутнього слід буде утворити земський банк (як єдину для всієї України установу) для цілей комунального та гіпотечного кредиту, але в ніякому разі ані земські каси дрібного кредиту, ані земські банки. — Слід ще дещо сказати щодо проекту Центрального Кооперативного Банку. По-перше, до завдань банку слід було б додати також адміністрування цінних паперів членів Центр. Банку. А по-друге, говорячи про форму цього Кооперативного Центру, автор віддає перевагу орґанізації її на акційних засадах. Одначе, вносячи до них значні зміни (напр., відмовляючи на загальних зборах акціонерів дати кожній акції голос), автор сам визнає своє твердження невірним: акційні засади в його проекті навмисно недодержані, як це було і в статуті Украінбанку до революції. Але статут Украінбанку можна було провести, згідно з законом, тільки на „акційних" засадах. В майбутньому проте навіть цю

назву можна буде не вживати тому, що майже кожний кооперативний закон дає можливість утворити кооперативний центр на паєвих засадах, просякнутих кооперативним духом.

На цьому ми кінчаємо свої зауваження відносно праці покійного колеґи. Можна тільки ще додати, що, не дивлячись на деякі серіозні розходження наші з автором, щодо ліпших способів орґанізації кредитової кооперації на Україну в майбутньому, ми щиро твердимо, що книга Івасюка мусить бути визнана цінним вкладом в українську кооперативну літературу. В ній автор намічає ліпші шляхи; в ній він ставить, з розумінням справи і любовю до неї, важніші питання майбутньої орґанізації кредитової кооперації на Україні. А від вдалого вирішення цих питань залежить швидкість і раціональність розвитку кредитової кооперації і кооперації взагалі на нашій батьківщині. — І тому — цю книгу ми вважаємо, безспірно, корисною.

Проф. С. Бородаєвський.

ЕНЕРҐЕТИЧНЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ ТА ПІВНІЧНОГО КАВКАЗУ. (Іванис В., інж. професор Української Господарської Академії „Енерґетичне господарство України та Північного Кавказу". Праці Українського Наукового Інституту том XXIII., серія економічна, кн. 5. Варшава 1934. Стор. 141, ц. 5 зол.). — Проблема індустріялізації українських земель уже довший час є пекучою і разом з тим занедбаною проблемою. Ця занедбаність одначе не лежить ані в природних умовах українських земель, ані в перегнаному в українській літературі природженному ніби нахилі нашого народу виключно до хліборобства. Малий розвиток промислу на українських землях головним чином є наслідком зовнішніх політичних причин. Індустріялізація українських земель затримувалася і затримується в великій мірі штучно. І саме через це проблема індустріялізації стала одним з програмових завдань майже всіх національно-українських течій. Тим самим, у всякого, хто замислюється над прискоренням економічного розвитку нашої Батьківщини, помічається особливий інтерес до енерґетичних проблем. Енерґетичні джерела є одним з найбільш ґеоґрафічно звязаних елементів виробництва. Ступінь забезпеченности ними кожної країни визначає до певної міри ті межі, в яких ця країна може розвивати свою промисловість. Отже питання про те, в якій мірі українські землі забезпечені джерелами енерґії, є разом з тим і одним з головніших питань потенціяльної індустіялізації цих земель. Заспокоїти частинно цю цілком оправдану цікавість є завданням праці проф. В. Іваниса. — Автор розглядає заразом енерґетичне господарство України (в межах УССР) і Північного Кавказу з огляду на дуже тісний орґанічний господарський звязок обох цих країн. Не останню ролю при установленні ґеоґрафічних меж дослідження проф. Іваниса грало мабуть і те, що простори Північного Кавказу у великій мірі заселені українським народом та, що вони з давніх часів є природним тереном масової української кольонізації, хоч сам автор про це ніде не згадує. Що автор в своїй праці досліджує цілий Північний Кавказ, а не лише його етноґрафічно-українську частину (що було б на наш погляд більш доцільним), в цьому мабуть чимало завинив брак окремих статистичних даних відносно українських земель Північного Кавказу. Свою працю автор починає оглядом резервів енерґії та стану її використання на Україні та на Північному Кавказі. Під увагу він бере лише головніші види енерґетичних джерел, що надаються при сучасному стані техніки до використання в народньому господарстві. В цьому розділі автор приходить до висновку, що ресурси енерґії на Україні та Півн. Кавказі ще остаточно не досліджені. Використання відомих уже джерел провадиться нераціонально й хаотично. Резерви вугілля та нафти виснажуються занадто інтенсивно головно для заспокоєння потреб російських земель. — В другому розділі йде огляд способів корисного перетворення енерґії та їхньої особливости на Україні й Півн. Кавказі. Цей розділ закінчується детально розробленим та зведеним в числові таблиці енерґетичним білянсом України та Півн. Кавказу. — Розділ третій дає огляд енерґетики 18 головніших галузів промисловости, а саме: камяно-вугільної, коксової, рудної, металюрґійної, нафтової, млинарської, цукрової, метальообрібної, основної хемічної, цементової, олійної та саломасної, деревообробної, сірникової та паперової, шкіряної, текстильної й трикотажної, керамічної та гутництва, горальничої, спіртової і, нарешті, вироб-

ництва легких металів. Автор констатує, що енерґетика поодиноких галузів промисловости на Україні та Півн. Кавказі не повязана з загальною енерґетикою цілих районів, а осередкові ресурси поодиноких підприємств зужиткову:ться лише в деяких галузях і то з неналежною повнотою. Справа централізування електро-та теплопостачання та їхнє раціональне комбінування перебуває в початковій стадії. — Розділ четвертий присвячений енерґетиці інших галузів народнього господарства, а то: сільського господарства й транспорту та постачанню енерґії містам. — У своїх висновках з цілого огляду автор констатує, що енерґетичне господарство України та Півн. Кавказу потенціяльно має великі запаси горючих матеріялів усіх трьох аґреґатових форм. Головною базою є камяне вугілля та мазут... Лише з пуском Дніпрельстану визначне місце (біля 30%) зайняла також гідроенерґія. Енерґетичні засоби України та Півн. Кавказу заспокоюють не лише місцеві потреби, а й більш як 50% їх експортують за межі територій свого походження. „Ґеоґрафічне розміщення джерел енерґії надзвичайно сприятливе для швидкого піднесення народнього господарства, для хуткого індустріялізування й зокрема для розвитку могутньої металюрґійної та хемічної промисловости". — Шкідливою є безпляновість в експльоатації енерґетичних джерел, яка загрожує швидким вичерпанням деяких джерел, як прим. найціннішого спікливого вугілля в Донбасі. У споживанні різних носіїв енерґії переважує кількісний, а не якісний момент. Техніка перетворення теплової енерґії в силову дуже відстала й неекономна. Енерґопостачання занадто децентралізоване. Роля електровень загального користування мала. Саме підготовлення промисловости до централізації енерґопостачання не переведене. — Закінчує автор свою працю зазначенням низки умов, які необхідні, на його думку, для нормального енерґетичного господарства на Україні та Півн. Кавказі. — Ціла праця проф. Іваниса є солідною речовою критикою сучасного господарювання комуністичної влади та совісним опрацьованням фактичного матеріялу щодо енерґетичних джерел та розміру й способів їхнього використання. В книзі подається скрізь багатий числовий матеріял, подекуди здається, що праця цим матеріялом аж перевантажена. У відповідних місцях автор широко користується для порівняння числовим матеріялом та даними про стан техніки в інших країнах світу, що безперечно підносить цінність цілої праці. На жаль, багато технічних деталів місцями робить працю мало доступною для ширших кол українських читачів, що не мають технічної підготовки. — Чимало місця в цілій праці присвячено Дніпрельстанови та звязаним з ним проблемам, що є позитивною стороною праці. — Наприкінці лишається побажати, щоб з такою ж докладністю були зведені відомости про енерґетичні проблеми і на інших українських землях, бо тут сучасний економіст покищо натикається в своїх досвідах на майже повну відсутність систематизованого матеріялу.

Проф. М. Добриловський.

ПРАВИЛЬНІСТЬ ПРАЦІ МОЛОЧАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ. (Др. В. Лопатнюк: Українська молочарська кооперація в 1932 році. Львів, 1934, стор. 56, 8⁰. Накладом Кр. Мол. Союзу „Маслосоюз".). — Богато в нашій кооперації ухвалено тез і засад, богато з них виконується, але мало є обслідування, чи життя ці тези направду підтверджує. Тому поява цеї праці, яка на основі даних підтверджує правильність праці „Маслосоюзу" та його пляну праці в краю, є для нашого кооперативного життя чималої ваги. До того праця подає не „пересічні", які виводжені для всіх кооператив разом не мають практичного значіння, а розбирає матеріял 8-ох ґруп кооператив, обслідуючи кожну з них; ґрупи поділені на основі скількости доставленого до них молока. Через те праця дає конкретну відповідь на питання, які, що до величини, молочарські кооперативи рентуються і кріпшають та є життєздатними, а які ні. На основі цього обслідування виходить, що: 1) кооперативи з великою доставою молока є життєздатними; 2) достава молока до великих молочарень зростає, а до малих — паде; 3) малі молочарні, через великі кошти перерібки є нерентовні; 4) зріст членів та власних фондів у великих молочарнях; 5) отже у висновку правильну працю виказують тільки молочарні орґанізовані на основі пляну праці „Маслосоюзу" (поверх 2.000 л. денної достави молока), а це вказує на правильність цього пляну. Ці твердження є попереджені великим статистичним матеріялом, який є добре опрацьований.

Книжка є корисною, як наглядний матеріял для тих, що оспорювали правильність праці „Маслосоюзу“. Але є вона теж добрим приміром, як можна на основі статистичних даних дати практичним робітникам на місцях висновки і вказівки для дальшої їх роботи. В цьому ця книжка, невелика обємом, але корисна своїм змістом і висновками, відбиває дуже добре на тлі недавніх великих „статистичних“ видань нашої кооперації з міліонами чисел і даних — без ніяких висновків для практичної роботи на місцях.

ОПИС СЕЛА ТРУСКАВЕЦЬ. (о. О. Пристай: З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного. І. том. Львів—Ню-Йорк, 1933, стор. 248, 8⁰). — Ці спомини мають велику вартість тому, бо в них описане докладно життя сільського хлопчини, що великим накладом сил та енерґії пробився через життя аж до посту визначного громадського діяча. Одначе для історії і описів наших сіл важні ці спомини ще й тим, що автор, у свойому величезному привязання і любові до рідного села, склав його коротку історію, та ще важніше — опис його життя, мешканців і способів господарювання. Цей опис села Трускавця — річ вельми цінна і солідно опрацювана, помимо того, що автор вже десятки років перебуває за океаном та не має можливости тепер бачити свойого родинного місця. Опис села зладжений дуже подрібно та поза означенням положення, описом околиці, розглядом назв і поглядом на населення має такі розділи: трускавецькі купелі: громадські толоки; трускавецькі хати; господарські будинки; опис господарських праць; збіжжа і городовина; скотарство; ноша мешканців; пори року та праці, звичаї і повіря звязані з ними; сади і садівництво; освіта і мораль; гостинність і запопадливість селян; харчі та приладжування страв; сільське ремесло. Опис села міститься на 59 сторінках та дає вичерпуючий образ села Т. так, що читач має нетільки фактичний матеріял, але може відтворити собі працю і життя села на протязі цілого року. Опис села відноситься до рр. 1870-их, а тому він цінний теж, як матеріял до історії розвитку побуту та господарства нашого села. Цей опис повинен стати товчком до того, щоби у нас появлялося більше моноґрафічних описів наших сіл, про які у нас так часто говориться, а про них маємо в дійсності так мало описового матеріялу. — Про самі спомини о. Пристая треба сказати, що вони написані надзвичайно гарно і їх треба прочитати всім, що цікавляться тим, може найцікавішим, етапом національного життя Галичини, що ним була поява рядів інтеліґентів, селянських синів, які під кінець XIX. ст. внесли в народнє життя первні національного відродження — аж до великого зриву включно.

Др. Е. Храпливий.

СУЧАСНА ГОСПОДАРСЬКА КРІЗА ТА ЇЇ ПРИЧИНИ. (Engliš, Karel dr., prof. „Světová a naše hospodářská krise“. Čtyřicet článků z Lidových Novin od listopadu 1930 do ledna 1934. — Str. 217 in 8⁰. — Fr. Borový. Praha 1934). Серед численних видань на сучасні економічні теми, що за останніх пару літ зявилися на чеському книговому ринку, ця нова книжка Енґліша займає безпосередно одно з поважніших місць. В особі Енґліша зеднані і професор політичної економії та фінансової науки і активний діяч в царині економічної політики, як бувший міністр фінансів Чехословаччини та сучасний ґувернер Чехословацького Національного Банку, на який пост Енґліш був призначений відразу після недавньої девальвації чеської корони та в безпосередньому звязку з цією девальвацією. Його великий вплив на останню грошову реформу не підлягає жадному сумніву. І коли ця реформа не набрала точно того змісту, що був би наймиліший Енґлішові, то це сталося головним чином з огляду на міжнародні ускладнення, які могли повстати в звязку з переведенням Енґлішового проєкту. Отже названа вгорі книга є передовсім цінним матеріялом для студіювання тих ідей, що були покладені в основу недавньої валютової реформи ЧСР., та подекуди покажчиком напрямку дальшої конюнктурної політики Чехословацького Національного Банку.

Книжка Енґліша, про яку тут іде мова, не є якоюсь систематичною розвідкою в царині теоретичного дослідження сучасної господарської крізи. Це — збірка опублікованих протягом останніх трьох з чимсь років програмових та полемічних статтей на ріжні теми поточної конюнктурної політики. Але висновки автора в цих статтях побудовані на певному (вірному чи не-

вірному — інша річ) розумінні причини сучасної кризи і творять через це єдине ціле.

Для Енґліша проблема сучасної кризи є в засаді своїй проблемою цін. „Обсяг, приблизна загальність та правдоподібна тривалість зниження цін світових і наших — каже він — свідчить про те, що не йде лише про хитання, навколо пункту рівноваги, себто про наслідок кризи, але про зниження, що має інші причини і само є причиною кризи. Це зниження може бути або дефляційним, або наслідком загального збільшення продукції. В сучасній стадії не можливо обрахувати в числах, яка частина зниження припадає на одно, а яка на друге. Нема змоги виділити вплив продуктивности, зокрема у поодиноких родів товарів (напр. збіжжя), але наглість та майже загальність зниження говорить швидче за те, що йде про зниження дефляційне, бо поступ раціоналізації впливає повільно й секундарно. Треба судити, що головною причиною провалу цін та кризи, що з того виникла, є зміни по стороні золота, тобто по стороні світової валютової адміністрації. У поодиноких родів товарів є і причини, що лежать по стороні товарів“ (стор. 167—168), а також і в інших місцях книги).

Провідним мотивом цілої книги є погляд, що головним в сучасній кризі є зростання цінности золота. Не виключаючи можливості в деяких господарських ділянках також і впливів надпродукції та раціоналізації, Енґліш всеж першим кроком в поборенні кризи вважає виключення впливу валютового чинника. Тільки після цього сталоб видно, що ще далі є нездоровим в господарському орґанізмі та як справу направити (стор. 180). Жадного поліпшення конюнктури не може бути, доки лишиться незмінною звищена цінність грошей, бо подорожчання грошей неоднаково відбивається на всіх господарських числах. При зниженні цін підприємці не можуть в тій самій мірі знизити коштів продукції. На перешкоді цьому стоїть непружність деяких витрат виробництва, а то в першу чергу суспільні та соціяльні тягарі, заробітна платня та борги. Держава не знизує й не може знижувати податкових тягарів, бо вимоги до бюджету не зменшуються, зокрема не знижуються витрати, звязані з обслуговуванням державного боргу. Заробітна платня не може знизитися, бо ціни на засоби споживання робітничих мас в роздрібній торговлі відстають в процесі зниження від цін гуртової торговлі. Нарешті сплата боргів та відсотків на них залежить від умов, на яких були ці борги затягнені, і подорожчання грошей не викликає жадного зниження боргових тягарів. З подорожчанням грошей інтереси промислового капіталу приходять до конфлікту з інтересами фінансового капіталу, що є вірителем промислового капіталу. Тут настає невиправданий поділ фінансового капіталу, на доходах промислових підприємств, „який випливає як податок, підриває підприємство і, зрештою, зменшує трудовий прибуток. Капіталістична продукція хворіє збільшенням тиску фінансового капіталу, фінансовий капітал душить капітал підприємничий“ (ст. 17). — Цілою низкою дотепних гіпотетичних прикладів Енґліш доводить, що збереження на попередньому рівні золотого змісту грошової одиниці даної країни, при загальному падінні товарових цін та зростанні цінности золота, знижує конкуренційну здатність цієї країни на світовому ринку в порівнянні з тими країнами, що пристосували цінність своєї грошової одиниці до нових обставин. — В тій країні, що за сучасної кризи далі тримається золотої валюти з незмінним змістом золота в грошовій одиниці, неодмінно настає розщеплення між зовнішнім курсом валюти і внутрішньою її купчою здатністю. Остання відстає від першого, бо ціни на внутрішньому ринку не падають в тій мірі, в якій дорожчає золото. Завданням розумної економічної політики є вирівнання зовнішньої і внутрішньої цінности валюти. До цього є ріжні шляхи. Дефляцію, під якою Енґліш розуміє „...зниження цін та коштів виробництва за ними, як то відповідає подорожчанню золота“, він відкидає, бо „...дефляція підносить цінність вірительського капіталу і утискує підприємництво та працю. Тиснення цін до низу руйнує рентовність підприємства, а неможливість зниження коштів продукції стоїть на перешкоді зниженню цін відповідно до подорожчання золота. Якщо держава тисне незниженими податками, а заробітна платня є певна й не може бути знижена, — ситуація є ще гіршою“ (стор. 184).

Лишається таким чином пристосувати валюту до нових умов, тобто стабілізувати господарські числа на сучасному рівні та вирівняти внутрішню

й зовнішню цінність національної валюти. Тут може бути або зниження золотого змісту в грошовій одиниці, або перехід до паперевої валюти без інфляції, по прикладу Англії. Останній спосіб є добрий. Одначе для Чехословаччини, на думку Енґліша, це „...методольоґічно не було б мудрим". Але і зниження золотого змісту грошової одиниці натикається на питання, — в якій мірі це зниження треба зробити. Крім того не відомо, „...коли золото прийде з панчох, інакше розподілиться і т. под. — чи не знизиться його цінність"... Невідомо також, на якому рівні будуть стабілізовані фунт стерлінґів та доляр. Між тим неможна безперестанно міняти золотий зміст корони. Через це за найкращий засіб Енґліш вважає систему валютових премій при зовнішньому товарообміні. Система валютових премій мала б, на думку Енґліша, полягати в тому, що, при залишенні незмінним золотого змісту корони, емісійний банк монополізує торговлю девізами і за кожну пропоновану йому девізу доплачує поверх курсу певну вирівняльну квоту, а при продажі девіз стягує вирівняльну квоту з покупця в тому самому розмірі. Розмір валютових премій дається змінювати відповідно до змінних обставин ринку та до хитання цінности золота. Отже ця система є більш елястичною, ніж зменшення золотого змісту в грошовій одиниці. За допомогою системи валютових премій „...буде досягнений той самий наслідок, як це булоб при зниженні золотого змісту корони: дома зістануть ціни на попередньому рівні, внутрікраєва цінність корони, вкладів, платень і т. д. не зміниться, але усунуться довозові премії та покути на вивіз (тут автор має на увазі диспаритет між цінами внутрішнього й закордонних ринків. М. Д.), усунеться диспаритет між зовнішньою і внутрішньою цінністю корони, країна перестане бути найдорожчою, буде здатна до конкуренції з чужиною" (стор. 191).

Шукання причин сучасної кризи в тих змінах, що повстали по стороні грошей, у Енґліша не є чимсь новим чи ориґінальним. З легкої руки G. Cassel'a цей погляд нині є дуже поширений. За ними стоїть ряд таких видатних в науковому світі імен, як: Irwing Fisher, Hawtrey, Keynes, O. Hahn, Warren і інш. Гарячим прихильником цього погляду азявив себе також голова т. зв. „Золотої Делеґації" Фінансового Комітету Ліґи Націй Albert Janssen (який одначе лишився там в меншості). Взагалі питання про конюнктуро-творчу ролю грошового фактора, що виникло в зародках ще в минулому столітті (Laveleye, Juglar), є нині однією з дуже актуальних спірних проблем економічної теорії. Але на нашу думку монетарне походження сучасної кризи є дуже сумнівним. Ця криза є наслідком цілого комплексу причин, як економічного, так і позаекономічного порядку, а головним чином того здвигу в співвідношенні економічних сил світового господарства, що стався під впливом світової війни. В складі цих причин золоту належиться не перше місце. Вплив монетарного фактора на післявоєнну конюнктуру є секундарним явищем, зумовленим прімерними причинами, що визначили собою цілу секулярну стаґнаційну хвилю, яка, за загальним признанням ще з 1920 року опанувала світовим господарством.

В підтвердження своєї тези про монетарне походження кризи Енґліш посилається на загальність зниження товарових цін. Але саме тут це не може служити жадним доказом, бо, поперше, зниження цін всіх товарів може статися і в наслідок загальної надпродукції, отже з причин, що лежать по стороні товарів, а подруге, коефіціент сучасного зниження цін далеко не однаковий для ріжних товарів. Якщо виключити вплив на ціни сільсько-господарської кризи, то схема зниження цін на промислову сировину та індустіяльні вироби швидче дасть характерний образ руху цін по щаблях елястичности попиту, як це й буває при загальній надпродукції. — Цінність книги Енґліша таким чином не лежить в аналізі причин сучасної кризи. Цікава вона головним чином тими рецептами, що їх дає Енґліш для боротьби з кризою та її наслідками та майстерною льоґічною конструкцією образу тих наслідків, які мають настати у випадку здійснення того чи іншого проекту. В межах короткої рецензії ми не можемо спинитися на кожному з багатьох заходів, що рекомендує автор для боротьби з кризою. Найголовнішим з них є згаданий нами проект пристосовання валюти до нових господарських обставин, який заслуговує на особливу увагу незалежно від того, що вважати за причину кризи. Самої кризи їм безперечно вилікувати не можна. Але цим ще не говориться, що він є зайвий в тих умовах, коли два найбільші центри світового

економічного життя — Анґлія та Америка стали на шлях зниження цінности своєї валюти та коли велика частина валют в цілому світі відхилилася від свого золотого паритету. — Хоч праця Енґліша головно присвячена льокальним проблемам чехословацького народнього господарства, одначе по своїх висновках вона має далеко ширший інтерес. Простудіювати цю працю необхідно мусить кожний, кого цікавить сучасна економічна політика Чехословаччини. Але і для зрозуміння ріжних заходів конюнктурної політики в інших країнах праця Енґліша може дати багато цінних думок.

Проф. М. Добриловський.

ПЛЯНОВІСТЬ ПРОДУКЦІЇ У ЧЕХОСЛОВАЦЬКІМ ХЛІБОРОБСТВІ.

(Zemědělský plán v produkci rostlinné s některými vztahy k výrobě živočišné v Československu. Soubor přednašek z ankety Československé Akademie Zemědělské konané dne 6/XII. 1933. — Praha 1934, — накладом Čsl. Zeměd. Akad., — стор. 150, 8⁰).

Публікація надзвичайно цікава, як спроба увести пляновість у продукції в сільському господарстві при сучасній господарській системі. Причиною до анкети Чсл. Хліборобської Академії в цій справі був надмір продукції збіж в ЧСР., а разом з тим заломання цін на збіжжа, якого надвижки треба було згодовувати. На анкеті виголошено 12 рефератів, які представляють стан поодиноких ділянок продукції чсл. хліборобства, а при кінці поміщено проєкт пляну продукції, який мавби обовязувати вже в близькому часі. — Провідною гадкою вислідних анкети та наміченого пляну є усунути надпродукцію жита, вівса, а частинно також ячменю. Ця надпродукція вийшла звідти, що поширилася управна площа збіжжа так, що коли в р. 1923 виносила вона 54% всеї ріллі, то в р. 1933 виносила вже 61,35% всеї ріллі. Збільшення площі збіжжа переводжено цілком нераціонально, бо пр. околиці з дуже інтензивним способом господарювання (бурячані) збільшили саме площу жита о 135 тис. гектарів, а екстензивні околиці збільшили якраз площу пшениці о 137 тис. гектарів. В цьому-ж часі зменшилася площа пасовиск і сіножатий о 170 тис. гект., а пашних рослин на ріллі о 270 тис. гектарів, а через те показався брак паші у господарствах. Цей брак паші доводить часто до катастрофального випродування худоби, через що пропадають мілярди для народнього господарства. Чсл. тваринництво виказує тепер дефіцит 1.228 тис. сотнарів білковин і 2.919 тис. сотнарів крохмалю, який-то дефіцит неможна покрити згодовуванням надвижок збіжжа, до яких всеодно треба спроваджувати зза кордону додатково ситні паші. Зменшилася теж управа метеликоцвітних, які справляли землю азотом та поправляли її фізичні прикмети, даючи при тому дуже добрий корм для тварин. Звідси плян передбачує зменшення управної площі збіж на 200.000 гект., яку-то площу треба використати, крім пашних рослин так: 65 тис. гект. на кукурудзу, на олійні (лен, ріпак, соя і ін.) 60 тис. гект., на текстильні 10 тис. гект. та на насіння трав і т. д. — 10 тис. гект. Плян передбачує поширення садів, а передовсім збільшення площі винниць о 10 тис. гект. З площі збіж плян передбачує зменшення площі жита о 100 тис. гект. (10% дотеперішної площі), ячменю о 40 тис. гект. (6%), та вівса о 60 тис. гект. (8%). Отже і зменшення і збільшення площі поодиноких родів рослин є докладно передбачене. Разом з тим плян передбачує монополь у викупні збіжжа по твердих цінах, а саме пшениці по 150 кч. за 1 сотнар, жита по 130 кч., ячменю по 125 кч. та вівса по 110 кч. Є це збільшення ціни у порівнанні з теперішною. Разом з монополем торговлі збіжжам жадає плян також зосередження торговлі ввоженими товщами та збільшення продукції власних товщів, передовсім масла і оліїв. Отже реґляментація управної площі іде в парі з реґляментацією збуту. Щоби цей плян був переведений правильно і відповідно для поодиноких околиць, будуть визначені площі під головні збіжжа в повітах через повітові уряди при допомозі хліборобських товариств та аґрономів. В роках урожаю передбачує плян маґазинування збіжжа. — Ця публікація є першим реально опрацьованим пляном обмеження згл. наладнання хліборобської продукції в системі індівідуальних господарств і тому цілий хліборобський світ стежить з заціклавленням переведення його в діло. Поміщені в публікації реферати богаті в числа і порівнання та дають повний образ сьогоднішного положення чсл. хліборобства у рослинній ділянці.

Др. Е. Храпливий.

ПОЛІТИКА МІЖНАРОДНЬОГО ХЛІБОРОБСЬКОГО ІНСТИТУТУ В РИМІ ТА ПЛЯНОВЕ ГОСПОДАРСТВО. (Dr. Jan Lutosławski: Wahania myśli rolniczej. 1. Rzut oka na politykę M. Instytutu Rolniczego w Rzymie w ostatniej fazie światowej depresji ekonomicznej w związku z udziałem Polski w jego akcji. 2 Pogląd rolniczy na koncepcję gospodarki planowej i jej widoki. Warszawa 1934).

Ця книжка дає на тлі останнього засідання комітету сіл.-господ. економіки при Міжн. Хліб. Інституті в Римі, що відбулося в березні ц. р., низку гадок про ролю самого Інституту і його можливу допомогу у находженні шляхів виходу з господарської кризи, а дальше обговорює можливости плянового господарства в хліборобстві, яка — то тема була теж предметом нарад цього засідання. Попри зясовання самої теми дає автор низку картин праці самого Інституту та сильветок поодиноких його працівників, що вияснює неодно потягнення цеї надзвичайно важної для світового хліборобства установи. Віссю книжки є справа плянового господарства, проти якого висуває автор надзвичайно сильні арґументи, стаючи рішуче проти нього та проти встрявання держави у справи, яких вона не в силі вирішити і ними покермувати. „...Плянове господарство виходить з фалшивого заложення всемогучости держави. Хитання хліборобської думки мусять скінчитись. Хлібороби мусять зі збільшеною послідовністю та силою домагатися належних їм услуг держави, але мусять спиратись головно на себе, бо в путах плянового господарства вдусяться цілком...“ Отсе провідна вислідна цеї книжки. Книжка написана цікаво, а познайомлення з нею конечне, хочби ізза чималого впливу на хліборобський світ прихильників плянового господарства, якому вона протиставиться.

Др. Е. Храпливий.

ШЛЯХИ ПОСТУПУ ПОЛЬСЬКИХ СЕЛЯН. (Wiktor Bronikowski: Drogi postępu chłopa polskiego. — Biblioteka Puławska № 41. — Warszawa 1934, стор. 384, 8⁰). — Це перша праця, яка старається представити шляхи поступу польських селян нетільки як економічне, але перш за все, як соціольоґічне явище. Сперта ця праця на анкеті проф. Буяка, на яку відповіло 115 діячів (16 б. пруські землі, 48 Галичина, 42 Конґресівка, 9 східні землі), одначе вона не є звичайним опрацюванням цеї анкети, бо поза нею використано майже вповні всю літературу, що відноситься до цього питання. Через те ця книжка стає джерелом, в якому можна найти літературу, з якої можна розробляти вже поодинокі ділянки цілого широкого питання селянського поступу. Докладно розроблені тут явища селянського поступу за останніх 50—60 років, при чому автор старався представити рівнобіжно події на всіх польських землях. Праця починається обговоренням ваги села для держави й народу. Дальше обговорено дотеперішню літературу, використану для праці, а зокрема її значіння для цеї праці; поза цим обговорено саму методу праці та використані матеріяли. В другій частині обговорено зовнішні умови селянського поступу (політичні, орґанізаційні і господарські), в третій прикмети селянина (реґіональні ґрупи, одиниця в родині, культура матеріяльна і духова, суспільні обєднуючі чинники). Четверта частина призначена обговоренню керманичів села, а пята засобам ширення освіти і покращання господарювання. Вкінці в розділі „Похід поступу“ обговорено в історичній перспективі його досягнення на польському селі. Четверта і пята частина — це нарис громадсько-аґрономічних праць, які село переводило, при чому докладно обговорено засоби громадської аґрономічної праці та методи її роботи. Книжка ця дуже цінна так підходом до самої теми, як її ясним опрацюванням, а також зібранням великого матеріялу та його використанням. І тому власне автор непотрібно обнизив рівень доброго викладу предмету випадами, які в такій книжці, що появляється в такому видавництві, хиба не повинні находитися; ось речення на стор. 117: „Пузьнейша дзялальносьць Росіян на Волиню заменіла іх (польських осадників) в православних, зась інтриґі веденьске і берліньске на земях червеньскіх в боюйонцих „Украіньцув“... Останні слова характеризують наявно, яке поняття має автор про політичні та національні відносини на західніх землях. Коли при цьому пригадати наші поміченя, які ми висловили при обговоренні книжки „Уніж“ (УАВістник, книжка 1, 1934), що появилася в цім-же видавництві, то мусимо ствердити, що редакція видавництва не все доглядає за тим, щоби в книжках не появлялися

хочби й дрібні місця неповажного характеру, які обнижують їх наукову вартість та обективність. Др. Е. Храпливий.

ВІТАМІНИ. — (Les vitamines — résumé de la question par G. Yakovliv Ing. I. A. A. I. Gx. Bruxelles — 1932). Ця коротка, але дуже інструктивна брошурка є відбиткою з „Annales de Gembloux“ орґану Аґрономічного Інституту в Бельґії та інформує нас про стан дослідів над вітамінами після грудня 1930. Автор вказує на вагу питання про вітаміни для хліборобства та труднощі досліду. Склад вітамінів не все є знаний, вони відділовують в зникаючо малих скількостях і є незаступимі у всіх вітальних процесах, а брак їх спричинює забурення в відживі орґанізмів. — Вітаміни ділимо на дві ґрупи: вітастерини (розпускаємі в товщі), конечні в періоді росту, ділення і розроджування та властиві вітаміни, (розпускаємі в воді), яких запотребування є постійне, менше в дитячім, максімальне в дозрілім віці. Вітаміни обох ґруп діляться ще на роди, означувані символами від А до Н. Автор дає три табеляричні зіставлення; в двох перших подає функції і властивости поодиноких вітамінів, в третій подає богацтво чи брак кожного роду вітамінів в найважніших середниках поживи. Найбільше вітамінів мають: городовина, овочі, масло, жовток, железа, багато: деякі рослинні олії, молоко і свіжий сир, доволі: конфітури, мід, зерно, мало: бульви і коріння, мало або зовсім без вітамінів є біла мука, тваринні товщі, марґарина; білко не має ніяких вітамінів. — Багато залежить від цього, в якім стані споживаємо продукти, яку перейшли вони перерібку, а навіть, як їх виплекано. Сира капуста має дуже багато вітамінів, квашена зовсім не має, нелущений риж оден з найбогатших у вітаміни, лущений зовсім вітамінів не має. Рослини, випродуковані на штучних погноях мають куди менше вітамінів чим виплекані на звичайнім обірнику. Свіжі продукти мають все більше вітамінів, чим зівялі, або перестарілі. Промислова перерібка, ферментація, дестиляція і т. п. убиває або бодай зменшує скількість вітамінів. Інж. Ю. Мудрак.

ЧАС ОТЕЛЮВАННЯ КОРОВ І ЕКОНОМІЧНИЙ ВИСЛІД ГОДІВЛІ. (Prof. J. Marcq et A. Devuyst: Considérations d'ordre zoo-économique sur l'époque de la mise-bas en relation avec la production laitière et l'élevage, chez les bovins. — Bulletin de l'Institut Agronomique et des Stations de Recherches de Gembloux, Tome III, № 1, pp. 32—51, Février 1934).

На основі цілої низки досвідів і спостережень, обоснованих поважним числовим матеріялом, стверджують автори, що продукція молока є найбільшою у коров, що отелюються від жовтня до січня. Корисність часу отелення у відношенні до продукції молока можна уложити у такі ступені: початок зими (найкорисніше), початок осені, початок весни, початок літа (найменше корисно). Найкориснішим для отелення у звязку з продукцією молока є місяць грудень, найменш корисним часом — місяць червень. Коли брати на увагу якість, то жовтень—листопад з одної сторони, а травень з другої — є екстремами. — Теоретично повинна корова, що отелилася 1. червня чи 1. грудня давати такіж самі доходи; але що ціна молока в грудні більша, то і дохід при зимовому отеленні богато вищий. Остаточний вислід є ріжний в залежності від скормлюваної паші і пайків, ціни на ситні паші та ціни на молоко. — Автори є погляду, що твердження, будьтоби було вказаним використовувати саме найсильніші корови з найбільшою продукцією, не є оправдане. Бо дохід росте пропорціонально, а не рівнобіжно до скількости доданих ситних паш. — Найкращий зиск залежить від найбільш раціонального використання продуктів власного господарства. Щоби його докладно обчислити треба від приходів брутто відчислити видатки на ситні та інші грошові витрати. Так обчислений зиск треба перерахувати на 1 гектар, отже цілий зиск поділити скількістю гектарів поля. — Коли брати на увагу не продукцію молока, але плекання і вгодовування худоби, то осінне і зимове отелювання є також найкраще. — Корови, що отелилися в осені—зимі, виказують малий нахил до того, щоби черговий раз знову отелюватись в тому часі; тоді (осінь—зима) охота є коротша та не виступає так різко і може незамітно перейти, тимбільше, що корови перебувають в стайні. Одначе і з тої причини може лактація бути довшою. — Вкінці автори твердять, що такі чинники як „раса“, „високий дохід“, „низький дохід“, не відограють жадної ролі у поданих до-

слідах. — Ці досвіди є для нас дуже цікаві та у головному потверджують ті напрямні, які у нашій агрономічній праці ввів „Сільський Господар".

РІДКИЙ ВИПАДОК МНОГОПЛОДНОСТИ У КОЗИ. (Dr. Cyril Kučera — Brno. Vzácný případ mnohoplodnosti u kozy. — Věstnik Československé Akademie Zemědělské. Roc. IX. 1933 č. 6—7).

В годівлі домашних тварин бувають випадки, що плодність деколи буває інша як це є правилом для даного роду тварини. — Коза родить з правила 2 козлинят, але бувають випадки, що кількість молодих є більша а саме 3—6. При більшій кількости молодих звичайно частина з них (слабші) в короткому часі гине. — Інститут годівлі і плекання домашних тварин Високої Ветеринарної Школи в Брні в Ч.С.Р. закупив козу, яка уродила 27. III. 1933 р. 6 молодих. Коза є санської раси, до 7 року родила 6 разів, а то 1, 2, 3, 4, 3 і 6 молодих, разом 19 козлинят. При більшій кількости молодих трапляються чорно-білі, що вказувалоби на домішку крови іншої раси. — Білі козлинята (4) є роду мужеського, а чорно-білі (2) жіночого роду. — Випадок цей є знаменний тим, що всі козлинята правильно розвинулися і є здорові, якого то випадку досі в літературі не зазначено. Коза по відлученню молодих давала 4 літри молока денно. — Коза і молоді будуть в дальшому досліджуванні, а автор звертається до господарських працьовників з проханням, щоби про подібні випадки многородности повідомляли наукові інститути, та як це можливо, щоби заховати плодові оболони (у формаліні розріджeній 10 разів водою) для анатомічних і гістольоґічних розслідів. —

Др. М. Холевчук.

ПОРІВНУЮЧІ ДОСВІДИ ВГОДОВУВАННЯ БЕЗРІГ. —(Dr. Cyril Kučera: Srovnàvacé krmné pokusy na vepřích. — Klinické spisy Vysoké školy Zvěrolekařské Brno, Československo, svazek IX. 2—3. — 1932).

Тяжкі господарські умови заставляють глядіти за найдоцільнішими способами годівлі домашних тварин, якими можна би осягнути найліпші успіхи. Проф. Др. Кучера, управитель Інституту годівлі і плекання домашних тварин при Високій Ветеринарійній Школі в Брні, перевів в цьомуж інституті порівнуючі досвіди, які мали на цілі провірити: 1. значіння додатку малої кількости рибячої мучки і зеленої паші, до інших основних кормів при вгодовуванню свиней; 2. значіння меляси при вгодовуванню свиней; 3. ужиття пашного цукру (з мелясою) до вгодовування свиней; 4. значіння Борлакової (щитової) залози (glandula thyreoidea) на використання відживчих речовин свиньми при вгодовуванню; 5. успіх вгодовування свиней пшеничним ґрисом з млинів і пшеничного солоду. — Для кожного досвіду ужив автор по кілька ґруп свиней в кожній по кілька (3—6) штук того самого віку та приблизно рівної ваги. Основний корм двох ґруп був однаковий. Одна ґрупа діставала додаток корму, якого ділання провірювано, а друга ґрупа свиней не діставала цього корму, щоби саме цею ґрупою можна було означити ріжницю вгодування свиней приданими кормами. — На основі багатого досвідного матеріялу автор подає такі висновки: 1. а) Додаток малої кількости рибячої мучки (30—60 ґрам. денно на штуку) впливав значно на побільшення приросту і поменшення кількости речовин (білка і крохмальних еквівалентів) на 1 кґ. приросту живої ваги. б) Кукурудза, додана до мішанок зерна збіж, метеликоцвітних та ґрису, впливає корисно на ріст молодих свиней. в) Горох і збіжжа (ані поодиноко, ані в їх мішанках) самі не є вистарчаючим кормом для молодих ростучих свиней. г) Кількість білка і крохмальних еквівалентів на приріст 1 кґ. живої ваги зменшується при відповіднім додатку вапневого вугляну до кормів збіжевих, збіжевого ґрису або метеликоцвітних. 2. Меляса у відповідних мішанках з макухами, або іншими кормами походження рослинного і тваринного, може заступити при вгодовуванню свиней рибячу мучку. Вгодовування свиней відповідними мішанками з мелясою є під оглядом господарським корисне. 3. Пайка меляси на 100 кґ. живої ваги для свиней о приблизній живій вазі 50 кґ. може виносити без шкоди для здоровля 1 кґ. — З пашним цукром треба додати тільки меляси, щоби кількість цукру в них виносила 1.75—2 кґ. на 100 кґ. живої ваги. При вгодовуванню мелясою або пашним цукром з мелясою треба звер-

гати увагу на консистенцію відходів, та придатком відповідної кількости плину (молока, води) реґулювати корм так, щоби свині не діставали запору ані розвільнення. 4. Свині, позбавлені щитової залози використовують ліпше речовини, то є спотребовують на приріст 1 кґ. живої ваги менше речовин як свині нормальні. 5. При вгодовуванню свиней з додатком ґрису з пшеничного солоду вийшло менше речовин на приріст 1 кґ. живої ваги як при вгодовуванню свиней з додатком такої самої кількости млинарського пшеничного ґрису, що вказує на більшу відживчу вартість ґрису пшеничного солоду.

Др. М. Холєвчук.

ЯКІСТЬ БЕКОНОВОГО МАТЕРІЯЛУ. — (Prof. Karol Różycki: Wyniki badań nad jakością materjału bekonowego. Przegląd hodowlany 1934 № 2 i 3).

За ініціятивою Польського Беконового Союзу переведено в 25 союзних беконових різнях помір свиней, які доставлено до тих різень в часі між 3. а 8. квітня 1933 р. — Ціль тих помірів була, щоби провірити, який саме матеріял приходить до різень, та щоби можна було слідити за причинами, які впливають на ліпшу чи гіршу якість годівельного матеріялу. Поміри переведено на 13.635 свинях, які походили з 127 повітів, а саме в таких різнях: Ходорів 924, Хойниці 387, Черневичі 494, Бродниця 286, Бидґощ 514, Дембиця 720, Ґнєв 121, Ґнєзно 936, Ґродзіск 469, Ґрудзьондз 510, Яновець 253, Ярослав 705, Кемпно 331, Тарнів 771, Косцєжиска 791, Краків 439, Люблин 678, Львів 486, Накло 729, Оборники 443, Сьрода 417, Свєцє 330, Тчев 447, Торунь 494, Золочів 960. — В різнях переведено такі поміри: 1. довжина кадовба, 2. бита вага, 3. грубість солонини на лопатці, 4. грубість солонини на хребті, 5. грубість солонини на заді. — Зібраний матеріял опрацював проф. Кароль Ружицький. Він ствердив, що причиною зачислення до гіршої якости битого матеріялу буває переважно за велика вага битих свиней, які мають надто грубу солонину над лопатками, хоча бувають і виїмки від цього правила, а саме, що й у лекших свиней можна стрінути грубу солонину над лопатками, але це трапляється в малій кількости випадків. Натомість грубість солонини на хребті і заді відповідає в більшости стандартним приписам і то так у довших як і у коротших свиней. Довші свині мають з правила грубшу солонину над лопатками, бувають одначе і виїмки. Найдовші свині бувають з правила найтящими. Бувають і виїмки, що довгі свині бувають лекшими від коротших. Проф. Ружицький ствердив, що грубість солонини над лопатками виказує найменші колибання, що вказувалоби на те, що це прикмета більше усталена і трудніша до опановання через годівельника. Грубість солонини побільшується зі збільшенням ваги кадовба. Проф. Ружицький завважує, що ця праця не може дати основ до кваліфікації беконового матеріялу, а то для того, що при помірах не узгляднено багато чинників, які мають вплив на формування орґанізму як пол, вік свиней, спосіб годівлі і плекання свиней. — Автор висловлює думку, що після всякої правдоподібности не годівельний матеріял буде причиною уємного висліду лише чинники, які впливають на формуванняся матеріялу. Цю думку потверджує висказ одного з директорів ходорівської беконярні, який запитаний, яка саме раса надається найліпше на бекони відповів, що між всіми расами і нерасовими свиньми є бекони першої і послідньої якости. Ствердження цього для нас годівельників має велике значіння, а саме ми мусимо звернути пильну увагу якраз на ті чинники, які мають вплив на таке чи інше формування орґанізму, щоби можна було ними орудувати так, як цього господарські обставини будуть вимагати. Автор закінчує свою працю такими висновками: 1. Продовження кадовба є корисне для якости солонини. 2. Побільшення битої ваги впливає у великій мірі на побільшення грубости солонини, тому належить зміряти до поменшення битої ваги. 3. Спосіб годівлі треба управильнити в тому напрямі, щоби матеріял, вгодовуваний на бекон, одержував корм у відповідній кількости і якости для даного віку і ваги.

Др. М. Холевчук.

З НОВІЙШОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПРО БІОЛЬОҐІЧНО-ДИНАМІЧНІ СПОСОБИ ГОСПОДАРЮВАННЯ. — (Die Not der Landwirtschaft. ihre Uhrsahen und ihre Überwindung von Dr. Erhard Bartsch" — 133 ст., яка вийшла в 1932 р. в 3. виданні). Автор цеї праці є землевласником та редактором мі-

сячника „Деметер“, посвяченого розробленню біольоґічно-динамічної методи. Автор стверджує, що хліборобство, яке є підставою істнування і добробуту народів, війшло в крайно критичне положення. Причини крізи слід шукати в еволюції, яку перейшло хліборобство, залишаючи постепенно давні методи, оперті на спірітуальних основах, многовіковім досвіді та традиціях та вихіснуючи вітальні сили природи, з рівночасним переходом до нових інтелектуальних метод думання і праці, приноровлених сучасною матеріялістично-механістичною цивілізацією. Методи ті, які в приміненні до промислових і технічних ділянок показалися дуже успішними, примінені до живих орґанізмів, як почва, рослини, живини та загалом до хліборобства, показались в кінцевім результаті деструктивними. Одиноким виходом з крізи є примінення в хліборобстві, створених д-ром Р. Штайнером біольоґічно-динамічних метод господарювання, які при систематичнім зменшенні коштів продукції збогачують стало вітальні сили почви та ґарантують квалітативну та віджи вчу вартість зборів. Праця д-ра Барча складена з двох частин. В першій, коротшій, подано власні виводи автора в так ядерній формі, що дальше скорочення неможливе і слід би їх в цілости переповісти, на що не позваляють рами цеї замітки. Друга частина подає витяги з праць учених і хліборобів, аналізи знатоків та офіціяльних інституцій з цілого світу та найріжніших поглядів і світоглядів, з яких довідуємося богато прецікавих, а мало знаних річей. Є се своєрідний збір документів, сказатиб, „зелена книга“ хліборобства, яка дуже помагає читачеви до вироблення власного погляду. — В частині праці, посвяченій критиці сучасних метод господарювання бачимо діяґрами, які виказують виснаженість (Bodenmüdigkeit) по довшім інтензивнім навожені почви штучними поґноями і механічній управі землі, яка маніфестується в сталім упадку плодючости та спричинює пасивність господарства; показано фатальний вплив паші, випродукованої на штучних поґноях і до певної міри стосування ситної паші на здоровля домашних тварин та на якість молока. Довідуємось, що з муки, випродукованої зі збіжа, виплеканого на штучних погноях, не спосіб випечи хліба і треба до неї додавати муки, спроваджуваної з Румунії, або іншої країни, яка штучних погноїв не уживає, або уживати хемікалій, які зовсім не впливають на поліпшення якости хліба, так що його споживання поважно загрожує народному здоровлю і пособлює поширенню таких хоріб, як рак, сціп і т. п. Не можна тому дуже дивуватись, бо заки збіжжа змелеться на муку, його в високоцивілізованих країнах байцують і білять всякими арсеновими, ртутевими, ціяновими та хльоровими препаратами, зовсім так, начеб йшло о виріб, скажім штучного шовку. Цікаві є теж ґрафічні порівнання вислідів живлення тварин зерном, випродукованим на штучних погноях і біольоґ.-динам. методою. — Жахливі просто є висліди стосування трійливих хемікалій для поборювання рослинних і звіринних шкідників, яких фабрикація творить одну з важніших ділянок німецької промисловости. В деяких околицях затроєння трави під деревами, сприскуваними тими трійлами, спричинило смерть і захоріння соток домашних тварин та винищення на терені Німеччині кількадесять міліонів птахів, найкращих помічників при поборюванні звірячих шкідників. Окремий відділ посвячений шкідливому діланню штучних погноїв на розвій дрібнотворів та дождженика. В частині праці, посвяченій б.-д. методі подано експериментальні висліди про ділання місяця та інших небесних тіл на засіви та про динамічне ділання найменших частиць, на якім опирається стосування б.-д. препаратів, а вкінци найбільше місця посвячено досвідам над діланням б.-д. господарки на почву, яка стає лекшою до управи, на відпорність рослин на посуху, на управу метеликоцвітних рослин, лук і пасовиск, на хороби рослин і тварин. Б.-д. метода через подавання здорової паші запобігає в значній мірі хоробам тварин, які майже ніколи не приймають епідемічного характеру, колиж такі хороби спорадично виступають, стосується своєрідну терапію, створену д-ром Шнайдером, при якій уживається фармацевтичних препаратів, вироблюваних з лічничих зел. Найбільш актуальними є зіставлення економічних ефектів обох метод, які виказують на гадку автора переваґу б.-д. методи через ощадність видатку на погної, які витворюється мінімальним коштом у власному господарстві та на ситну пашу, якої потреба відпадає через збільшену продукцію метеликоцвітних рослин і зеленої паші та збільшену видатність лук і пасовиск. — Автор, послугуючись строго науковою

методою, подає необхідні вступні відомости про б.-д. методу, яких треба би шукати по дорогих, а тим самим недоступних для загалу джерельних працях. Технічною сторінкою господарки автор в книжечці не займається, як взагалі нема ще суцільного підручника для стосування б.-д. методи в практиці, бо метода є ще все в стадії студий і розроблювання. Внедовзі мають появитися дальші підручники, передовсім зі садівництва і городництва, основані на біольоґ.-динамічнім способі господарювання. Інж. Ю. Мудрак.

ОЗЕРА ЗАКАРПАТТЯ. — (Dr. Karel Kuchař: Jezera východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. Sbornik II. sjezdu čsl. geografu w Bratislavě 1933).

Досі не було суцільного опрацювання озер Словаччини й Закарпаття. В тій праці подає автор перегляд головних вислідів теренових праць над схід.-словацькими озерами, які вже закінчені й над озерами Закарпаття, які ще остаточно не закінчені. Озера схід. Словаччини це виповнені водою заглибини, повсталі в вибухових скалах, а озера Закарпаття завдячують в більшости своє повстання діяльности ледняків. Теренові праці були переведені впродовж 3 тижнів в літі 1932 р. Вертикальне розчленовання озер знято при помочі поліґонів, або, де це було неможливе, при помочі тріянґуляції. Щодо глибини пороблено численні поміри у всіх озерах. На основі одних і других помірів сконструовано мапи з однометровими ізобатами в мірилі 1 : 1000. Найважніші висліди для поодиноких озер представляються так:

НАЗВА	Над рівнем моря	Положення		Величина в га		Макс. глибина м.	Склін дна	Макс. обєм води	Темпер. води	Барва води	Проглядність м.
		φ	λ	згідно з катастр. зап.	згідно з помір. автора						
Вел. Вигорлятське озеро	618 м.	48°45′15″	22°12′14″	12·8	13·8	25·1	12-15°	1¼ міл.	4·2°	Чисто зелена	5·2
Мале Вигорлятське озеро	727 „	на зх. від В. Вигор.			0·4	4					
Оз. Винна	205 „				8·7	3·6	1° 30′	133.000			13
Оз. Ізра	448 „	48°34′12″	21°30′	3·9	3·7	8·4	5° 45′	130.000			11
Оз. Мала Ізра	492 „	на п. сх. від о. Ізра			0·8						

Господарське значіння озер невелике. Вел. Вигорлятське озеро було водним резерватом для фабрик заліза в Реметских Гамрах. Вода з озера Ізра — служила як погін для млинів. Ізра і Винна має значіння для риболовства. Туристичне значіння — дуже мале. Др. Ігор Федів.

ОХОРОНА ПРИРОДИ. — („Ochorona przyrody“, organ Państwowej Rady Ochrony Przyrody, Rocznik 13, Kraków 1933). Черговий річник цего знаменитого видавництва містить побіч статтей загального характеру, а саме о. К. Махальского: „Охорона природи в чернечих правилах і конституціях“, В. Шафера: „Охорона природи та вимоги суспільної гіґієни“, Б. Шретера: „Уваги про звязок між природою та архітектурною стариною“ і В. Кульматицького: „Занечищування вод і охорона природи“, серію статтей про істнуючі і проєктовані в Польщі заповідники (резервати). Отсі статті відносяться до наших земель: Ш. Вердака: „Про скально-лісний резерват коло джерсла Стиру в Поникві“, Я. Урбанського: „Проєкт резервату на горі Осій біля Вигоди“, Й. Йанка: „Вишнева Гора на Волині“ (побіч Городка, біля Рівного), Й. Фудаковского: „Новий ссавець польської фавни — карпацький пільник“ (відкритий на терені Чорногори), та Р. Кунце і Я. Носкевича: „Фавністична

характеристика двох степових резерватів в пол.-сх. Польщі" (а саме на горбку Макітра на пол. схід від Бродів і на горбку Масюк побіч Острівця на Покутті). — Окремі відділи річника посвячено міжнародній орґанізації охорони природи і охороні природи за границею. — З офіціяльної частини довідуємося, що заряджено охорону дикого міґдала (Amygdalus nana) та ставчака звичайного (Ephedra dystachia) на Поділлі, старих дубів в Брилинцях, перемиського пов., старого дуба побіч церкви в Дубні, ланьцуцького пов., старої липи при вул. Косцюшки в Самборі, дубів біля церкви в Рудці, ярославського пов., старих тополь при дорозі в Росохачи, чортківського пов., модринової алеї на Гараю біля Жовкви, „Башти Кміти" в Глиннім біля Ліська та 6 га ліска біля Барвінка. В наведеній повище статті Ш. Вердака стверджено, що перший резерват на терені теперішньої Польщі, оснований пок. Вол. Дідушицьким біля Пеняків, брідського пов., знищено цілковито в часі світової війни.

Крім річника видала Д.Р.О.П. ще „Sprawozdanie z działalności P. R. O. P. w roku 1933 — napisał profesor dr Władysław Szafer, przewodniczący P. R. O. P., Kraków 1934." З цего звіту довідуємося про орґанізацію та діяльність Ради в 1933 р. Рада з осідком у Варшаві має під цю пору 4 комітети в університетських містах, 12 реґіональних делеґатур і 46 повітових делеґатів. Число повітових делеґатів має бути поширене головно через притягнення до співпраці учительських сил. Висліди праць Ради подані переважно у зреферованім річнику; додатково довідуємося зі звіту про ще оден резерват на Волині, а саме про 1.5 га букову енкляву в Барщівці, кремянецького пов. — Впадає в очі брак українських співробітників в Раді, не знати, чи через брак заінтересовання охороною природи в наших кругах, чи може співпраця Українців у тій ділянці не бажана. Інж. Ю. Мудрак.

НАШІ ГОРИ. — (Wierchy, rocznik poświęcony górom i góralszczyźnie, organ Pol. Tow. Tatrzańskiego, — Rok jedynasty, Kraków 1933). — Одинацятий річник Верх-ів, виданий в 60-ліття Польс. Тов. Татранського та в 30-ліття спору між Австрією та Угорщиною за Морське Око в Татрах, закінченого в користь Австрії. Оборонцеви інтересів тодішнього австр. коронного краю Галичини бл. п. проф. д-рови Освальдови Бальцерови, якому удалося уратувати для теперішньої Польщі найкращий куток Татр, присвятила Г. Полячківна короткий життєпис, а В. Семкевич довшу статтю про ролю проф. Бальцера, як оборонця Морського Ока. — Дальше поміщено в цьому томі початок праці Й. А. Щепанського про початки зимового татерництва і кілька інших статтей та спогадів, звязаних з Татрами. — Сторінки 69—146 посвячено в цілости Чорногорі. В тім відділі містить Б. Сьвідерскі статтю про ґеольоґічну будову Чорногори, Ст. Кульчицкі про рістню, З. Клеменсевич про туристику, Г. Ґонсьоровскі про місцеву людність і вкінци Й. Костирко про Чорногорський Народний Парк, утворений з кінцем 1932 р. на просторі від річки Припір аж по полонини вздовж верхів Космівської, Говерлі, Брескула, Пожижевської, Данцира, Шпиць, Гомула та Марішевської, що обнимає кругло 650 га простору, на якім здержано всяке ужиткування, до якого притикають дальші простори, величини 870 га, на яких залишено пасовискову господарку. Таким чином новоутворений резерват збереже від девастації чи не найкращу, а дуже легко доступну кітловину на Чорногорі, якої звидження, головно в часі цвіту бердуляну (Rododendron Kotschyi) що буває нормально з кінцем червня і з початком липня — поручаємо не лише молоді, але й старшому поколінню. — З хроніки, поміщеної в цьому томі довідуємось, що на нашій території в Польщі проектуються дальші резервати, а саме утворення резервату-маточника для тварин у джерел Білого і Чорного Черемошу в районі Гриняви і Явірника та в Ґорґанах. Перша справа іде доволі пиняво, хоча дальша проволока може спричинити цілковите винищення деяких пород тварин, другу напевно значно улекшуть рішення митрополита Шептицького, що, як приватно довідуємося, з власної ініціятиви, рішився віддати около 300 га зі своїх столових дібр в Ґорґанах на заповідник (резерват). Зрештою дуже обильна хроніка подає багато цікавих річей про альпіністичний рух так польський як і заграничний. Зі звіту П. Т. Т. за рік 1932 довідуємося, що Товариство мало в тім році 560.811 зл. доходу, з яких не цілих 10% припало на субвенції, удержувало в тім році

79 домівок і захистів з 2.256 ліжками, з чого 51 домівок і 865 ліжок припадало на Східний Бескид. В бібліоґрафічнім відділі обговорено між іншим працю В. Кубійовича, видану в Братіславі, в чеській мові, про осадництво в північних Карпатах, та збірну працю про Боржаву на Закарпатській Україні. В рецензії про цю збірку п. Г. Ґонсьоровскі з приємністю стверджує, що автор одної зі статтей, поміщених в збірці, др. Краль в цілій праці не ужив ні разу терміну — „Ukraińcy, ukraiński", jak to niesłusznie czynią w wielu wypadkach i polscy autorowie, nie pomnąć na geograficzny nonsens — o ile idzie o małopolskich Rusinów — tej nazwy". — Замітку цю певно редакція помістила мабуть через переочення, бож саме термін „Małopolski Rusin" є ґеоґрафічним нонсенсом, а терміну „український" в тім самім томі уживає інший рецензент о дві сторінки скорше. — Позатим обговорено ще слідуючі публікації, що відносяться до укр. земель: Г. Ґонсьоровского: — „Przewodnik po Beskidach Wschodnich", „Krótki przewodnik po Huculszczyźnie", виданий Гол. Військовою Книгарнею, східнокарпатські аркуші військової — „Mapy Polski" 1 : 100.000 „Burkut i Stanisławów", — та мапу значених туристичних шляхів „Bieszczady i Gorgany" 1 : 200.000, оброблену д-ром А. Зеліньскім і А. Васунґом. Цілий том зредаґований та виданий дуже старанно, прикрашений кількадесяти світлинами, рисунками та картами і репродукціями, з яких більшість відноситься до Гуцульщини. Інж. Ю. Мудрак.

МІЖНАРОДНІ СІЛ.-ГОСПОДАРСЬКІ
ОРҐАНІЗАЦІЇ, КОНҐРЕСИ, НАРАДИ.
ORGANISATIONS INTERNATIONALES
D'AGRICULTURE, CONGRES ET CONFERENCES.

XVI. МІЖНАРОДНІЙ ХЛІБОРОБСЬКИЙ КОНҐРЕС В БУДАПЕШТІ.

Цей конґрес відбудеться в Будапешті в днях 12 до 20 червня ц. р. в поміщеннях Мадярської Академії Наук. Програма конґресу така: 12. VI. 1934: Конґрес Міжнародного Союзу Европейських Плянтаторів цукрового буряка; 13. VI.: продовження згаданого конґресу; засідання комісії для хліборобської кооперації; приняття для членів Міжн. Хліб. Конґресу; 14. VI.: Святочне відкриття Міжн. Хл. Конґресу; 15. VI.: засідання секцій I, VIII, II і V; збори Міжнародньої Федерації Аґрономів; вистава в опері в честь членів Конґресу; 16. VI.: четверта Міжнародня Конференція для хліборобського кредиту; засідання секцій IV, III, VI і VII; конференція окремого комітету для міжнароднього порозуміння в справах родовових книг для тварин та усталення метод контролі ужитковости; 17. VI.: засідання редакційного комітету та прогульки до важних хліборобських підприємств; 18. VI.: друге пленарне засідання Конґресу; збір Міжнародньої Орґанізації для хліборобської освіти; закриття Конґресу.

По конґресі відбудуться три ріжні прогульки (кожна по 2 дні) для ознайомлення членів конґресу з мадярським хліборобством. В часі нарад конґресу відбуде своє чергове засідання Міжнародня Хліборобська Комісія, яка, як відомо, скликає цей конґрес.

На Конґрес зголошено величезну кількість рефератів, що обговорюють ріжні ділянки сільсько-господарських наук та практичних досягнень. На секціях будуть ці всі реферати предложені у формі друків, а виголосять тільки такі головні реферати: **I. Секція** (аґрарна політика й орґанізація сіл. господарства): проф. Е. Ляур (Бруґґ): Реорґанізація сільського господарства світу; проф. К. Маєр (Берлін): Вплив механізації на продукцію і економіку сіл. господарства світу; др. Т. Пехи (Будапешт): Орґанізація міжнародного тваринництва. **II. Секція** (громадська аґрономія і с.-г. навчання): др. Е. Ебер (Будапешт): С.-г. освіта у школі та поза школою; проф. Е. Седльмайр (Відень): Високе с.-г. шкільництво; проф. Дж. Тассінарі (Рим): Роля с.-г. шкільництва у вишколі керівників господарств та адм. урядовців. **III. Секція** (с.-г. кооперація): Р. Бухінґер (Австрія): Міжнародня статистика с.-г. кооперації; др. Й. Суніля (Фінляндія): Орґанізація збуту молока і молочних продуктів. **IV. Секція** (рослинна продукція): Ж. Камараческо (Румунія): Продукція паші; Е. Ґрабнер (Мадярщина) і Е. Скрібо (Париж): Вплив селекції на хліборобську продукцію; проф. А. Акерман (Швеція): Уніфікація методів кваліфікації насіння. **V. Секція** (виноградарство; теми пропускаємо). **VI. Секція** (зоотехніка): проф. Правохеньскі (Краків): Актуальні питання плекання коней; Ф. Стеенсберґ (Данія) і проф. Кюрштайнер (Швайцарія): Вплив кормлення на якість молока; др. Вайхляйн (Берлін): Епізооції; Ф. Фішер (Будапешт): Актуальні питання пасічництва; А. Массé (Париж): Орґанізація родоводових книг після міжнароднього пляну. **VII. Секція** (хліборбський промисл, теми пропускаємо). **VIII. Секція** (жінка на селі): С. Манолова (Болгарія), К. Піккендель (Бельґія) і Керанфлеш-Кернезнь про домашнє, городнє і інше жіноче господарство, про поліпшення сільських мешкань і ролю жінки в сільських орґанізаціях.

Про перебіг конґресу звідомимо в дальших книжках У.А.В.

III. МІЖНАРОДНІЙ КОНҐРЕС ХЛІБОРОБСЬКОГО ПРОМИСЛУ В ПАРИЖІ.

Цей конґрес відбувся в часі від 26. до 31. березня 1934 р. в Парижі та в 5-ох відділах і 21 секціях опрацював величезний матеріял цеї ділянки сільського господарства. Відділи були такі: 1) наукові досліди, методи праці, студії над економічними питаннями промислу (19 звідомлень, 37 праць); 2) цукроварство (9 звідомлень, 22 реферованих праць); 3) ферментаційний про-

мисл (10 звідомлень, 57 праць); 4) споживчий промисл, в тому млинарство, пекарство, крупярство, крохмальництво, молочарство, сироварство, маслярство, чоколядовий, товщевий, овочарський і яринний промисл (10 звідомлень, 22 праці); 5) споріднені ділянки промислу, в тому штучні гної, целюльоза, палива і т. д. (5 звідомлень, 41 праць). Разом обговорено 233 наукових праць і звідомлень, які є нетільки великим збогаченням фахової літератури, але також великою допомогою для практичної роботи. (За „Вістником ЧСл. Зем. Академії").

ЗАПИСНИК НАШОЇ АҐРОНОМІЧНОЇ ПРАЦІ.

CHRONIQUE DE L'ACTIVITE DE L'AGRONOMIE UKRAINIENNE.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ КРАЄВОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР" У ЛЬВОВІ,

відбулися дня 29. березня 1934 р. В зборах взяло участь поверх 140 делеґатів і осіб, в тому було поверх 70 делеґатів від Філій „Сільського Господаря". Ці збори були найкраще обісланими від часу повоєнної відбудови „Сільського Господаря", бо на них були делеґати майже усіх Філій Товариства. Загальними зборами проводив в заступстві хорого о. Тита Войнаровського — інж. Юліян Павликовський, віцепрезидент Т-ва, а при кінці зборів пос. Остап Луцький. В зборах взяли участь представники львівського воєвідського уряду та Хліборобської Палати. Збори відкрив довшою промовою інж. Ю. Павликовський, в якій зясував сучасне господарське положення і завдання „Сільського Господаря" на цьому тлі. З черги здавали звідомлення директори „Сільського Господаря" інж. др. Евген Храпливий — про орґанізаційну і фахову працю, а інж. др. Михайло Холєвчук — про фінансову господарку Т-ва. Звідомлення це вийшло друком, тому його не реферуємо. По цім відбулася дуже обширна і на високому рівні дискусія (23-ох бесідників!), в якій обговорено всі питання так важної тепер праці цього Т-ва. Замітне, що в цьому році піднеслося число Кружків „Сіл. Господаря" з 1.298 на 1.410, а число аґрономів при Філіях „Сіль. Господаря" з 25 на 29 (тепер є вже 34) — отже Товариство виказує безспірно розвоєву тенденцію, ведучи сильною рукою всю аґрономічну роботу в краю. Загальні збори доповнили Головну Раду Т-ва та вибрали нову Контрольну Комісію. Були це дуже ділові збори, які вказують на дуже поважну працю на місцях та на зрозуміння її ваги в цілому краю. Точніше звідомлення було у господарській та щоденній пресі.

XXII. ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ „МАСЛОСОЮЗУ".

Загальні Збори „Маслосоюзу" відбулися дня 28. березня 1934 р. у Львові у власній домівці при вул. Бартоша Ґловацького ч. 23. під проводом голови Надзірної Ради „Маслосоюзу" сенатора інж. Юліяна Павликовського та членами Пезидії „Маслосоюзу" о. К. Петрушевича і д-ра М. Рибака. — На секретаря Загальних Зборів покликано дир. Шумського з Боднарова. В Загальних Зборах „Маслосоюзу" взяло участь 62 делеґатів молочарських кооператив та 19 осіб, як гості і представники преси.

Провідник Загальних Зборів представив присутним господарське положення краю та вказав на правильну працю молочарської кооперації, обєднаної в „Маслосоюзі". Ця праця не є виключно для одної ділянки, вона підносить дохідність сільського господарства, а тим самим праця молочарської кооперації веде до піднесення сільсько-господарської культури нашого села.

Провідник згадав і тих молочарських співробітників, яким вже не судилося бачити вислідів минулорічної праці „Маслосоюзу", а саме, Р. Романова, голову Надзірної Ради Районової Молочарні в Глинянах, Василя Луцького, співробітника „Маслосоюза" та незвичайно діяльного члена Управ інших

освітних і кооперативних установ та Івана Кіфяка, яких память вшанували присутні повстанням з місць.

З черги здавали звідомлення з праці дир. інж. А. Палій і дир. А. Мудрик; від Контрольної Комісії п. Федір Глум, а від Ревізійного Союзу Українських Кооператив інж. Зибенко, який на основі докладної діяльности „Маслосоюзу“ ствердив, що праця „Маслосоюзу“ була правильна і для молочарської кооперації успішна.

Звідомлення з праці „Маслосоюзу“ і рахункові замкнення за 1933 рік поміщені в 3 ч. часопису „Кооперативне Молочарство“, а перебіг Загальних Зборів „Маслосоюзу“ описаний в 4 ч. часопису „Кооперативне Молочарство“.

Праця „Маслосоюзу“ була в першому півроці 1933 р. дуже важка. Умови праці „Маслосоюзу“ покращали дещо в другій половині звітового року, коли настало до певної міри успокоєння господарських відносин між державами. — Можливість вивозу масла в другій половині 1933 року спинила дальший спадок цін масла.

Спадок цін масла відибвається між іншим некорисно на продукцію.

Це явище загальне та сміло можемо сказати, що воно у нас в далеко меншій мірі виступає як в інших орґанізаціях. Наприклад, коли спадок продукції масла в інших молочарських Союзах в Польщі в 1932 році виносив від 16 до 36.33% то в „Маслосоюзі“ цей спадок був лише 11.85%.

У звітовому році доставлено до „Маслосоюзу“ 2,073.732.09 кґ. масла, в 1932 р. 2,140.401.64 кґ. то значить, що в наслідок некорисних умов в 1933 році прийшло в дальшому до спадку продукції в кількости 66.669.55 кґ. масла або 3.11%. — Нас цікавить, чи в інших молочарських Союзах був також спадок продукції, та в якій мірі. — Про це напишемо, як будуть оголошені відповідні дані інших Союзів. — За кордон вивезено лише 163.332 кґ. масла (в 1932 р. лише 96.696 кґ.) все таки 69.30% більше як в попередньому звітовому році.

„Маслосоюз“ старався збувати молоко в переробленому стані. Для тої цілі построєно відповідно молочарню у Львові, Стрию, а в майбутньому також в Станиславові. Всього молока доставлено до Союзу 2,847.662 лт.

Для внутрішньої продажі масла і молока має „Маслосоюз“ 35 крамниць, з яких 8 прибуло у звітовому році. У веденню крамниць в Луцьку і Рівному робить адміністраційна влада „Маслосоюзові“ перепони, що не є без шкоди для тамошнього селянського населення. Та ми віримо, що солідна і корисна праця „Маслосоюзу“ скорше чи пізніше буде і там признана. І чим скорше це станеться, тим скорше прийде там до піднесення хліборобської культури.

Поза маслом і молоком збув „Маслосоюз“ у звітовому році 156.005 кґ. ріжних сирів, то є о 107.294 кґ. більше як в 1932 р. та 13.842 кґ. бриндзі о 6.111 кґ. більше як в минулому звітовому році.

З цього бачимо, що помимо тяжких умов праці „Маслосоюз“ не захитався, противно свої збутові ділянки поширив.

У звітовому році започаткував „Маслосоюз“ збут битої птиці. Для тої цілі уладив відповідно птахомясарню. Цю працю веде „Маслосоюз“ подібно як і молочарську в тісному порозумінню в Т-вом „Сільський Господар“. —

„Маслосоюз“ замкнув діловий рік з надвишкою 2.958.03 зол. при загальному торзі на квоту 7,071.641.93 зол. — З цього бачимо, що завданням „Маслосоюзу“, як кооперативної установи, не є робити великі зиски, лише дати як найбільші користи своїм членам. Власних фондів мав „Маслосоюз“ 490.126.17 зол., чужих 624.667.47 зол., відношення одних до других було як 1 : 1.27.

В дискусії над звідомленням промовляло 22 представників Районових Молочарень. Бесідники говорили про конечність поглиблення орґанізаційної праці, освідомлення членів, протиділання ширенню неправдивих і шкідливих вістей деякою пресою, про раціональну годівлю, контролю молочности, заінтересування цими справами жіноцтва, про конечність співпраці в Т-вом „Сільський Господар“ та поширювання господарських часописів.

Присвячено також більшу увагу твореню фонду на потреби молочарської кооперації, льокуючи їх в Центробанку, та належите вивінування „Маслосоюзу“ у власні фонди.

На місце уступаючих членів Надзірної Ради вибрано о. Петрушевича, д-ра Рибака, дир. Коваля, а заступниками коол. Мокрія і дир. Сеницю.

Загальні Збори „Маслосоюзу“ закінчилися о 6 годині вечером. — Багато делеґатів залишилося на слідуючий день на Загальні Збори „Сільського Господаря“, на яких продовжувалася дискусія над справами, які спільно ведуть обі установи. Др. М. Холевчук.

ХЛІБОРОБСЬКИЙ ВИШКІЛ МОЛОДІ „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ“.

(Інавґурація свят „Сільського Господаря“ в цьому році).

В дні 16. травня ц. р. запросив „Сільський Господар“ представників наших центральних установ та нашої преси на інавґурацію свят „Сільського Господаря“, які починаються в тому дні у краю та які улаштовують у нас в часі місяця травня. Традицію, що день 16. травня святкують у нас по селах („Свято Свободи“), використав „Сільський Господар“ на те, щоби в цьому дні святкувати свято наших хліборобів — Свято „Сільського Господаря“. Інавґурація свят „Сільського Госпдаря“ у краю відбувається у Львові — по традиції — рефератом перед представниками преси і центральних установ на тему праці „Сіл. Господаря“. В конференції взяли участь представники 14 часописів та делеґати 13 установ. — Святочні сходини відкрив заст. голови „Сіл. Господаря“ інж. Юліян Павликовський та вказавши на вагу і значіння Свят „Сільського Господаря“, які починаються в цьому дні у краю, обговорив значіння скасування панщини і мету праці нашої господарської орґанізації, яка змагає при допомозі власних сил до повного господарського унезалежнення нашого села.

З черги інж. д-р Евген Храпливий виголосив реферат про одну з найцікавіших ділянок праці „Сільського Господаря“, а саме про хліборобський вишкіл молоді. Основні гадки реферату такі: Брак господарських шкіл не дозволяє вишколювати молодь на добрих господарів; тому гуртки молоді при Кружках „Сільського Господаря“ мають за завдання через теоретичну підготовку і практичну роботу заступити частинно (вповні неможливо!) хліборобські школи (нижчі) та вишколити молодь на добрих господарів. Добрий господар мусить уміти працювати в орґанізації, тому хліб. вишкіл молоді заправляє молодь також до громадянської праці, до праці в гурті, виховує її на громадян, добрих і здисциплінованих членів нації. Основною клітиною хліб. вишколу молоді є гурток молоді при Кружку „Сільського Господаря“ на селі; його учасниками (членами) можуть бути тільки діти членів Кружка „Сільського Господаря“ у віці від 12 до 18 літ; учасники гуртка молоді мусять мати письменний дозвіл родичів або опікунів на участь і працю в гуртку молоді. Гурток молоді вибирає власну управу, яка ним кермує. Для практичних праць ділиться гурток на ґрупи, які роблять окремі роботи. Провід ґрупи є в руках передовика (передовички), що перейшов окремий курс для своєї фахової роботи. Вся праця гуртка молоді стоїть під наглядом опікуна (опікунки), що його призначує Рада Кружка „Сіл. Господаря“ зпоміж своїх членів, отже старших громадян. Гуртки молоді є у нас майже всюди рівнозначні з ґрупами, бо гурток переробляє по змозі одно практичне завдання. Практичну господарську роботу робить гурток молоді у формі змагань (конкурсів), а їх закінченням є іспит, вистава осягів і нагороди (премії) на найкращі висліди праці (не найкращі щодо скількости чи якости висліди, яких змагун не заслужив власним трудом). Є також гуртки молоді, які ведуть практичну роботу без змагань, але їх мало. Праця в гуртку молоді ведеться безперервно весь рік, а змагуни щоденно мусять її доглядати і є звязані зі своєю орґанізацією безпосередньо і тісно. Тому вони є направду дійсними членами своєї молодечої орґанізації. Звичайно творимо в гуртку молоді 1) гурток хлопців і 2) гурток дівчат, одначе в деяких районах є і мішані гуртки. Для підготовки передовиків відбуваються окремі фахові курси в повітах чи районах, а для підготовки змагунів такіж курси в селі. Гуртки молоді при Кружках „Сільського Господаря“ з повіту є зорґанізовані у філіяльну секцію сільської молоді при Філії „Сільського Господаря“. Її склад: 1) делеґати гуртків молоді зі сіл, 2) управа Філії „Сіл. Господаря“, 3) делеґати повітових установ, що працюють у ділянці виховання молоді. Завдання: нормування і ведення праці в повіті. — Головна Секція Хліборобської Молоді при Головнім Т-ві „Сільський Господар“ у складі: 1) делеґати Гол. Т-ва,

2) делеґати філіяльних секцій молоді, 3) делеґати краєвих установ, що працюють у ділянці виховання молоді, має за завдання: нормування і ведення праці в цілому краю, статистика.

Праця розпочалася в цій ділянці в попередньому (1933) році, а в цьому переведено вже початкові підготовчі курси (передовиків) та зорґанізовано нові гуртки молоді, які вже працюють, переробляючи весняні роботи. Стан гуртків молоді в попередньому році і тепер такий:

	Повітів	Сіл	Гуртків молоді	Змагунів усіх	У тому хлопців	У тому дівчат
1933. р.:	9	45	59	528	306	222
1934. р.:	23	178	367	3.540	2.125	1.415

З цього видно, що ця ділянка праці „Сільського Господаря" розвивається дуже добре, а з верхом 3 і пів тисячі хлопців та дівчат у віці від 12 до 18 літ учаться практично хліборобського знання і набирають громадянського виховання. В краю опікуються цією працею і її ведуть 22 інженери-аґрономи, що працюють при тих Філіях „Сіл. Господаря", які цей вишкіл завели. Ця ділянка праці для нас важна ще й тому, бо тут виказав „Сільський Господар", що нашу сільську молодь можна охопити в орґанізаційні рямці, якщо тільки повести над цією молодю солідну й витревалу працю у такому напрямку, який підходить до наших умовин і наших селянських душ. Вкінці референт вказав на подібну працю у поляків та на те, яку велику вагу до цієї справи (разом з фондами) там прикладають.

По рефераті, який викликав чимале зацікавлення, відбулася дискусія, в якій забирали слово: інсп. В. Кузьмович, голова „Просвіти" проф. І. Брик, дир. Денис Коренець, д-р І. К. Гладилович, дир. П. Ковальський і інші. На запити подавав пояснення референт. — По закінченні дискусії зясував предсідник конференції інж. Ю. Павликовський ще раз висліди праці „Сільського Господаря" над орґанізацією молоді та вказав, яке важне місце займає ця праця у цілости робіт цього нашого господарського товариства. Після цього закрив конференцію, подякувавши всім приявним за участь.

НАРАДА ФІЛІЙ „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ", АҐРОНОМІВ, ОКРУЖНИХ СОЮЗІВ КООПЕРАТИВ і ВІДДІЛІВ М.С. у СТАНИСЛАВОВІ.

В дні 14 квітня ц. р. відбулася у Станиславові нарада Окружних Союзів Кооператив, Відділів „Маслосоюзу" і філій „Сільського Господаря" та аґрономів, що працюють при тих філіях з району станиславівського воєвідства. В нараді взяли участь 34 особи, в тому були заступлені Надзірні Ради і Дирекції 8 Окружних Союзів Кооператив та 12 Філій „С. Г."; між присутніми було 11 аґрономів. Нарада була присвячена обговоренню аґрономічної і збутової праці на терені станиславівського воєвідства, як також відношенню влади до цієї праці.

Нараду відкрив радн. інж. В. Дутка, який теж проводив нею до кінця. Реферати виголосили інж. д-р Е. Храпливий („Сільський Господар" — Львів) про сільсько-господарську працю в районі та дир. Ю. Шепарович („Центросоюз" — Львів) про збутову працю та співпрацю кооперації з „Сіл. Господарем". В рефератах порушено конечність розбудови нашої аґрономічної роботи шляхом урухомлення всіх ділянок праці у Філіях „Сіл. Господаря", дальше обговорено відношення нашої аґрономічної роботи до самоврядування та намічено головні точки цієї роботи на найближчий час. Зокрема обговорено справу 3-літнього пляну аґрономічної праці в краю, який тепер устійнює централя „Сіл. Господаря". У збутовому рефераті обговорено важніші точки цієї роботи у станиславівському воєвідстві та відношення місцевої влади до тої справи. Обговорено також співпрацю „Сіл. Господаря" і кооперації як у ділянці аґрономічної роботи, так теж у ділянці збуту.

В дискусії, яка висвітлила всі чергові питання, порушеної в рефератах теми, забирали голос: дир. Бехметюк (С. Г. Делятин), інж. Семків (ПСК, Го-

роденка), інж. Тарантюк (С. Г., Городенка), пос. С. Кузик (ПСК, Рогатин), інж. Дубрівний (С. Г., Калуш), дир. Рубчак (ПСК, Калуш), інж. Вакуловський (С. Г., Рогатин). Після дискусії і відповідей референтів принято такі резолюції:

1) Зїзд Окружних Союзів Кооператив, Відділів „Маслосоюзу“ та Філій „Сільського Господаря“ станиславівського району стверджує, що українські кооперативні та господарські установи на цьому терені кермуються у своїй праці виключно господарськими оглядами і працюють виключно для господарського піднесення українського населення.

2) Зїзд Окружних Союзів Кооператив, Відділів „Маслосоюзу“ і Філій „Сільського Господаря“ станиславівського району створджує, що підбудовою кооперативного збуту сільсько-господарських продуктів є добре наладнана господарська робота у селянських господарствах, яка підносить якість продуктів. Тому Зїзд уважає, що праця „Сільського Господаря“ мусить бути належно наладнана і ведена на місцях.

3) Зїзд О.С.К., Відділів „М.С.“ і Філій „С.Г.“ уважає, що з уваги на чимраз дальші обмеження і трудноші в експорті сільсько-господарських продуктів, головно яєць і живини за кордон, треба належно розбудовувати внутрішній ринок збуту, про що повинен подбати Центросоюз у порозумінні з Окружними Союзами Кооператив.

ЗЇЗД ФІЛІЙ „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ“, ОКРУЖНИХ СОЮЗІВ КООПЕРАТИВ, ВІДДІЛІВ „МАСЛОСОЮЗУ“ ТА АҐРОНОМІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ВОЄВІДСТВА.

В дні 21 квітня ц. р. відбувся в Тернополі Зїзд Окружних Союзів Кооператив, Відділу „Маслосоюзу“ та Філій „Сільського Господаря“ і їх аґрономів з району тернопільського воєвідства. На зїзді було присутніх 34 делеґатів, що заступали 27 господарських установ, в тому 2 централі, 12 Філій „Сільського Господаря“, 10 Окружних Союзів Кооператив, 1 Українбанк, 1 Відділ „Маслосоюзу“ та 1 Подільська Пасічнича Спілка. Між делеґатами було 13 аґрономів.

Зїзд відкрив в імени Головного Товариства „Сільський Господар“ у Львові інж. др. Е. Храпливий та подав, що його скликано від Інспекторату Аґрономічної Праці для обговорення чергових питань нашої господарської та збутової праці в районі. До президії вибрано членів Головної Ради Т-ва „Сільський Господар“ радників М. Луцького (Янчин) та проф. І. Чайківського (Теребовля); секретарював інж. аґр. Філінський (Тернопіль).

З черги виголосив реферат інж. др. Е. Храпливий, в якому обговорив працю „Сільського Господаря“ на цьому терені, представив напрямні трилітного пляну праці цеї орґанізації, обговорив відношення „Сільського Господаря“ до нової господарської політики держави, а зокрема до Львівської Хліборобської Палати. Представив теж справу незатвердження через тернопільське воєвідство статутів „Сільського Господаря“ та заходи, які робиться в цій справі, щоби цю трудність усунути. Вкінці представив чергові завдання фахової і орґанізаційної праці „Сільського Господаря“ на найблищий час.

Другий реферат виголосив дир. „Центросоюзу“ О. Радловський, в якому обговорив збутову роботу нашої кооперації і „Сільського Господаря“, ведену під кермою „Центросоюзу“, звертаючи спеціяльно увагу на збут безріг, який на цьому терені стрічає чимало перепон. Також обговорив можливости збуту дробу та звернув увагу на збут яєць. У рефераті порушив також низку торговельно-технічних справ збуту.

В дискусії забирали слово: інж. О. Федорук (Подільська Пасічнича Спілка, Тернопіль), проф. І. Чайківський (О.С.У.К., Теребовля), М. Луцький („С. Г.“, Перемишляни), інж. А. Чемерис („С. Г.“, Скалат), дир. Малаховський (П.С.К., Тернопіль), інж. В. Радловський („С. Г.“, Теребовля), Др. І. Таращук („С. Г.“, Збараж), Дир. І. Наконечний (П.С.К., Борщів), інж. Жолнерчук („С. Г.“, Збараж), інж. Р. Мамчин („С. Г.“, Золочів), інж. Р. Голод („С. Г.“,

Зборів), інж. Я. Мушій („С. Г.“, Копичинці), інж. Ст. Кушей („С. Г.“, Борщів), др. Т. Ваньо („С. Г.“, Буськ), дир. М. Снітинський (ПСК, Зборів), інж. Самокішен („С. Г.“, Підгайці), інж. О. Стойкевич („С. Г.“, Зборів), інж. Філінський („С. Г.“, Тернопіль). Дуже жива кількагодинна дискусія вияснила чимало господарських справ та дала основу для дальшої здорової праці наших господарських установ у Тернопільщині. Наради закінчив предсідник Мирон Луцький зясованням вислідів цього зїзду:

Зїзд приняв такі резолюції:

1. Зїзд Філій „Сільського Господаря“, Окружних Союзів Кооператив, Відділів „Маслосоюзу“ та інших кооперативних установ і аґрономів Тернопільщини стверджує поступ у господарській праці, яку ведуть Філії „Сільського Господаря“ разом з нашою кооперацією, одначе відмічує, що ця праця находить поважні перепони без вини зі сторони наших орґанізацій помимо цього, що їх ціллю є виключно господарське піднесення хліборобського населення.

2. Зїзд уважає, що господарську працю „Сільського Господаря“ належить скріпити в усіх її ділянках та її поглибити, бо вона є основою піднесення доходовости дрібних селянських господарств, а зокрема вона підготовляє належний продукт для нашого кооперативного збуту, що для нашої кооперації, яка дбає нетільки про скількість, але передовсім про якість збуваних продуктів, є першої ваги.

3. Зїзд уважає, що по наладнанню кооперативного збуту яєць та безріг слід у районі приступити до кооперативного збуту дробу, підготовляючи його належною господарською роботою відносних Філій „Сіл. Господаря“.

4. Зїзд уважає, що супроти звуження можливостей експорту живини поза кордони краю належить розбудовувати внутрішний ринок збуту, що повинен взяти на увагу „Центросоюз“ у своїй програмі праці на найблищий час.

5. Зїзд уважає, що супроти великої потреби помічників для аґрономів у районі, які моглиб вести роботу на селах під кермою аґрономів, треба використати існуючі практичні господарські курси „Сільського Господаря“ в Янчині коло Перемишлян, а тому доручає Окружним Союзам Кооператив та Філіям „Сільського Господаря“ вислати на ці курси відповідних кандидатів.

Цей зїзд, в якому взяли участь представники всього господарського життя Тернопільщини полагодив усі важні справи з ділянки нашої господарської та збутової роботи та причиниться певно до її скріплення у цьому районі нашого краю.

КУРС ДЛЯ ПРОВІДНИКІВ ГОДІВЕЛЬНИХ СЕКЦІЙ В КОЛОМИЇ.

Заходами Філії „Сільського Господаря“ в Коломиї в днях 12—18 лютого ц. р. відбувся курс для вишколення провідників Секцій Годівлі безріг при Кружках С. Г. Метою курсів було: дати годівельним секціям провідників, які велиб контролю годівлі безріг, та орґанізували збут безріг по селах. На курсі було учасниками 39 осіб, які з успіхом прослухали ці курси. — Викладали на курсах: д-р Карапінка — директор кооп. „Мясозбут“, інж.-аґр. Ніжанковський, д-р. ветер. Гутникевич, інж. Дмитренко й інж. Зайшлий і інші.

ЗАЦІКАВЛЕННЯ ЛІКАРІВ СПРАВОЮ ЛІЧНИЧИХ РОСЛИН.

В дні 19. травня ц. р. мав інж.-аґр. Михайло Гавриленко в Українськім Лікарськім Товаристві у Львові реферат про лічничі рослини, їх продукцію, збірку дикоростучих зел, їх приправлення до продажі та торговлю зелами. Реферат викликав чимале зацікавлення серед приявних, яких було поверх 40 осіб, а доказом цього є факт, що дискусію будуть продовжати ще й на окремому вечорі, який визначать на найближчі дні.

РІЖНЕ. — FAITS DIVERS.

УКРАЇНСЬКІ РАДНИКИ У ЛЬВІВСЬКІЙ ХЛІБОРБСЬКІЙ ПАЛАТІ. — Львівська Хліборобська Палата почала вже нормальну працю. Серед радників у цій Палаті є Українці, вибрані з округ та делеґати від хліборобських установ. З округ вибрані такі радники-Українці: 1) Мирон Луцький, голова Філії „Сільського Господаря“ в Перемишлянах (виборчий округ Золочів—Перемишляни—Зборів). 2) Проф. Чайковський Павло, голова Філії „Сільського Господаря“ в Теребовлі (виборчий округ Копичинці—Чортків—Теребовля). 3) Інж. Тарантюк Осип, голова Філії „Сільського Господаря“ в Городенці (виборчий округ Коломия—Городенка—Снятин—Косів). 4) Яворський Ілля, директор „Народнього Банку“ в Бориславі (виборчий округ Самбір—Турка—Дрогобич). 5) Шепарович Ів., член Ради Філії „Сільського Господаря“ в Станиславові (виборчий округ Станиславів — Товмач — Надвірна —Калуш). 6) Кухтин Гнат, голова Кружка „Сільського Господаря“ в Переволоці, пов. Бучач (виборчий округ Підгайці—Бережани—Бучач). Від українських орґанізацій вибрано одного делеґата від Ревізійного Союзу Українських Кооператив, а то посла Остапа Луцького (на 3 роки), а від „Сільського Господаря“ 4-ох делеґатів, а саме: 1) інж. Юліян Павликовський, містопрезидент Ради „Сільського Господаря“ (на 6 літ). 2) Інж. Др. Евген Храпливий, нач. директор Т-ва „Сільський Господар“ (на 6 літ). 3) Інж. Микола Творидло, член Ради „Сільського Господаря“ (на 3 роки). 4) Інж. Андрій Палій, член Ради і Президії Т-ва „Сільський Господар“ (на 3 роки). Крім того міністр хліборобства іменував членами Ради Хліборобської Палати: 1) президента „Сільського Господаря“ о. мітрата др. Тита Войнаровського, 2) інж. др. Михайла Холевчука, директора „Сіл. Господаря“, 3) інж. Евгена Брилинського, директора школи в Милованні та 4) б. сенатора Кузьмина (Озірна). — На першому засіданні Ради Хліборобської Палати в дні 21. березня 1934 р. вибрано Управу Ради, до якої з наших радників увійшли: о. Тит Войнаровський, як містопрезидент, дідич Мирон Луцький, як член Управи, а інж. Евген Брилинський та дідич Іван Шепарович як заступник членів Управи. — Крім того увійшли наші радники до поодиноких комісій Палати, де ведеться ділова робота, а саме: 1) комісія ревізійна — інж. О. Тарантюк, проф. П. Чайківський (всіх членів комісії — 5); 2) фінансово-бюджетова — інж. Палій, М. Луцький (всіх членів комісії — 8); 3) економічна — сен. інж. Ю. Павликовський, пос. О. Луцький (9); 4) орґанізації збуту — інж. М. Творидло (7); 5) годівлі коней — ніхто (6); 6) рогатої худоби — інж. др. М. Холевчук (8); 7) годівлі безріг — інж. др. Е. Храпливий ,дир. І. Яворський (6); 8) годівлі овець — інж. О. Тарантюк (6); 9) годівлі дробу — інж. др. М. Холевчук (5); 10) годівлі риб — М. Кузьмин (6); 11) шовківництва і пасічництва — Кухтин Гнат (5); 12) рослинної продукції — І. Шепарович (6); 13) садівничо-городнича — інж. Е. Брилинський (7); 14) лісова — ніхто (7); 15) — хліборобського вишколу молоді — інж. др. Е. Храпливий (9); 16) дрібних господарств — М. Луцький (6); 17) сільських господинь — інж. М. Творидло (5); 18) видавнича — інж. др. Е. Храпливий (6); 19) полонинно-пасовиськова — інж. Ю. Павликовський (6). — Поодинокі комісії почали вже працю. В останніх днях зажадало 25 радників скликання пленарного засідання Ради Палати для обговорення катастрофального положення хліборобства в краю. Це жадання підписали теж наші радники. Про працю Хл. Палати подамо в черговій книжці У.А.В.

МЕЛІОРАЦІЯ Й КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ. Від часу свого відродження до самостійного життя Чехословацька Республика звертала велику увагу на поміч сільському населенню щодо виповнення ріжного роду меліораційних праць землеробсько-технічного характеру. На здійснення цих праць за останніх 15 років, за даними Міністерства Хліборобства витрачено біля 2.728 міліонів корон чеських (Кч). Найбільші витрати падають: а) на осушку волостей (біля 50 міліонів Кч), б) на влаштування плотин (майже 50 міліонів Кч), в) на реґуляційні роботи (біля 460 міліонів Кч), г) на водоводи (аж до 723 міліонів Кч) та нарешті е) на поліпшення якости ор-

ної землі та збільшення її площі (майже 1.061 міліон Кч). На особливу увагу заслуговують витрати останньої катеґорії. В році 1919 вони небагато перевищували 4 міліони; відтак щорічно збільшуючися, вони досягли в 1930 р. рекордову суму 167 міліонів Кч. Вся орґанізація реалізації земельних поліпшень всіх катеґорій покладена на спеціяльно влаштовані для цеї мети так звані водні кооперативи. Влаштовують їх, звичайно, після свого бажання зацікавлені властителі земельних участків, для яких є необхідне здійснення тих чи інших меліорацій. Таким чином, водні кооперативи в більшости випадків добровільні, але вони можуть бути примусові нетільки для меншости зацікавлених власників участків, але також й для всіх властителів відповідних участків, коли кооперативи влаштовуються з ініціятиви урядових кол та мають суспільний інтерес. Управління водної кооперативи дечим відріжняється від порядку, прийнятого в інших кооперативах. По перше, у водних кооперативах нема рівности членів при голосуванню на загальних зборах: членові, що має більшу кількість гектарів землі, належить й більша кількість голосів на загальнім зібранні. По друге, водні кооперативи підлягають сталому доглядові уряду. Статут кожної водної кооперативи, як спеціяльний закон, мусить бути признаний адміністраційною владою; крім того, урядовий орґан доглядає за виконанням кооперативою того проєкту поліпшень, який намічено при його заснованню. Одначе, водна кооператива не може бути зачинена адміністраційним шляхом, навіть коли вона недбало виконує свої обовязки у відношенню до уряду. — Кількість водних кооператив досягає тепер в Чехословаччині бля 2.933. Під цю пору, одначе, вони ведуть меліораційні праці в обмежених розмірах. — Слід відмітити, що господарі могли провадити за посередництвом вище згаданих водних кооператив так великі витрати, дякуючи енерґії та щедрій підтримці уряду та самоврядування. Розміри такої підтримки перевищували іноді 50% всіх видатків, що були потрібні для реалізації даної меліорації. — За останні року — роки світової кризи — щорічні видатки на меліорацію орної землі швидко падають та в році 1933 вони не досягають 68 міліонів Кч (проти 167 міліонів в році 1930). Цей факт мусить бути віднесений на перший погляд до явищ відємного характеру, тому що він тягне за собою зменшення інтенсифікації сільського господарства. В дійсностиж, при сучасних умовинах економічного життя, він уявляє з себе фактор позитивний. В часі кризи є свобідних капіталів, особливо на довготермінові витрати, дуже мало; вони коштують досить дорого. Під час кризи сільський господар дістає за свої продукти настільки низькі ціни, що вони не можуть задовольняти хліборобів, які витрачують значні засоби на інтенсифікацію своїх господарств. Ось чому в добу кріз видатки на дорогі, а тому майже завжди нерентовні, меліораційні праці в сільському господарстві стають нераціональними.

Проф. С. Бородаєвський.

НАШІ ВТРАТИ.

† І. В. ІВАСЮК.

Дня 31 жовтня 1933 р. у клініці в Празі після короткої і тяжкої хороби упокоївся на 54 році життя лектор УГА І. В. Івасюк. — Покійний народився на Бесарабщині в Хотинському повіті в 1879 р. В молодих роках він учителював короткий час на Катеринославщині та переважно на Кубані. Пізніше там же, на Кубані, він працював у банку і як копертор. З 1911 р. цілком перейшов на працю на кооперативнім полі, ставши незмінним головою Управи „Союз установ дрібного кредиту“ (пізніше „Кубанського кооперативного банку“). Завдяки систематичній невпинній праці І. В. Івасюка, уже перед революцією майже всі станиці й хутори мали „Товариства дрібного кредиту“, як філії Кооперативного Банку. Видавав І. В. Івасюк і кооперативний орґан „Союз“, будучи його постійним редактором. Деякі Товариства дрібного кредиту були настільки вже міцні, що в багатьох станицях провадили експорт збіжжя за кордон, успішно конкуруючи з великими приватними переважно грецькими фірмами. Варто згадати, що керувати одною з найбільших економічних орґанізацій в Краю в умовах тодішньої кубанської дійсности для покійного було не легко (не козак та ще й українець). Лише завдяки надзвичайній відданости справі, рідкій лагідности характеру і тактовности І. В. Івасюк зберіг за собою стало керму кооперативному банку. Поруч з цим І. В. Івасюк знаходив час і для національної праці серед кубанців, будучи стало активним членом української громади в Катеринодарі. З самого початку революції І. В. Івасюк стає на позицію відірвання Кубанського Краю від Московщини і створення самостійного життя. На цім становищі Покійний енерґійно працював над задоволенням економічних потреб населення власними силами, усуваючи втручання в це білих московських орґанізацій. — Коли в січні місяці р. 1920 в Кубанському Краю була відновлена (після насильства ґен. Денікіна) незалежна влада, І. В. Івасюк увійшов до складу Уряду Кубанського Краю В. Іваниса, як міністер фінансів. Вірний своїм засадам він з перших днів урядування в міністерстві фінансів почав працювати над питанням унезалежнення фінансів Кубанського Краю від орґанізації ґен. Денікіна, що до того єдина друкувала грошові знаки. Небіжчик орґанізував друкування паперових грошей в Катеринодарі. Вважаючи шкідливим всілякі анархо-большевицькі експерименти, особливо в господарському житті, І. В. Івасюк, як міністр фінансів, ліквідував реквізіцію всіх цінностей з сейфів банків Краю, яку пробив попередній, навязаний Денікіном Кубанському Краю Уряд П. Сушкова. — У 1920 р. І. В. Івасюк разом з Кубанським Урядом, Радою та Кубанською армією перебув військовий похід до побережжя Чорного Моря. Звідси він відїхав у складі Економічної місії до Тифлісу до Уряду Грузинської Республіки з метою здобути там засоби й продукти для Куб. армії. З Тифлісу Покійний був делеґований у складі трьохчленної делеґації Кубуряду до Уряду УНР. З останнім ця делеґація в кінці 1920 р. і підписала договір. Після цього Покійний перейшов на еміґрацію. — За перші роки еміґрації І. В. Івасюк написав економічну розвідку „Кубань“ (видав 1923 р. „Укр. Гром. Вид. Фонд“ у Празі). Від 1923 р. Покійний був лектором УГА та незмінним її скарбником. Як лектор УГА І. В. Івасюк написав такі підручники. 1) „Рахівництво кредитових кооператив“, 2) „Рахів-

ництво кооперативних товариств“, 3) „Банкова справа“, 4) „Кооперативне постачання машин і сировини“, 5) „Рахівництво виробничих кооператив“. Останню працю його: „Кредитова кооперація на Україні“ видав у 1933 р. Наук. Інститут у Варшаві, якої рецензію містимо в цій книжці У.А.В. — Поховано Його в Подєбрадах 5 листопада 1933 р. Проводити Його в останню путь зійшлася вся подєбрадська кольонія, чимало колеґ прибуло з Німбурка, Праги, Жевниць та прийшли й місцеві чехи, які знали Покійного. Сумну Службу Божу відправив епископ Савватій. З останніми словами прощання над могилою виступили: Ректор УГА проф. Б. Іваницький, декан Економічно-кооперативного факультету проф. М. Добриловський, товариші по праці — кубанці: проф. інж. В. Іванис, доц. Г. Омельченко, К. Безкровний та від учнів Покійного інж. А. Кущинський. Останнє „прощай“ в усіх, хто знав І. В. Івасюка, було проникнуте великим жалем. Бо відійшов від нас назавжди свідомий свого обовязку перед нашим народом громадянин, видатний кооператор і педаґоґ, невтомний працьовник і людина рідкої лагідности та кришталевої чесноти.

В. Л.

Інж. **АНДРІЙ КОРНЕЛЛЯ** упокоївся у Львові 20 лютого ц. р. Покійний був одним з найвизнатніших громадян старшого покоління, що клали піонірську роботу в основу нашого господарського відродження в Галичині. Сам по фаху інженер-меліорант був одним з кращих фахівців меліорації торфів і побіч інж. Білоуса, нашого сеніора у справі розсліду торфів, був одним з незаступимих знатоків торфової справи. Його наукові праці на ріжних мовах, поверх 40 книжок і безліч статей, зєднали йому скоро славу доброго фахівця і пропаґатора меліорацій торфів та громадських пасовиськ і селянських лук. Працював як інженер у Краєвім Меліораційнім Бюрі у Львові, а по його звиненні був зразу головою Уряду Відбудови в Станиславові, а вкінці директором Краєвого Меліораційного Бюра у Варшаві. В останніх роках був на емеритурі. — У громадському житті брав живу участь, був активним працівником „Сільського Господаря“, за що став теж його почесним членом, був довгі роки членом Ради і Президії цього товариства. Крім цього кермував в „Сіл. Господарі“ Технічною Комісією для відбудови краю і Комісією для аґрарних операцій. Був основником і головою парцеляційного Т-ва „Земля“ у Львові, а працював теж і в кооперації та був президентом Краєвого Союзу Господарських Спілок (тепер „Центросоюз“). Працював теж і в інших установах, а був також головою Українського Технічного Товариства. — Дав багато праці для нашого народу, тому Його память буде з пошаною передаватись в кругах нашого господарського світу.

Адреса: Український Аґрономічний Вістник, Львів, Ринок 10/II.

Виходить збірниками що чверть року. Чергове число вийде в серпні 1934 р.

Редактор і видавець: інж. др. Евген Храпливий.

З друкарні Видавничої Спілки „Діло“, Львів, Ринок 10.

Оголошення.